

Szerkesztőbizottság: Jókai Anna (elnök),
Báger Gusztáv, Csontos János, Horváth Antal,
Kalász Márton, Kő Pál, Nemes Attila,
Salamon Konrád, Szakály Sándor, Vasy Géza

Főszerkesztő: Oláh János
E-mail: foszerkesztzo@magyarnaplo.hu
Mobil: (70) 388-7035

Olvasószerkesztő, tanulmány: Rosonczy Ildikó
E-mail: tanulmany@magyarnaplo.hu
Mobil: (70) 388-7033

Vers, könyvkiadás: Szentmártoni János
E-mail: vers@magyarnaplo.hu
Mobil: (70) 388-7032

Próza: Bíró Gergely
E-mail: proza@magyarnaplo.hu
Mobil: (70) 388-7031

Nyitott Műhely: Ekler Andrea
E-mail: andrea.ekler@gmail.com

Európai Figyelő, Lapszemle: Falusi Márton
E-mail: europeanobserver@magyarnaplo.hu

Könyvszemle: Erős Kinga
E-mail: kritika@magyarnaplo.hu

Tördelőszerkesztő: Molnár Csenge-Hajna
Borító: Zách Eszter

Ügyintézők: Cseh Vilmosné, Nagyné Paládi Judit
Terjesztés: Zsiga Kristóf
E-mail: elofizetes@magyarnaplo.hu

A szerkesztőség címe (Írott Szó Alapítvány)

1092 Bp., Ferenc krt. 14.

Levelezési cím:

1450 Budapest, Pf. 77.

Számlázási cím: **1062 Bp., Bajza u. 18.**

Telefon/fax: **413-6672; 413-6673**

Szerkesztőségi mobil:

(70) 388-7034

Elektronikus levélcímünk:

info@magyarnaplo.hu

Elérhetőségünk a világhálón:

www.magyarnaplo.hu

Kiadja az Írott Szó Alapítvány (1092 Bp., Ferenc krt. 14.) és a Magyar Napló Kiadó Kft. (1062 Bp., Bajza utca 18.). Terjeszti a Nemzeti Hírlap-kereskedelmi Rt. és a regionális részvénytársaságok. Előfizetésben terjeszti a Magyar Posta Rt. Hírlap Üzletága (1080 Bp., Orczy tér 1.) Előfizethető valamennyi postán, kézbesítőknel, emailen (hirlapelofizetes@posta.hu), faxon (303-3440) egy évre 7390 Ft, fél évre 3865 Ft. További információ: 06-80-444-444 Külföldi előfizetés: a szerkesztőség címén. Az előfizetési díj egy évre postaköltséggel együtt 60 USD vagy 50 EURO, mely átutalható a HVB-Bank Hungary Rt. (1065 Bp., Nagymező utca 44.) 10918001-00000421-10290001 számú számlára, vagy bankcsekkben elküldhető a szerkesztőség címére. Nyomda: Mackensen Kft. 1139 Bp., Frangepán utca 12-14.

Meg nem rendelt kéziratot nem örzünk meg és nem küldünk vissza. Minden felbélyegzett, válaszborítékkal ellátott levélre válaszolunk. Muta-
tópéldány kérhető, megrendelés leadható a szerkesztőségben.

A címlapon: Szokolczay Lajos
(S. Faragó Gyöngyi felvétele)
és a Nézőpont szerzője: Czákó Gábor

Ment-e a könyvek által a világ elébb? Fogas kérdés. Nem csupán azért, mert klasszikusunk szerint az emberfaj sárkányfog vetemény – s inkább háborúról háborúra önmagának ássa a sírt, mintsem hogy a nyomtatott betű (már a valahai nyomdász is élmény volt) kellemének éljen –, hanem azért is, mert nincs fogható eredménye egy-egy remekmű olvasásának. S a világ nem is tud olvasni, csak bekebelezni, kivetni, fölülírni, elutasítani.

Gólem ő az emberiség nyakán.

Viszont ha „részeire” bontjuk, és ebből következően Gutenberg papa egy isteni sugallattal fölül, nem a világ, hanem Csingiz Ajtmatov lovára, máris az ember, az örülő, szenvedő ember boldogsága kap hangot. A világ csak kucorodjon – ballépéseieért megérdemli a büntetést – a szúrós szömörce bíborja alatt, *egyvedeinek* pedig engedje meg az álmodás szabadságát. Amelyben – akár a kinti valóval ellentétben – megnövekedhetik önbecsülésük, a darabokra tört egészé állhat össze. Betű és kép (A Vasárnapi Újságot az Orbán Balázs fotói alapján készített rézmetszet díszítette) arra való, hogy belénk költöztesse – szinte testünk részévé avassa – azt a Szépséget (főképp *igazság-foglatban*), amely nélkül az élet egy lyukas garast sem ér.

A Könyv katedrálisának *építőanyagát* sokan hordták össze. Írók, gondolkodók, nyomdászok. A szenvedés boldogságának hegyén kétségkívül a *könyvek könyve*, a *Biblia* áll. Magyar változatai is – elég legyen csak a szerémi és vizsolyi isten-ember-tükröt idéznem – bőven elégségesek arra, hogy önbecsülésünket és világra nyitottságunkat terítsük (még ha nem is mindig fogadja be) a keresztény Európára. Kós Károly amikor a *Kalotaszegi kalendárium*, eme kézműves remek betűit faragta, nem ugyanarra a bizakodó égre nézett-e, mint Kner Imre, a magyarországi bibliofil könyvek megálmodója? S a *Háború és béke*, valamint a *József és testvérei* íróját, két gyöngyszem a világirodalomból, vajon nem ugyanazok a gondolatok – az emberre mért szabadság mint világító fáklya – foglalkoztatták-e, mint *Az ember tragédiája* vagy az *Erdély-trilógia* szerzőit?

A könyv – mert már 1466-ban így szólt a moldovai Tatos városában kelt huszita biblia-törödéek: „a mi testi kenyerünk felett való kenyeret adjad múnékünk ma” – ételünk és italunk, mi több, szellemi kincsünk lett, és nem jöhet olyan forradalom (a számítógép sem az!), amely végleg elsöpörné a nyomtatott betű fenségét. Az olvasó éhsége – kínzóbb a testi fájdalomnál – csak egy-egy könyv bekebelezésével elégíthető ki. Azzal a *gondolati-érzéki* tárgyval, amelyben évezredek bölcsessége lakik; amely az egyént és a közösséget sokszor fenyegető *börtönlét* kazamatáit – a közel-múlt történelméből is volt rá nem egy példa – az *eszme simogatásával* elviselhetővé teszi.

Amikor a könyvhét feltalálója, dr. Supka Géza – áldott legyen a neve! – sok évtizeddel ezelőtt az utcára vitte a könyvet, a *közösségépítésre* nézvést nem cselekedhetett volna méltóbbat. Író és olvasó egymásra talált. Ebben az eufórikus állapotban (természetesen a percnyi érdekeket szolgáló *lakájirodalom* kizáratik) az olvasó az írott betű mint szabadság révén átölelheti a világmindenséget, megteremtheti a saját boldogságát.

A jó könyv az olvasmányélménynél több – létesszencia.

Szokolczay Lajos

Szakolczay Lajos: <i>Könyvheti meditáció</i>	1
--	---

LÁTHATÁR

Ágh István: <i>Szemben a vén akáccal</i>	3
Vasy Géza: <i>Lírai tükör</i>	4
Oláh János: <i>Olyan nehéz...</i>	10
Szakály Sándor: <i>Trianon</i>	11
Somos Béla: <i>Nagysomkút</i>	15
Horváth (EÖ) Tamás: <i>helyettes tavasz</i>	16
Iancu Laura: „ <i>Dal, nagyon is korán véget értél</i> ”	18
Ferdinandy György: <i>Kubai költők Miamiában</i>	19
Heriberto Hernández Medina: <i>A vérbíró; Az igazság temploma; Belépő az űrbe</i>	20
Reinaldo García Ramos: <i>Funkcionárius az új világ kapujában; A monológ</i>	21
Vincente Echerri: <i>Tavasz; Csendesen</i>	22
George Riverón: <i>Pillanatfelvétel; Kis szerenád</i>	22

NYITOTT MŰHELY

Ködöböcz Gábor: <i>Felparcellázható-e a comberdő? Élet és művészet labirintusában (Beszélgetés Szakolczay Lajossal)</i> ..	23
--	----

NÉZŐPONT

Czakó Gábor: <i>A nyelvújításról; Pofon és ízlés</i>	38
--	----

KÖNYVSZEMLE

Falusi Márton: <i>Unalmon túli (Szilágyi István: Bolygó tüzek)</i>	41
Végh Attila: <i>Négy veréb nyolc szemmel (Szőcs Géza: Beszéd a palackból)</i>	43
Alföldy Jenő: <i>Kísérletek a kegyelmi pillanatra (Csontos János: Száz év talány. Kiegészítések József Attilához)</i>	44
Kovács István: <i>Beszélgetések az idő rácsain innen és túl (Páll Lajos 70 éves. „Ti óvtatok meg, társak, elégiaék”)</i>	45

VILÁGIRODALMI FIGYELŐ

Taufiq Ismail: <i>Add nekem vissza Indonéziát</i>	47
<i>Mi lenne ha</i>	48
Ratih Kumala: <i>Anyám fényképe</i>	49
Komang Ira Puspitaningsih: <i>Anyám lepkéi</i>	51
Es Wimbowo: <i>A Borobudur templom felszentelése</i>	53
Joko Pinurbo: <i>A kis guberáló; Szilveszteri trombita</i>	54
Faisal Komandobat: <i>szeretek benneteket</i>	55
Eka Kurniawan: <i>Rúzs</i>	56
Toeti Heraty: <i>Három a szerelmem</i>	58
W. S. Rendra: <i>Jakarta prostituáltjai egyesüljete</i>	59
Mochtar Lubis: <i>A kuli</i>	60
Chairil Anwar: <i>Hangulat</i>	62
Mangasi Sihombing: <i>Lefejezettek</i>	
<i>Duna</i>	64
Balogh László M. A. : <i>Indonézia művészete</i>	66
<i>Indonéz szerzőink</i>	68
<i>Szerzőink</i>	69

ÁGH ISTVÁN

Szemben a vén akáccal

*Mintha egy földim kísért volna
idáig, s nem is száz év óta
állna, hol gyökere kihajtott,
s gallya már fönt kapar a campus*

*ereszén, ahogy derekától
lehetséges szobámból látnom,
olyan közeli, átmehetnek,
ha túlélném az első lépést,*

*így hát messziről tükrözöm csak,
nyitott szemmel, mint csukott ablak,
s nem kérdezem, sors vagy szerencse
folytán lakom itt átellenben,*

*mintha megrögzött óre lennék
annak, mi elvész levelenként,
miként a homokóra fönti
tartalmát múlt időbe tölti,*

*ki tudja, hányszor? hetvenedszer
ismétlődik velem november,
szokatlan mégis, a halottak
napján az ég ha földre roskad,*

*s olyan csöndes nyomorúsággal
dől le a lomb, akár a sátor
ponyvája, ahogy összeérnek,
kitágulván a levélrések*

*közel is távoli hatalmas
lyukká, melyben, mint szétszórt hamvak
után, azonnal érzékelni
lehet a jelenlevő semmit,*

*rá az avarba rejtett csapda,
mozdul az öröklét állkapcsa,
s az ágakon túl, mint a hálón,
nem is magát a Dunát látom,*

*hisz a temérdek törzs már árnyék,
tüskéje sem eleven fáé,
s amit madárnak vélek benne,
azt is az én szívem vetette,*

*feketébben és pirosabban,
mégis a mai alkonyatban,
megint egy másnap elmúltával
rögzített képek fogságában,*

*ahonnan egyre kevesebb víz
tovább, s tovább, ki tudja, meddig?
s kell ez az elképzelt örökség,
akácerdőre való emlék,*

*hogy a tüzénél melegedjek,
mint ahogy vágtam, fűrészelttem,
hasogattam, míg hullt a sárga
hasábok hideg illatában*

*a nyár, s ujjongó lánggal égett
egyetlen kályhában az élet,
s nem értettem, az öregember
mitől fázik a tűzzel szemben.*

VASY GÉZA
Lírai tükör

A rendszerváltozás fogalmának, mint ismeretes, többféle változata létezik, többféle jelentéstartalommal. Értelmezésükkel nem célszerű most foglalkozni, hiszen annyi azért azonos mindegyikükben, hogy nagyarányú társadalmi-gazdasági-politikai változásokat kísérnek meghatározni. Nem a szójáték kedvéért mondom, hogy nevezhetnénk 1989–1990-et az 1945 utáni korszakban a második „fordulat évének” vagy a visszafordulás évének. 1948–1949-ben a bolsevik párt felszámolta még lehetséges szövetségeseit is, negyven évvel később újból partnerekre támadt szükség. Régen azt hirdették, hogy a magántulajdon és a piacgazdaság az akadály a Kánaán megtelemtetésének, végül az derült ki, hogy mégiscsak szükség van ezekre az ősi dolgokra. Kánaán persze sem így, sem úgy nem mutatkozik. Ismételten bebizonyosodott, mégpedig a gyakorlatban, hogy Németh László híres-hírhedt második szárszói beszédének igaza volt. Amiként ő fogalmazott: Magyarország helyzete olyan, hogy sem a szovjet szocializmus, sem az angolszász típusú szabadversenyos kapitalizmus nem segíthet rajta, csakis a nemzeti szempontok és érdekek messzemenő érvényesítése. Lássuk be, hogy egyik fordulat sem hazánk belső feltételeitől függött. Nem a mi kedvünkért maradtak itt, és nem a mi kedvünkért távoztak a szovjet csapatok. Nem mi akartunk szovjet gyarmattá válni, és nem akartunk a globalizáció foglyai vagy rabszolgái sem lenni.

Húsz éve szabad azt mondani, hogy büszkék vagyunk 1956-ra, húsz éve lesz, hogy kikiáltották a köztársaságot. Nagykorúvá vált egy korszak, amelyre, régóta érezzük és tudjuk is, hogy a kiskorúság és a kisszerűség a jellemző. Valóban ideje van annak, hogy felmérjük: megjelenik-e és miképpen ez a két évtized irodalmunkban. A kezdőpont felől közelítve arra is figyelemmel kell lennünk, hogy e korszak irodalmában jelen voltak, részben vannak olyanok, akik még az 1930-as években kezdték el pályájukat, s ma már olyanok is, akik 1989 táján voltak óvodások vagy éppen akkor születtek. A történelmi-társadalmi tapasztalatok, a nevelődés folyamata tehát nemzedékről nemzedékre s egyénről egyénre haladva igencsak eltérő. Van, akinek a II. világháború is személyes élménye, van, akinek a kilencvenes évek sem lehet az.

Nem szabad megfeledkeznünk a szellemi élet s azon belül a művészetek, az irodalom helyzetéről sem. Ismere-

tes, hogy a nyolcvanas éveket egyre inkább áthatotta a posztmodern szemlélet. Eszerint az irodalomnak nincs valóságtükröző funkciója. A mű nem más, mint nyelvi szöveg, s érdektelen maga a szerző, s az a közeg is, amely a lehetséges olvasókat mint közösséget szemléli. Minden befogadónak egyéni megértése és értelmezése lehet. Ezt ugyan természetesnek kell tartanunk, de azt már aligha, hogy a kánon csakis posztmodern lehet. Ebből a nézőpontból elfogadhatatlan a rendszerváltozás irodalmi megjelenítésével foglalkozó konferencia is, mondván, az irodalom nem irodalmi feladatairól szól. Történelmi távlatból nézve a posztmodern magyar irodalom nyelvi-poétikai eredményei dacára egyértelműen zsákcáának fog bizonyulni. Nagyon remélem, hogy nem abban az időben, amikor esetleg kilenc- vagy tízmillió koldus országa leszünk, hanem sokkal előbb, hogy elkerülhessük ezt a szörnyű állapotot.

A korszak lírájával kapcsolatban szükséges azt is rögzíteni, hogy a posztmodern irodalomban az epikáé volt a primátus, így a nem posztmodern líra kétszeresen is háttérbe szorult: ugyanis nem volt posztmodern, és csupán líra volt. Az időben még hátrébb haladva, azt se feledjük el, hogy az ötvenes évek lírai forradalmi lényegében kiiktatták a magyar lírai moderniségből a vers-publicisztikát, az agitatív költészetet, a tárgyias reflektálást a hétköznapi társadalmi történéseire. Ez azonban nem jelenti azt, hogy ezek ne lehetnének érvényesen használható eljárások.

1989 hatalmas fordulatának akkor elsősorban természetesen a politikai, mondhatjuk, hogy világpolitikai jelentősége látszott. A szellemi élet szempontjából meghatározó, hogy idehaza megszűnt a cenzúra. Nem volt többé tilalmas téma Trianon, 1956 forradalma, a magyar–szovjet viszony, a marxizmus, a szocialista rendszer kritikája. A szomszéd népek nemzeti önérzetét sem kellett állandóan ápolgatnunk, s olykor még magunkra is büszkék lehettünk.

Mindennek következtében a rendszerváltozásnak akkor az volt a legszembetűnőbb jele, hogy előkerülhettek a rejtkehelyekről a tilalmas művek, s elsősorban éppen költői alkotások. Akkor már néhány éve, 1986 óta újra olvasható volt legálisan Illyés Gyula *Egy mondat a zsarnokságról* című műve, kultikus alkotássá azonban csak ekkor válhatott. Ekkor lehetett megismerni a Rákosi-kor börtönlírájával, Buda Ferenc, Kárpáti Kamill, Tóth Bálint, Gérecz Attila és mások verseivel, illetve 1956 korabeli lírai megörökítésével. Ez utóbbiak közül Márai Sándor, Faludy György és Tamási Lajos versei váltak a legismertebbekké. Igazi esemény volt Vas István két, korábban sehol meg nem jelent verse: a *Teleki Pál emlékezete* és *Az új Tamás*. Ez utóbbi mű a forradalom egyik legjelentősebb lírai megörökítése, a hazaszeretet

A rendszerváltozások megjelenítései a magyar irodalomban címmel a Magyar Írószövetségben rendezett konferencián elhangzott előadás szerkesztett változata.

megvallása. Vas István másik verse pedig azt példázhatja, hogy a cenzúra eltörlése nemcsak 1956 kapcsán volt felszabadító hatású. Elsősorban a huszadik század régebbi és újabb történelmét lehetett hitelesebb, igazabb módon megjeleníteni, a Horthy- és a Kádár-korszakot is.

Ez utóbbira példa lehet Nagy Gáspár, Petri György tiltott verseinek, egyáltalán köteteknek megjelenése. Vagy Utassy József *Zúg Március* című költeményének, mondjuk így, „felszabadulása”. Akárcsak említett költőtársai, ő is a Kádár-korról fogalmazott éles kritikát, fejezte ki a szabadsághiány szorongató tudatát.

A változások esztendejében – vagy inkább másfél évében – örömet ritkán, inkább megrendültséget és aggályokat fogalmaztak meg a költők. Hozzáteendő ehhez, hogy a korábbi évek – sőt évtizedek – költői termésében is rendre kifejeződött a társadalomkritika. Azért szükséges ezt említeni, mert 1989 először az elmúlt korszakkal kapcsolatos társadalomkritikát erősítette fel, ám oly módon, hogy a történelmi tapasztalat általánosításra is alkalmat kínált, s mintegy megelőlegezte az elkövetkező évekkel kapcsolatos rezignációt. Igazi felszabadultságot a korabeli verstermés legjava alig-alig mutat fel.

(Ez a vázlatos áttekintés – kényszerű önkorlátozással – nem foglalja közre a szomszédos országok, a nyugati emigráció és az 1949 után született nemzedékekhez tartozó költők munkásságával. Terjedelmi okokból kénytelen eltekinteni jó néhány ide sorolandó alkotó említésétől is.)

A változások történelmi pillanatának átéléséről csupán néhány példa említésére van most alkalom. Szécsi Margit írta *A Vörös Szalon* zárásaként:

*És megunhatatlan csoda
Ha egy-egy terror véget ér
Ez az istenek alkonya
S támad, föltámad a szél*

Azonban nincs megnyugtató válasz arra, hogy mit is hozhat ez a szél:

*Haj, lezúlló vilásképek
Vérmezőre süt a végzet
Vörös berkenyelevél
Merre sodorja a szél*

– olvashatjuk az ugyancsak beszédes című *Vörös berkenyelevél* refrénjében a kérdést.

Szöllősi Zoltán *Anno Domini 1989* című verse mindvégig olyan sirató, amely csak vágyakozik a feloldást hozó katarziszra:

*Búzaaratás ideje
közeledik
Egy nemzet takarítja be
halottait
Üvölsz ha bírsz Jajgass
Szavad ha nincs
hangodat még hallasd
üvöltsd ki mind*

Péntek Imre ez időben keletkezett szonettjei (*Tájkép vértelen csata után, Átvonulás, A Mérleg jegyében, Duellum, Hagyaték*) a tárgyias groteszk szemlélet jegyében keletkeztek, s nem a rezignáció, hanem inkább annak sejtése a meghatározó, hogy a lényeg nem fog változni: „Mintha jártunk volna már e tájon, / ez istenverte szikes, szűk lapályon, / hol engedélyezett a koldulás.” (*Átvonulás*)

Győri László ugyan emlékezetes verset írt a *Respublica* kikiáltásáról, de a bizakodásban ott van a tudás, hogy októbert mindig november követi. S történelemszemlélete egy másik versben még komorabbá válik: „Ha / elkopik, jön egy újabb ezredév. / Nézd e nyikorgó, sötét verdesést!” (*Karszt*)

1956 forradalmának emléke a kilencvenes évek első felében gyakran idéződik fel költészetünkben, elsősorban az akkori napokat átélőknek köszönhetően. Később megritkul az ilyen versek száma, s ez természetes. A nagy hatású művek közé tartozik Tóth Éva *Emlékverse* 1996-ból. Ez három évvel később tizenkét nyelvű fordításával jelent meg, s a frankfurti könyvvásáron a szép könyv s a hosszú prózavers is sikert aratott. A központi emlék egy életrajzi történetbe épül be, amelyben a második világháború befejezése, a kislánykor, az akkori nélkülözések, a diákevek vezetnek el 1956 debreceni átéléséhez. A tárgyias, egyszerűsre törekvő elbeszélő közlésmód, a többnyire hosszú verssorok, az apró, olykor jelentéktelennek tűnő részletek felidézése révén egy hajdani kamaszlány és egy tudatos költő mintázódik egymásra, s a személyes emlék meghatóvá és feledhetlenné válik a befogadó számára.

Illyés Gyula már említett verse nemcsak tankönyvi anyaggá, ünnepi megemlékezések nélkülözhetetlen elemévé vált, hanem a költőket is többször megszólította, parafrázisok készítésére készítette. A prózaíró Márton László *Bowen monológja sötétben* című versének beszélője a zsarnokság helyett a szabadságot éneklő meg. Ez a személy Déry Tibor *G. A. úr X.-ben* című regényének szereplője. Életfogytiglani rabságra ítélték, mert megakadályozta feleségét az önkéntes halálban, amelyet szabad

akaratából választott volna. E negatív utópiában a rabok fejedelmi kényelemben élnek. Márton László verse egyszerre monológia Bowennek és az alkotónak, s eléggé egyértelmű, hogy a regény világát és a megírás jelenidejét (1991) azonosítva a szabadság fogalmát teszi kérdéssé, szinte a zsarnoksággal azonosítva azt.

Tornai József *Egy mondat a szabadságról* című verse 1996-ban jelent meg, s terjedelmében is azonosul mintájával. Voltaképpen körkép a korabeli magyar valóságról, arról, hogy miképpen élünk, illetve nem élünk a szabadság igazi tartalmával. A szabadság így válik szabadossággá és szabad rablássá, a szabadnak tudott emberek tömege pedig rabbá:

*mert ahol szabadság van,
minden hiában:
a rossz is, a jó is
tetődön időzik*

*s ha nem őrzöd az oltárt,
amit Ádám bízott rád,
lesz házad téгла-torlasz,
s magad is benne rothadsz.*

A két vers mögött ott van az is, hogy két, eltérő kormányzású korszakban keletkeztek. Márton elutasít, Tornai pedig bírál és küzdelmet, cselekvést vár. Tornai József számára az ország sorsa a továbbiakban is költői téma. Egy e századi versében például arra buzdít, hogy kezdjünk el végre *Gondolkodni Magyarországon*.

A világtörténelmi jelentőségű 1956-os forradalom legnagyobb szabású költői megörökítését Juhász Ferenc kísérelte meg. Az általa éposznak nevezett forma olyan epikolirikus művet jelöl, amelyben a líraiság a meghatározó. A könyvnyi terjedelem kívánja és követeli a monumentális témákat. Így volt ez az 1954-es híres Dózsa-éposz, *A tékozló ország* esetében is: egy elbukott forradalmat siratott el. 1993-ban megjelent új művében visszatért lírai forradalmának tartalmi kiindulópontjához: az ötvenes évekhez, az akkori forradalomhoz, annak elbukásához. A *Krisztus levétele a keresztről* ismét előhívja a siratás alaphelyzetét és műformáját. Ez a mű mégsem sirató csupán. Sokkal meditatívabb annál, minden látomásosságával együtt. Tragédiákkal övezett az ember és az emberiség útja, s ezt most már nem az ifjúság első döbbenetével és felháborodásával tiltakozva észleli a költő, hanem természet- és társadalomtörvényként, amelyen ugyan fel lehet háborodni, de amelyet megváltoztatni nem vagyunk képesek. A legtöbb, amit tehetünk: halála után leemelhetjük Krisztust a keresztről.

Az események tanújaként s az éposz központi alakjaként olyan értelmező szerepet vállalt magára az alkotó, amely az azonosulás mellett el is távolít, történelemmé teszi a megjelenítettet, s szinte történelmi objektivitással elemzi. Érintettként is az eseménysor összetettségét, sokarcúságát nyomatékosítja, az igeneket és a nemeket ütközteti.

Juhász Ferencnek erre a művére, mint általában époszaira, jellemző a képsorok gazdag szövevénye, a felfokozott látomásosság. Ez részben kivezet 1956 világából, a költői világszemlélet általános sajátossága, amelynek az időtől függetlennek tartott természetértelmezés az alapja. A történelemszemlélet jelenideje viszont egybeveti az 1990 előtti és utáni korszakot, s igen keserű megállapításokig jut el. A személyes sorsban a gyermekkori szegénységet idézi fel benne a jelenbeli, s ez vezet el az általánosításhoz, amelyet én annak idején erősen túlzónak gondoltam, ma már nem:

*Mert mit ér minden új, ha régi? Mert nem az a csodás,
ha fordított változás! Ha a visszaváltozás tíz létezés-eme-
lettel lejjebb taszít! Az emberből varanggyá elátkozás.
De ha a nyirkos, bűdös, mirigypúp-hideg varangyot meg-
csókolás embertünderre lényegít vissza! Az a varázs! Az
emberré változás! Az a Virágzó Éden! Akár a mesében!
És mit ér minden bizonylat, gőg, új öntudat, ha a szegény
tovább is szegény marad, s mint tengerfenékre a vizilény-
halál-üledékek, lebegve ringva, lengve omlanak az új
szegények a csöndiszap-talajra?*

*Ha összefonódva a régi elnyomás, meg az új elnyo-
más, mint kerítésfonat tüskegally-rács, szögesdrót-hen-
gerek összezsavarodás vízszintes spirál-kútjai, mint
frontok elválasztó drót-tüskés hengerhullámai! Ha
mindkettő süket a túlsó bajra, jajra!*

A nyolcvanas években az első nyilvánosságban a leg-harciasabban Nagy Gáspár örizte 1956 örökségét. Nagy Imre nevének monogramját és a jelenkori júdásfát örök szimbólummá tette. A változások egyik látványos jeleként élhette át, hogy amikor 1988 augusztusában Amerikába utazott, még kínos vámvizsgálatnak vetették alá, hazatértekor, októberben viszont már rá se néztek (*Utazás [I.]*). Az ő költészetében egészen haláláig központi téma 1956 igazi öröksége, másrészt pedig annak sokféle módon való rögzítése, hogy 1989 után is hamis maradt a világunk. Nem tudta elfogadni, hogy a diktatúra bűnösei továbbra is büszkén járhatnak-kelhetnek, politikai szerepet vállalnak. Erkölcsi érzéke lázadozott az ellen is, hogy 1956 eszményét, az igazságosabb társadalom megteremtésének igényét oly sokan megtagadták. Nem tudta elfogadni, hogy a politikai és a szellemi élet képviselői „békebeli kannibálökká” vál-

tak, az egykori szövetségesek egymás ellen harcolnak. Nagy Gáspár nem politikai alkat volt, hanem olyan költő, akit Petőfi Sándorhoz vagy Ady Endréhez hasonlóan szenvedélyesen foglalkoztatott a magyarság állapota, s így az a politika is, amely ezt szinte folyamatosan deformálta. Ha az utóbbi két évtized magyar világát valamiképpen megjelentető költői művekből antológiát állítanánk össze, akkor inkább könyvsorozatban kellene gondolkoznunk, amelyben Nagy Gáspárt önálló kötet illetné meg.

Nagy Gáspár a szocializmus által adott legalitásában kísérelte meg méltóképpen őrizni 1956 emlékét és kimondani az igazságot a maga elégikus költészetében. Petri Györgyre az ironikusság volt jellemző s az a nyers szókimondás, amely miatt szamizdat kiadványokhoz kellett folyamodnia 1989 előtt. Ez addig mindenképpen korlátozta verseinek hatókörét. Ő politikai költőnek vallotta magát, s eképpen a romantikus örökség folytatójának is. 1989 utáni költészete szerves folytatása a korábbiaknak, két különbséggel. Egyre inkább megjelent költői világában a betegség és a halál tudata. Ez egyre végletesebben tette őt minden értéket tagadóvá. Az *Októberi capriccio* szerint

*Aki bármiben is hisz: az hülye.
Vagy színvak a szívárványos valóra.
Oly nyilvánvaló: minden igazság: fél? harmad? negyed?
De leginkább végtelen tizedestört.*

Másrészt talán liberálisnak tudott világszemlélete miatt egyre kevésbé tudta elfogadni a nemzeti, a konzervatív, a keresztény értékrendet. Ezért gúnyolódott a régi-új koronás címeren (*Egy törvényre*). Ezért értette félre kisiskolás módjára Nagy László költészetét (*N. L. emlékére*).

Ha Petri György értékeket tagadóan volt ironikus, Orbán Ottó éppen ellenkezően: értékörzően. Pedig ő is halálos betegséggel küzdött hosszú éveken keresztül. Petri már fiatalon is, úgy-ahogy, éppen csak elfogadta az életet, borongós, elégikusan ironikus hangoltsággal. Orbán Ottó viszont rapzodikus mámorral próbálta habzsolni az élet örömeit. Ironikusságát a betegség erősítette fel. Ezekhez az évekhez az is hozzátartozik, hogy a posztmodern lelkes kritikusai kezdetben nagy elismeréssel szóltak Orbán Ottó lírájáról, aztán mégsem emelték be kánonjukba, feltehetően a költő következetesen vállalt értékelvűsége és a kánon elvi alapjait bíráló magatartása miatt. Orbán Ottó pályakezdő korszakában úgy érezte, hogy a senkiföldjén kell léteznie, mert életkora miatt lemaradt a lírai forradalmakról, a saját nemzedékéhez képest viszont túl korán indult. A köztes helyzet, más okok miatt a kilencvenes években különös, drámaisággal telített módon mutatkozott meg. Egyrészt azért, mert a költő a későmodern és a posztmodern szemléletmódok és

poétikák metszéspontjára került, másrészt azért, mert a liberális és a nemzeti tábor értékeit egyaránt a magáénak szerette volna tudni. Ő például nem a szent koronát kifogásolta a címerben, hanem azt látta, hogy: „Az ország címerében ott a jelmondat: NEM MŰKÖDIK!” (*Közép-Európa*). Kijelentette, hogy „megint oda egy évszázad reménye”, s hogy „A történelem körbe jár” (*A nagy ábránd*). Csalódottsága részben történetfilozófiai, részben antropológiai: az emberiséget és a korok létező embereit tartja alkalmatlannak a kitűzött célok megvalósítására. Mégis reménykedik a versben, a szellemi alkotásban, azokban az eszményekben, amelyek mégiscsak átöröklődnek nemzedékről nemzedékre. Ezért ír alig rejtett pátoszú verset arról, hogy *Illyés Gyula hangfelvételtől az Egy mondatot mondja*. Ezért ír himnuszt *A magyar népdalhoz*. Ezért gondolja a következőket *Az ezredforduló felé*:

*Európa csak álom Rögeszme és lehetőség
Elherdálni volt újabb ezer évünk
Tömegsírok közt csoszogunk míg gyűjtjük a rőzsét
Hamu és füst és tél Ez a vége A végünk*

*És ha netalán mégsem Bíz a tébolyodottban
aki az emberi szenvedésből verset öröl
Segíteni ő sem tud de legalább ott van ahol van
és makacs elmebajosként kezd mindent előlről*

Baka István költői életművében kezdettől fogva igen komor, baljóslatú történelemszemlélet mutatkozott meg. A kilencvenes években – Petri Györgyhez és Orbán Ottóhoz hasonlóan – ő is gyógyíthatatlan betegséggel küszködött, s ez még komorabbá tette világképét. Az új korszakban elsősorban a régít mutatta fel két különlegesen hatásos szerepvers-sorozatban. Az egyikben Sztjepan Pehotnij – magyarra fordítva Baka István – szovjet-orosz költő alakját teremtette meg, s így adott képet egy rossz emlékű rendszerváltozásról. Az 1990-ben és 1994-ben keletkezett Yorick-monológok Hamletnél jóval tovább élőnek mutatják az udvari bolondot, aki az új rendszert is kiszolgálta, majd abból is kikopott. Yorick Hamlet életidejének koráról is erős kritikával emlékezik meg, azaz minden rendszert bírál. Nemcsak saját életsorsának kudarcosságát mondja ki, hanem az országét, Dániáét is, amelynek nyelvét, a dánt is egyre inkább a svéd váltja fel.

Baka István életművének általa kijelölt záró verse az *Üzenet Új-Huligániából* (1995). Határ Győzőnek ajánlotta, ezzel is jelezve, hogy innen üzen a végletes reményvesztettség nézőpontjából:

*Itt minden egy hetes a forradalmak
és a szerelmek is eldobható*

*papír zsebkendő ez az ország
beléfüjják szerencsésebb hatalmak
a finnyás Európa minden mocskát
s lucskok az is mi még eladható*

*egy hétre szól minden s garancia
sincs hernyótalp tiporja el
(...)
országoknak ország még hazának árnyék
itt rég nem halni itt túlélni kell*

Buda Ferenc újabb költészetében – már említett börtönversei mellett – továbbra is jelen van 1956 emléke, s az a társadalomkritikai szemlélet, amely a Kádár-korban mindvégig jellemző volt rá. Míg a nyolcvanas években az elhallgatással viaskodott, 1989 után megsohasodtak versei. Közlélmódjára a fegyelmezetttség, az indulatok visszafogottsága jellemző, s ez ad különös feszültséget, robbanékonyságot helyzetelemzésének. *Árvaföld* (2000), *Árapály* (2005) című kötetekben meghatározó a magyarság sorsának Ady Endréhez, Nagy Lászlóhoz hasonlíthatóan komor szemléletét nála sem az önfeladás, hanem a remény keresése határozza meg. Az *Elégia a működő gyehennáról* legyen erre a példa:

*Oda az Éden. Lány emlékeit
vak szél repíti pöndörült levélként.
Illuziód, ha volna még, temesd el –
túladni rajta ingyen vagy haszonnal
sem másokon, sem rajtad nem segít.
(...)
Oda az Éden. Poklunk evilági.
De mégis: élj. De mégis: irgalom.*

A kései Rákosi-kor Bertók Lászlót is meghurcolta, rabbá, priuszossá tette néhány kéziratosa miatt. A nyolcvanas évek második felében kezdte írni végül egymásba épülő három szonettkönyvét, amelynek különös poétikájú, nyelvű világában figyelmes olvasással felismerhető a hazai társadalom változása. A *Mintha előlről kezdeném* az ő költészetében is ritka harmonikussággal üdvözli a márciust, a forradalmat, a reményt. Jóval összetettebb, az ellentmondásosságot kifejező a *S mint aki törököt fogott* című szonett, amely a magyarság történelmi sorsának elemeit használja fel arra, hogy az újabb változásokat is kritikusan szemlélje: „Hiába kavics, könny, homok, / ha se Kelemen, se cement.”

Ágh István majdnem ott maradt 1956 októberében a parlamenti vérengzés áldozatai között. A szó köznapi értelmében ő soha nem volt közéleti költő. Életműve azonban tanúsítja, hogy sebe és a magyarság sebe azo-

nosult. A saját fájdalom és a nemzeté egyetlen motívum e líra mélyáramában, s nem csupán 1956-ról szól, hanem minden reményről és leveretéséről:

*Mert egész hétköznapi élettemmel,
ahogy cipőfűzőm kötöm a vérengzés
terén, cigarettára gyújtok,
eldobom az érvénytelen jegyet,
ő működik, ki akkor erre voltam
véletlenül és mégis sors szerint,
fiatal arcom láthatom ma is
oda-vissza a 2-es villamosban.*

Az ötvenedik évfordulóra megjelent tematikus kötet, az *Októberi fogadalom*, a címadó vers pedig így összegez: „hiába hegedt be a seb, a gyalázat helye fáj”.

Bella István a korforduló egyik legmaradandóbb versét írta meg 1956 újrateremtett mártírjairól. Országos volt a döbbenet, hogy miként, miféle sátáni módon temették el Nagy Imrét és társait. Az *Arccal a földnek* különössége, hogy maga a mártír szólal meg benne:

*Arccal a földnek, ahogy éltem,
élek, élő a föld alatt,
fekete kátránypapír-éjben,
hol nem megy le, s nem kel fel a nap,*

*mert ragyog örökkön örökké
földdel teli szívem helyén
napvilág-hallhatatlan rögökké
fényesedett ember-remény (...)*

A kilencvenes évek világa is megjelenik a beszédes című *Holnapfogyatkozás* ciklus verseiben, áttételesebben, szimbolikusabban pedig az *Ábel a sivatagban* ciklusban.

Mezey Katalin már a nyolcvanas évek második felében emlékezetes versekben fejezte ki a létező társadalomban való otthontalanság-érzetét, a hétköznapi emberek személyiségének erodálódását. A fordulat reménye így szólal meg az *Imádságban*:

*Adja Isten, hogy örtüzképpen
lobogjunk keleti égen.
Fényünk kitaratson virradatig,
míg a szabadság megadatik.*

Aztán az *1996* című versben már így kellett summáznia: „Egy nagy kártyaadósság, / olyan ez a kis ország. / A kártyára feltette / valaki, s elvesztette.”

Versek sorát lehetne idézni Kiss Benedektől is. Az ő költészetében elég sok ellenpontja van a társadalom rossz állapotának: a természet, a szerelem, a szeretet, a borozgatás. Felidézi a forradalom emlékét is. Ám reflektál a kukázókra, politikai eseményekre, s a lényeket így fejezi ki: „Isten szeme bevérzik, látván: / mivé is lettünk!” (*Most is és most sem*). S megkérdezi: „Édes kis hazácska, hát hogy is lesz ez?” / Amikor győztes vagy, / Akkor is vesztes?” (*Metszetek*)

Külön tanulmányokat kellene írni arról, hogy az egy-pártrendszer évtizedeiben kitiltott, majd háttérbe szorított vallásosság, a kereszténység eszmeköre miként térhetett vissza az utóbbi két évtizedben tematikában s világszemléletben. Kiss Benedek költészetére is jellemző ez. A legismertebb alighanem Jókai Anna versimáinak sora. Egyik legnagyobb hatású prózaírónk nyúlt ehhez a különös egyéni műfajhoz. A *Virágvasárnap alkonyán* (2004) áhítát és könyörgését nem csupán a személyiség léthelyzete váltja ki, hanem az országé, a magyarságé, az emberiségé. Mindennek összegzése az *Ima Magyarországról*:

*Öregisten, Nagyisten
mit akarjunk s mit nem:
törvényed vezessen
hogy e kis nép oda ne vesszen
át ne lyukadjon helyünkön a térkép.*

Az utóbbi öt-hat évtized magyar irodalmában leginkább kétségkívül Csoóri Sándor az, akinél az országnak és népének sorsát vizsgáló távlatos nézőpont folyamatosan és maradandó esztétikai érvényességgel jelen van mind lírájában, mind esszéiben. Ezen időszak első felében, 1983-ig, haláláig természetesen Illyés Gyula volt ennek a szemléletnek és magatartásnak, Petőfi, Ady, József Attila örökségének a nemzeti költő rangját kiérdemlő továbbörökítője. Csoóri Sándor pályakezdő éveinek tapasztalatai alapján a társadalmi feladatvállalásra elsősorban az esszét tartotta alkalmasnak, ám – bár áttételesebben – a lírai művekben sem szorítkozott a személyiség létfilozófiai gondjainak megjelenítésére. Úgy gondolta ugyanis, hogy a személyiség különböző rendű és rangú közösségekben él, s ő, mint magyar ember és költő, nem háríthatja el magától e közösségek sorsának megjelenítését. Az Illyés-féle szellemiség örökösöként 1988 után arra is módja nyílt, hogy fontos feladatokat is ellásson: a Hitel főszerkesztője, a Magyarok Világszövetségének elnöke lett. S még a köztársasági elnöki posztot is felkínálták neki, de azt nem vállalta el. Igaza volt: szellemi szabadságát teljeskörűen csak így őrizhette meg. Ő mindig küzdött a védtelenség, a kimondás jogáért, nomád értelmiség, a nemzet rebellise volt.

1990 szeptemberében a *Nappali hold* című nagyesszé egyik bekezdése országos vihart kavart, szerzőjét a magát liberálisnak nevező oldalról sokan kiátkozták, szinte kitiltották a hazai közéletből. Nélkülözhetetlen e tények említése, meghatározták nemcsak a közéleti ember, hanem a költő helyzetét is. Amikor néhány év szünet után újra megszólalt, *Hattyúkkal, ágyútűzben* (1994) kellett éreznie magát. Saját életútjának újabb, s alighanem minden korábbinál keservesebb pokoljárása erősítő élmény számára a lényeg kifejezéséhez: az újabb társadalmi fordulat sem váltotta meg, változtatta meg ezt az országot, s ebben mindannyiunknak felelőssége van:

*Ha ennyi volt az élet, jó, hát belenyugszom.
De ha több? Ha még ezer ablak-villámlás
fényébe kellett volna odaállnunk
egy országért, magunkért és mi fakéreg-arccal
csak úgy arrébb kullogtunk, Ki ráz meg minket
ezért? S kicsoda szakítja szét mellünkön
a színváltó, bécsi inget, Ülök, didergek,
próbálok átmelegedni a versben. Hiába. Sok kicsi űrt
hordok magamban, mintha várakozó sebek volnának
bennem. Várakozó és gyógyíthatatlan sebek.*

A pokoljárás emléke máig megőrzött sebhely, de maga az egyetlen ember is csupa seb, mert magán érzi országa, népe pokoljárásának sebeit. Száz év után Ady Endre nemzet-látomásának ugyancsak komor változata formálódott meg az ezredforduló verseiben egy olyan korról, amelyben a haza már ismét csak a magasban, a képzeletben lelhető fel. Mindez az éppen történő történelem kíméletlen kritikája.

Mintegy két évtized magyar költészetét megszorításokkal és vázlatosan áttekintve megállapítható, hogy bár a kordivat elutasítja mindmáig azt, hogy az irodalom úgynevezett társadalmi kérdésekkel foglalkozzon, költőink nem csekély része a nemzeti kulturális örökség olyan hagyományának tekinti ezt, amelyet folytatni kell a kor körülményeinek és igényének megfelelően. Nem kötelezően, hanem kinek-kinek belső szükségletei szerint. Az is hangsúlyos lehet, ha egy-egy költő életművében csupán néhány ilyen jellegű mű születik, mint Weöres Sándornál például a *Majomország* vagy a *Merülő Saturnus*.

Két évtized fel tud mutatni tendenciákat, eredményeket. De vajon mit mutat a pillanatfelvétel? Elovastam a 2009. januári és februári irodalmi hetilapban és folyóiratokban mintegy háromszáz verset. Ezek közt mindössze tucatnyit találtam, amelyekről elmondható, hogy valamiképpen foglalkoznak a jelenkor társadalmi helyzetével. Ennyire jól állunk? Vagy ennyire gyógyíthatatlanok a sebek? Ennyire tehetetlen a költészet?

OLÁH JÁNOS
Olyan nehéz...

*Olyan nehéz szótlanul szólni hozzád
megcsonkolt, kivérzett, hazátlan ország;
mert néma vagy, és néma vagyok én is,
e némaság hiába serkedt vér-íz.*

*Akárhogy is, minden összejtünk sejtí,
bár elbuktunk, nincsen jogunk feladni,
igazságunk cserélni szolgáló-szóra,
a kimondhatatlant kimondhatóra.*

*Ha szó születne, az is kihez szólna,
hitetlen volna, avagy hívő volna,
lesújtana-e, mint bárd a bárányra,
kimondhatná e mindazt, ami fáj ma?*

*Ha rátámad is testvér a testvérré,
hiába rúgja, marja, teste, vére.
Izom rándul, vér hull utolsó cseppig,
de nem győzhet le, nem válthat meg senkit.*

*Szakadt inakkal, mégiscsak a vártán
várunk száműzve, börtönben vagy pányván.
Mi még hiszünk, de nincs, ki nekünk hinne,
ragályként terjed vereségünk híre.*

*Akkor is bukottan, megroppant, görbe
gerinccel, próbáld kiállni a próbát,
ne nézz a bűnnel fertőzött tükörbe,
vágd a földhöz dadogó világórád!*

Balogh László M. A.: A Kalasán templom (ceruza, tinta, 2006)

SZAKÁLY SÁNDOR

Trianon

A magyar történelem egyik legtragikusabb eseményének, az ezeréves Magyarország megszűntének egy szóban történő összefoglalása: Trianon. Az 1920. június 4-én a franciaországi Versailles-ban, a Nagy Trianon (Grand Trianon) palotának nevezett épületben írták alá az I. (akkor még nem annak nevezett) háborúban győztes hatalmak (a Szövetséges és Társult Hatalmak) képviselői – az Amerikai Egyesült Államok távolmaradt az aláírástól és részben az azt megelőző „tárgyalásoktól” is – az önállóvá vált Magyarország (Magyar Királyság) képviselőivel a „békeszerződést”. Azt a „békeszerződést”, amelyre sokkal jobban illik a „diktátum”, mint a „szerződés” kifejezés. A szerződés kifejezés ugyanis valamilyen szinten feltételezi a felek közötti egyenlőséget. Az adott esetben erről szó sem volt.

Már a(z I.) világháború befejezését megelőzően néhány héttel megindultak az előkészületek Magyarországon a majdani béketárgyalásokra való felkészülésre. Teleki Pál gróf, Bátky Zsigmond, Littke Aurél és Kogutowicz Manó földrajztudósok egy olyan térképet terveztek, amelyen a lehető legpontosabban jelölik Magyarország nemzetiségi viszonyait, illetve összefoglalják mindazokat az ismereteket, amelyek Magyarország történelmi, természeti, gazdasági, politikai viszonyainak ismeretéhez szükségesek, mert úgy vélték, hogy a várható béketárgyalásokra megfelelően felkészült személyeknek megfelelő segítséget nyújtó dokumentáció összeállításával kell szolgálni. Mivel új felmérésekre, adatgyűjtésre nem nyílt lehetőségük, az 1910. évi népszámlálási adatokat használták, de egyes esetekben a későbbi statisztikák adatait is hasznosíthatták.

Az alapos és minden szempontból figyelemre méltó munkának azonban nem volt valódi értelme és hatása. A „békecsinálók” a legkevésbé sem a tényekre és a magyar érvekre voltak kíváncsiak. Számukra meghatá-

rozóbb volt a (z I.) világháború előtt megfogalmazott, majd a háború során megerősített célok elérése. Ezek alapvetően az Osztrák–Magyar Monarchia felszámolásában és a különböző új, illetve részben új államok létrejöttében voltak tetten érhetőek.

A vesztes államok – az ún. központi hatalmak – politikusi úgy vélték ugyan, hogy az Amerikai Egyesült Államok elnöke, Woodrow Wilson által 14 pontban¹ megfogalmazott (béke)feltételek elfogadása a legyőzöttek számára megalázás nélküli békét hozhat, de tévedtek.

A háborút a vesztesek oldalán befejezett Magyarországnak először még arra sem igazán nyílt lehetősége, hogy a „béketárgyalásokon” megjelenhessen képviselőivel.

Az 1919. március 21-én létrejött ún. Magyarországi Tanácsköztársaság, amelynek tényleges vezetője Kun Béla külügyi népbiztos volt, többször is megfogalmazta, hogy a Magyarországi Tanácsköztársaság nem áll a területi integritás alapján. Az antant hatalmak részéről ennek ellenére sem kapott elismerést, sem meghívást a tárgyalásokra.

A Magyarországi Tanácsköztársaság bukását követően egymást gyorsan váltó magyar kormányok érdemi lépéseket nem tettek és nem is tehettek a béketárgyalások ügyében.

Magyarország előtt végül is a győztesek lépései nyitották meg az utat Franciaországba. Sir George Russel Clerk brit diplomata személyében a békekonferencia 1919 októberében olyan delegátust küldött Budapestre, aki tárgyalásai során – meggyőződve az ország lehetőségeiről és az antant által elvárt eredményeket is elérve – javasolta a magyarok meghívását a tárgyalásokra. Párizsba való visszatérte után, meghallgatásakor azt mondta: „...a magyarokat általában a Szövetségesekkel való együttműködés vágya hatja át. Kezdi tisztán látni a hibát, amelyet elkövettek, és amelynek felelősségét egyébként ők az osztrák politikára hárítják, azt kívánják, hogy bebizonyíthassák jó szándékukat; különben kénytelenek lesznek – Ausztriát követve – Németországhoz közeledni”.² Clerk véleménye arra ösztönözte a békekonferencia elnökét, a francia miniszterelnököt, Georges Clemenceau-t, hogy 1919. december 1-jén szólítsa fel a magyar kormányt, küldje el megbízottait Párizsba, pontosabban Neuillybe, hogy a „...Szövetséges és Társult Hatalmakkal a békét megköthessék”.³

A meghívásról, illetve annak elfogadásáról – netán elutasításáról – számos vita és tanácskozást folyt. A magyar minisztertanács ülésen 1919. december 2-án és 8-án is téma volt a békekonferenciára szóló meghívás elfogadása. A minisztereken kívül részt vett az ülésen és a vitában Teleki Pál gróf, Bethlen István gróf, Apponyi

1 Woodrow Wilson 14 pontos üzenetének magyar szövegét lásd: Halmosy Dénes: Nemzetközi szerződések 1918–1945. A két világháború közötti korszak és a második világháború legfontosabb külpolitikai szerződései. Második, átdolgozott és bővített kiadás. Bp. 1983. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó. 22–24.

2 Romsics Ignác: A trianoni békeszerződés. Bp. 2001. Osiris Kiadó. 161. (A továbbiakban: Romsics i. m.)

3 Trianon. A magyar békeküldöttség tevékenysége 1920-ban. Szerkesztette: Ádám Magda – Cholnoky Győző – Pomogáts Béla. Bp. 2000. Lucidus Kiadó. 39. (A továbbiakban: Trianon i. m.)

Albert gróf és a Nemzeti Hadsereg Fővezére, Horthy Miklós altengernagy is.

A jelen lévők többségének az volt a véleménye, hogy 1920 januárja előtt semmiképpen se induljon el a delegáció a békekonzferencia színhelyére. Számosan vélekedtek ugyanis úgy, hogy a győztesek között erősödhetnek az ellentétek, aminek következtében esetleg jelei mutatkozhatnak majd egy, a térségben megnyilvánuló dekompenzációnak is. Apponyi Albert gróf pedig arról számolt be, hogy információi szerint 1920 márciusában Gyenyikin tábornok vezetésével várhatóan támadás indul Románia ellen, amely kedvező lehet Magyarország számára, és akkorra az antant mint erőfaktor akár meg is szűnhet.⁴

Horthy Miklós ugyanakkor realisabban mérte fel a helyzetet. Úgy vélte, hogy az ország szempontjából a békekonzferenciával kapcsolatos minden halogatás veszélyes lehet, mi több – mondta – „...nekünk az entente-tal szemben loyálisnak kell lennünk és igen hibás politikának találná azt, hogyha mi az entente-tel, amely szerinte nemcsak ma, de a jövőben is igen erős faktor lesz, most ujjat húznánk”.⁵

A különböző vitákban kifejeződött vélemények végül arra ösztönözték a Huszár Károly vezette kormányt, hogy jegyzékben forduljon a békekonzferenciához. A békekonzferencián való magyar részvételt bizonyos előfeltételekhez kívánták kötni, így többek között a román megszálló csapatoknak a Tiszántúlról való kivonását, az elkövetett atrocitások kivizsgálását stb. „követelték”. A jegyzékekre válaszok nem érkeztek – az előzetes magyar „feltételek” tehát nem teljesültek –, mégis megszületett a döntés: Magyarország küldötteivel jelen lesz a békekonzferencián.

A magyar békeküldöttség Apponyi Albert gróf vezetésével – akinek a személye előzetesen némi vitát váltott ki a győztesek körében – különvonattal indult el Franciaországba, Párizs úti céllal 1920. január 5-én.

S hogy mire gondolt Apponyi a magyar küldöttség által képviselendő álláspontról? „Az entente nagyhatalmakkal folytatandó jegyzékváltások alapjául területi integritásunkhoz való ragaszkodásunk fog szolgálni. Ki fogjuk fejteni, hogy jogunk volna ehhez úgy a történeti jog, mint a természet joga alapján is ragaszkodnunk, mi azonban hajlandóak vagyunk honorálni a háború folyamán a világ népeinél kifejlődött azon nézetet, hogy a népek maguk rendelkezzenek sorsuk felett, és így ezen wilsoni elvek alapján felajánljuk a népszavazást. Ha

ez a két proposíció, tudniillik a területi integritáshoz való ragaszkodásunk, másrészt pedig a népszavazásnak a kérése megvédhető nem volna, akkor ezen két elvnek fel nem adása mellett kell tárgyalásba bocsátkoznunk és igyekeznünk igazunkat, amennyire csak lehet, megvédeni” – fogalmazott.⁶

Apponyit azonban a vágyott és remélt jóindulattal, illetve a tárgyalások mikéntjével kapcsolatban nem töltötte el optimizmus. Az 1919. december 29-i minisztertanács ülés jegyzőkönyvének tanúsága szerint úgy vélekedett, hogy „...alig lesz alkalom az alkudozásokra, és az egész úgynevezett tárgyalásaink abból fognak állni, hogy jegyzékeket fogunk váltani a legfelsőbb tanáccsal”.⁷ Tökéletes „jóslat”, azzal a nem elhanyagolható megjegyzéssel, hogy a magyar „tárgyaló delegáció” jegyzékeire viszontválasz alig érkezett.

A békedelegáció egyik tagja, a későbbi miniszterelnök, Bethlen István gróf egy korábbi minisztertanács ülésen – 1919. december 8. – a békedelegáció kiutazásának szükségességét abban is látta – amelyet „nagy propagandaalkalomként” említett –, hogy a magyar „...békedelegáció párizsi tevékenysége egy jogcím lesz arra, hogy később hivatkozhatunk mindezen előadott ellenvetéseinkre, amelyek meghallgatásra nem találtak, és így a saját erőnkben látjuk további sorsunk megoldását”.⁸

A Párizsba érkezett magyar küldöttség a Gare de l'Estre (Keleti pályaudvar) érkezett meg és onnan azonnal a főváros melletti kisvárosba, Neuillybe kísérték. Ott egy közepes kategóriájú szállodában, a Chateau Madridban helyezték el a küldötteket, és megtiltották nekik, hogy a város területén kívülre, illetve a mellette elterülő parkerdőn – Bois de Boulogne – kívülre engedély nélkül elmenjenek. Amikor a delegációhoz tartozó Ottlik György újságíró ezt az előírást megszegve egy éjszaka bevillamosozott Párizsba, a franciák vonatra tették és „hazaküldték”, mármint Magyarországra. S hogy mi volt ennek az eljárásnak és tiltásnak az értelme? Mindössze annyi, hogy érzékeltessék a „vendéglátók”: nem egyenrangú partnerek, hanem győztesek és legyőzöttek fognak „tárgyalni”. S hogy miként, azt ez a lépés is jelezte.

A magyar delegáció tagjai az első napokban a szállodában várakoztak, latolgatták a lehetőségeket és egymással tárgyaltak, illetve tanulmányozták az összeállított anyagokat. Apponyinak azt a kérését, hogy az Amerikai Egyesült Államok kormánya párizsi missziójának vezetőjével, Hugh C. Wallace nagykövettel tárgyalhasson – azaz beutazhasson e célból Párizsba – elutasították.

A magyar küldöttség e rövid idő alatt nyolc jegyzékben foglalta össze előzetes álláspontját és juttatta el a békekonzferencia titkárságához. Válasz egyikre sem érkezett. A magyar delegáció 1920. január 15-én a francia külügyminisztérium épületében vehette át a békefeltéte-

4 Romsics i. m. 165.

5 Magyar Országos Levéltár, K 27. Minisztertanács jegyzőkönyvek. (A továbbiakban: MOL K 27) Az 1919. december 8-i minisztertanács ülés jegyzőkönyve.

6 MOL K 27 Az 1919. december 29-i minisztertanács ülés jegyzőkönyve.

7 Uo.

8 MOL K 27 Az 1919. december 8-i minisztertanács ülés jegyzőkönyve.

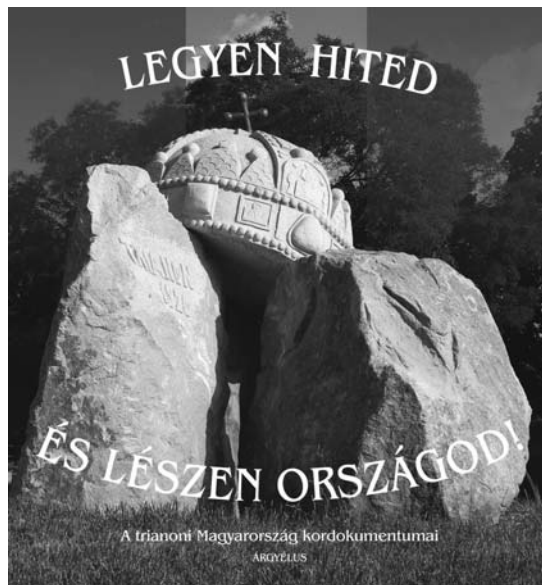
leket, amelyekre az elküldött jegyzékek semminemű hatást nem gyakoroltak, és kapott lehetőséget arra, hogy a következő napon kifejtse álláspontját.

Apponyi Albert 1920. január 16-án, francia nyelven elmondott beszédében – amelynek lényegesebb gondolatait angolul és olaszul is összegezte – többek között kijelentette, hogy amennyiben „...egykori területünk, a történelmi Magyarország érdekében felhozandó érveink az önök szemében nem lesznek eléggé döntőek (nem lettek azok – Sz. S.), úgy azt javasoljuk, hogy kérdezzék meg az érdekelt népességet” (nem kérdezték meg Sz. S.). Szavai súlyának nagyobb nyomatékot adandó, hangsúlyozta: „Amidőn ezt követeljük, hivatkozunk a Wilson elnök úr által oly kiválóan szavakba öntött nagy eszmére, amely szerint semmilyen emberi csoport, az államok lakosságának egyetlen része sem helyezhető akarata, megkérdezése nélkül, mint valami marhanyáj, egy idegen állam fennhatósága alá. Ennek a nagy eszmének nevében, amely különben axiómája a józan észnek és a közmorálnak, követeljük a népszavazást hazánk azon részeire vonatkozólag, amelyeket tőlünk most elszakítani akarnak. Kijelentem, hogy előre alávétjük magunkat a népszavazás eredményének, bármi legyen is az”.⁹

Apponyi beszéde – a különböző feljegyzések szerint – nem maradt hatástalan a jelen lévő politikusokra, de olyan hatást nem váltott ki, hogy a győztesek bármilyen lényeges kérdésben megváltoztassák a korábban már elfogadott „alapokat”.

Hiába terjesztette be Apponyi a Teleki Pál és társai által összeállított statisztikai adatokat, hiába mutatta be az akkor és később oly sokat emlegetett „vörös térképet”, be kellett érnie – és nemcsak neki, de Magyarországnak is – Francesco Nitti, olasz miniszterelnök emlékiratában később megfogalmazott gondolataival: „Én nem tudom eltitkolni azt a mélységes meghiátsást, amelyet 1920.

január 16-án éreztem, amidőn Apponyi gróf a párisi legfelsőbb tanács előtt Magyarország igazát akarta megmagyarázni. (...) A számok, amelyeket Magyarország előterjesztett, semmi kétséget sem hagytak, Magyarország szét darabolásáról van szó és Magyarország három és fél milliónyi magyar és német nemzetiségű lakosságának feláldozásáról jóval tudatlanabb és infernósabb népek kedvéért.”¹⁰

Apponyi beszéde ébresztetett érzelmeket, de eredményt nem hozott. A magyar békeküldöttség tagjainak többsége 1920. január 18-án hazautazott, és 21-én már tájékoztatták a Párizsban tapasztaltokról a kormányt és Horthy Miklóst, a Fővezért. Teleki Pál gróf, aki maga is hazatért, többet között azt mondta, hogy a béketervezet „...semmiel sem tudja megokolni azokat a határokat, amelyeket nekünk szabtak: egész összefüggő, kompakt, az alföldi magyarsággal szervesen összefüggő magyar tömegeket szakítottak el tőlünk,

mint pl. Pozsony, Komárom, Kassa, Nagyvárad, Szabadka, Arad. Ezek a határok tisztán stratégiai határok, melyek bennünket egész védtelenül hagynak”.¹¹

A magyar Nemzetgyűlésben komoly vita bontakozott ki a békefeltételek elfogadásáról. A világpolitika ügyeiben járatos magyar politikusok és képviselők pontosan tudták, hogy a békefeltételeket csak elfogadni lehet. A békefeltételek megváltoztatásáért az előkészületek során és a „tárgyalásokon” minden képességét és igyekezetét bevető Apponyi Albert maga is úgy vélte, hogy a feltételeket visszautasítani nem lehet.

A Nemzetgyűlés 1920. május 26-i ülésén Apponyi így fogalmazott: „Az alá nem írás, amely tagadhatatlanul az igazság, az etika szempontjainak és a nemzeti közérületnek – az én érzületemnek is – legjobban megfelelő volna, ma ellentétbe hozott volna minket az egész világgal. (...) Roppant kockázat a nemzet legfőbb kincseivel, a nemzeti újjászületés, a visszaszerzés reményeivel való va banque-játék lett volna az aláírás megtagadása.”¹²

Hasonlóan vélekedett a Párizsból közben hazatért Bethlen István gróf és Csáky Imre gróf is. A korábban elutasítónak érzékelhető magyar állásponttal ellentétben a Teleki Pál gróf külügyminiszter és Simonyi-Semadam Sándor miniszterelnök által Alexandre Millerand francia miniszterelnöknek címzett levélben már úgy fogalmaztak, hogy a magyar fél „...nem térhet ki a békeszerződés aláírása elől”.¹³

9 Trianon felé. A győztes nagyhatalmak tárgyalásai Magyarországról. Szerkesztette: Litván György. Bp. 1998. MTA Történettudományi Intézete. 247.

10 Nitti, Francesco: Nincs béke Európában. (2. kiadás) Bp. 1923. Pallas Könyvkiadó, 130–131.

11 Trianon i. m. 356.

12 Nemzetgyűlési Napló, 1920–1922. III. kötet. 1920. május 26. 85–87.

13 Raffay Ernő: Trianon titkai, avagy hogyan bántak el országunkkal... Bp. 1990. Tornado Damenija. 132–133.

S a diktátum aláírására kiválasztották azokat, akik vállalták az azzal járó súlyos, személyüket örökre megbélyegző terhet. Dr. Benárd Ágost orvos, népjóléti és munkaügyi miniszter és Drasche-Lázár Alfréd rendkívüli követ és meghatalmazott miniszter látta el kézjeggyével a „békeokmányt” a versailles-i Nagy Trianon palotában 1920. június 4-én.

Ezzel az eseménnyel lezárult Magyarország történelmének több mint ezeresztendősi időszaka. Az ország szétszakított, területe – Horvátország nélkül – egykori területének alig egyharmadára zsugorodott. Lakóinak száma 7,6 millióra csökkent. Közel 3,5 millió magyar került idegen uralom alá. Az egykori Osztrák–Magyar Monarchia romjain kisebb, de nemzetiségi sokszínűségükben szinte semmivel nem jobb soknemzetiségű államok jöttek létre Csehszlovákiától Lengyelországon át Romániáig, a Szerb–Horvát–Szlovén (később Jugoszláv) Királyságig. Csehszlovákia lakosságának alig a felét tették ki a csehek, míg a németek száma a csehek felére rúgott. A szlovákok az összlakosság tizenöt százalékát jelentették, lélekszámban kevesebben voltak, mint a németek, miközben magas volt a magyarok és a ruszinok aránya is. Nem volt sokkal jobb a helyzet Romániában sem, nem is beszélve a Szerb–Horvát–Szlovén Királyságról.

Magyarország a trianoni döntéssel elveszítette só- és arany-, illetve ezüstbányáit. Vasútvonalai csonkává váltak. Nyersanyagforrásainak döntő többsége az új határokon kívülre került. Elveszett az erdők, a legelők döntő többsége is, míg a feldolgozó ipar gyárainak jelentős része nem juthatott munkához, mivel a feldolgozandó nyersanyagok, illetve a gabona már nem volt olyan jelentős mennyiségben az országban, mint amire egykor az ipar kiépült.

Menekültek százezrei érkeztek az országba, akiknek sem munka, sem lakás nem jutott. Az előírások harmincöt ezer főben maximálták a haderőt, erősen korlátozott fegyverzettel és felszereléssel, harminc esztendeig fizetendő jóvátételt szabtak meg, s további rendelkezések százaival korlátozták az ország szuverenitását. A magyar Nemzetgyűlésnek ezeket az előírásokat kellett elfogadnia, amelyek majd az 1921. évi XXXIII. törvénycikkkel kerültek becikkelyezésre.¹⁴ Ezt azonban meg kellett előznie a győztesek részéről történő parlamenti elfogadásnak.

Az Amerikai Egyesült Államok – amely csak a békekonferencia kezdeti munkálataiban vett részt – külön szerződést kötött Magyarországgal (1921. évi XLVII.

törvénycikk),¹⁵ magának természetesen a győzteseknek járó előjogokat érvényesítve, a határok kérdésében azonban nem vállalt semmiféle kötelezettséget.

Ilyen mértékű megcsonkítás és kifosztás után az ország azonban mégis képes volt talpra állni. Az 1918 előtti nemzeti vagyont hatvankét százaléka vesztett el, és csak harmincnyolc százaléka maradt meg. Az ország talpra állását jól érzékeltetheti az az adat, amely a nemzeti jövedelem-számítások alapján készült. Eszerint 1913-ban a trianoni Magyarország területére vetített nemzeti össztermék (GDP) az európai átlag hatvankilenc százalékát tette ki, míg ugyanez az adat 1929-ben hetvennégy százalék volt!¹⁶

1938-ra Magyarország Európa közepesen fejlett államai közé tartozott, megelőzve számos területen Lengyelországot, Romániát, Jugoszláviát, Bulgáriát, Spanyolországot, Portugáliát. A pengő a legerősebb európai fizetőeszközök egyike volt.

A revízió kérdésében az ország lakosságának szinte teljes egésze egyetértett. Politikai nézetétől, felekezeti hovatartozásától, gazdasági helyzetétől függetlenül egységes álláspontot képviselt abban, hogy Trianon megváltoztatandó. A kérdés csak a mikorban, a mikéntben és a mértékben volt eltérő. A magyarok a határokon kívül és belül egyaránt úgy érezték, hogy Trianonban egy legyőzött nemzetet meg is aláztak, s oly mértékben, amely elfogadhatatlan. S a megaláztatást sokszor nehezebb elviselni, mint a vereséget!

S hogy milyen volt az a vélekedés, amely 1918, illetve 1920 után megfogalmazódott Magyarországon Trianonról? Milyen jelei voltak a hétköznapiakban a békediktátum elutasításának? Miért volt szinte mindenki számára elfogadható és követhető az irredentizmus, a revízió? Az jól érzékelhetően kitűnik ebből az albumból, amely egyaránt tartalmazza az elemi iskolás kisdíák talán irányított fogalmazását, a sportoló hitvallását, a költő és író állásfoglalását, a képzőművészetben, az irodalomban, az építészetben, illetve a hétköznapiak szinte minden mozzanatában érzékelhető hangulatot, amely a „Mindent vissza!” és a „Nem, nem soha!” mondatokban jutott leginkább kifejezésre.

S hogy mennyi volt a realitása mindennek, volt-e értelme a következetes revíziós politikának? 1938 és 1941 között úgy látszott, hogy igen. Magyarország elcsatolt területeinek jelentős részét szerezte vissza külső segítséggel, és európai középhatalommá vált, akkor és sajnos egy olyan világban, amelyben mindez kérészetűnek mutatkozott. A következmények ismeretesek. Trianon igazságtalanságai 1947. február 10-én Párizsban megismétlődtek.¹⁷

„Trianon” és „Párizs” ma már múlt, de a magyar történelem nem feledhető része. Az idő kereke ugyan nem visszaforgatható, de a fájó emlékek megőrzése is kötelességünk.

14 A törvény szövegét lásd: Magyar Törvénytár. Az 1921. évi törvények. Bp. 1922.

15 A törvény szövegét lásd: uo.

16 Romsics i. m. 235.

17 Párizsban ezen a napon írták alá Magyarország képviselői a második világháborúban vesztes Magyarország és a győztes hatalmak közötti békeszerződést. A szerződés mint az 1947. évi XVIII. törvény cikk került becikkelyezésre. Szövegét lásd: Országos Törvénytár, 1947. július 25-i szám.

SOMOS BÉLA
Nagysomkút

*Megtaláltam a gyerekkort
a helyet, aminek neve volt
és már a neve is elveszett*

*Már az utca is elveszett
Már a patak is elveszett
Tiszta vize is elveszett*

*Sok-sok embere elveszett
A köszönés, a köszönet
A híd vasíve elveszett*

A Hangya itt volt, elveszett

*Hol van az út, ami elvezet
a kerthez és almafáihoz?*

*Panelek, por meg panelek
Virág nincs, blokkok, panelek*

*A ház udvara elveszett
A ház maga is elveszett
Csak rom, és semmi a rom helyett
Még a köve is elveszett*

Megtalálod és nem leled

*Ha köszönsz, nincs rá felelet
Nem értenek, nem értenek
Itt már köszönni sem lehet*

Az elveszített elveszett

Balogh László M. A.: Abdi Dalem

HORVÁTH (EÖ) TAMÁS helyettes tavasz

– Itt az ideje tudomásul venni: vénülsz. Persze attól még ki lehet járni a nagy megmozdulásokra, bámulni a fiatalokat, de nincs rá sok esély, hogy egy vonalban legyél velük.

A Másik rendelte a felesekét. Pontosabban: négycenteseiket. Unicumot jószerével. Hogy ő maga mit fogyasztott, ki nem derült.

– Adósságom van. Sokunknak. Mindannyiunknak. Az egész korosztálynak lényegében, annak a boldogtalan fél-nemzedéknek. Csakhogy a többiek elfeledkeztek róla, és most nagyon úgy néz ki, nekem kell állnom az egész cechet.

Nőttön-nőtt odakint a tömeg. Ballonkabátos nénik, kackiás öregurak, akikről lehetett tudni, névjegykártyát cserélnek, közös családi legendákat elevenítenek fel, mielőtt elválnának útjaik.

– Ezt nevezed te forradalomnak?

A Hasonmás feltehetőleg whiskyt ivott. Jéggel, kólával, divat szerint. Sokadikat. Nem látszott meg rajta.

– Ezt – vetette oda foghegyről Ág János. Tisztában volt vele kezdettől fogva, hogy ebből sem lesz semmi, már megint semmi. Kijöttek jó sokan, csápolnak, bekiabálnak, aztán hazamennek. Előtte azonban betérnek még valami szolid kis helyre, hogy leöblítsék a demonstrációt valami nemesebbel. Etyekivel, villányival. – Előbb-utóbb – tesszik, nem tetszik – berobban a láncreakció. Ők is kimaradtak sok mindenből. Ők is szeretnék egyszer beveretni a képüket, odaállni golyófogónak, mielőtt a csontritkulás, a gyomorfekély be nem csenget az utolsó körre.

– Nosztalgiaznak. Tudják pontosan: nincs géppuskafészek a minisztérium padlásán. Hol itt a romantika? Kockáztatnak bármit ezek a szerencsétlenek?

A kérdések, kételyek akár ha saját fejéből pattantak volna ki. A harmadik Unicumot azért megérezte már. A lány, süppedős fél-tudatot, hogy nem jó, nem is érdemes elszabadulni erről a langyos, kába helyről, bölcsnek lenni és felelőtlennek, míg odakint a hazard és bestiális Történelem...

„Legalább százezren lesznek”, ez járt a fejében. Vagy annál is többen. És akkor mihez kezd a Hatalom? Rohamrendőröket, vízagyúkat vezényel a jól öltözött urakra, tisztos nagymamákra?

– Például. – A Fonák, mint mindig, egy lépéssel előtte járt. – A Hatalom réges-rég felmérte magának, hogy ezek itt nem hősök. Hajdani ifjúkori mulasztásaikat szeretnék valamiképpen letudni. Feltehetőleg békésebben szunyókálnának ebéd után, ha sikerülne most egy monoklit szerezniük a szemük alá.

Semmi jel nem utalt rá, hogy odakint bármiféle felfordulás készülne. Hasonlított inkább az egész egy-

fajta kedélyes, kora délutáni korzózáshoz. Tüntetnek, megunják, hazamennek.

– És emiatt ítélet alá esnek?

Ismerte a választ, a hovatovább tisztességes választ, de nem átalotta újból és újból feltenni a kérdést. Nem félévszázadnyi, -évezrednyi, -tízezrednyi volt, amit magával cipelt. A fél- és régmúlt. Hogy tapasztalás nem létezik. Az emberfia rendre ugyanazokon a helyeken véti el a lépést. Hogy ugyanazokba a hatástalanított, majd ismét beélesített csapdába tapos bele teljes lendülettel.

Amaz szemé elé tartotta a félig üres (félig tele?) poharat.

– De te nem ezért vagy itt. Egészen másért.

Őt nézi a hegedűs leány, efelől nem volt kétsége. Tizennyolcon innen. Úgy lehet, jócskán. Nem oly módon, mint aki kikezdene vele. Félig magának. De miért pont őt, mikor az ízületek, az idegpályák már üzentek: nincs annyi hátra, mint amennyi megvolt.

A kísértés különben ott kaparászott minden nap. Nem, végleg leszámolnia nem sikerült vele, de a viszony, a tartós a taktikák egy részét átláthatóvá tette. „Vénülök”, ezzel igyekezett kisurranni a vágyak szorításából. Nem mindig tökéletes hatékonysággal.

Nem is mosolygott. Vagy ha mégis, igen visszafogottan, szinte befelé. Két megállóval szállt fel Ág János után a járatra, s a végállomásnál együtt léptek le róla. S ott nyoma is veszett rendszerint.

Annyiszor, de annyszor vetődött árnyékra! Lényegében folyton. Lehet, hogy csak bebeszélte magának, de nem kizárt: csakugyan viselt egyfajta bélyeget. A másik égbolt alól valóké.

És hogy a lány – mindegyik törekeny termetű, öztekinetű – is ismeri azt a helyet. Naná, hogy pofára esett. Jött egy szőke, kigyúrt. Vagy épp egy semmilyen. Olyan, akinek nálánál kevesebb volt a veszítenivalója. S ezért soha meg nem tapasztalta: az öröm is halálos.

Semmi mást nem kellene: odalépni hozzá, beszédbe elegyedni vele. Udvarolni. (Jaj, A csontok! Jaj, az érfalak! Egyre nehezebbek.) Kellemes, apró lódításokkal szórakoztatni, melyekről tudják mind a ketten: fabatkát sem érnek. S a végén egymás testébe gabalyodva rádöbenni: minden túlélhető. A boldogság is.

A végállomásnál még próbálta követni tekintetével egy ideig. Úgy tetszett: a lány is hátrafordul egy beméretetlen pillanatra. Aztán eltűnt minden alkalommal. Elkavarodott a tömegben, az aluljárók zegzugában. Az sem lehetetlen: várta már valaki.

Ábrándozott. Eljöhet a nap, mikor lapátra teszik az avult, nehézkes házi szabályokat, különalkukat. Felosztatják, lecserélik. Újraszövegezik immár a kövek és fűszálak nyelvén, hogy mindenki számára követhető legyen. Azoknak is, akik

reggelente a fél-kábulat és a fél-ébrenlét határsávjában próbálnak kitörni a tények, a mindennapok diktatúrájából.

Forradalom. Mikor a lealázott, hazavágott lélek ismét alkotmányozó gyűlést hívhat össze. Nem sok az egész, úgy lehet. Néhány év csak. Vagy egyetlen röpke perc. S a szemhatáron a vaksiság, a korlátoltság vízágyúí, rohamosztagai. De az a pár pillanat! A szív forradalma.

Összefutni vele – csak úgy, véletlenül – valami megmozduláson, tüntetésen. Talán nem is lesz egyedül. Anyu, barátok, kortársak. Azon a napon – ha csak kevéske pillanatra – lerázni a kötőszövetek terrorját.

Csapaterősítések érkeztek a tér túlsó széléről. Rebesgették: nem egészen reguláris alakulatok. Korcsolyázott a délutáni fény a hollófekete kevlármel-lényeken, plexi arcvédőkön.

Az első néhány percben úgy tetszett: senki sem hajlandó mozdulni, jobbik eszére hallgatni, menekülőre fogni. Őszülő kefebajszok, sokdioptriás szemüvegek igyekeztek farkasszemet nézni a délceg személy- és vagyonoörökkel.

– Közel sem lesz akkora felfordulás, mint amekkorának ígérkezik. Persze, leadnak valamit az esti Híradóban, aminek kevés köze az itt történetekhez, de holnaputánra, harmadnapra már senki sem emlékszik. Az sem, aki kapott a fejére.

Recsegték a hangszórók, villogtak a vakuk és a megkülönböztető jelzések. Odakint összébb húzta magát a tömeg. Nem, mégsem lehetnek százezren. Akár a jószág a vágóhíd rámpája előtt.

Valóban. A kávéház mintha kívül esett volna téren, időn. Lementett kora nyár. A negyedik Unicum kezdte szétzilálni a kötöttségek körvonalait.

Látott már ilyesmit filmhíradóban, tudósításban. De azok mindig valahol máshol estek meg. Messze, Thaiföldön, Berlinben, a Gázai-övezetben. Könnygázfelhőbe burkolózott városnegyedek, vérző fejű suhancok, szétégett karosszériák.

S egy jól érzékelhető időre minden elnémult az üvegportálon túl. Élőképpé merevedett. Mintha maguk a rendfenntartók sem bírták volna eldönteni, mit is kezdjenek a megfogyatkozott, ám még mindig tekintélyes tömeggel.

„Talán ha ráeredne.” Ág Jánosnak hirtelenjében nem jutott eszébe ennél jobb. „Ha megzendülne odafent az égbolt, s felhőszakadás zúdulna mindnek a fejére.”

Ragadt, izzadt az április, de esély semennyi sem mutatkozott, hogy lecsapjon a jótékony vihar.

– Semmire sem jók ezek a falak. Ami igazán be akar jönni, be is fog.

Világéletében képtelen volt vigyázni a nyelvére. Ami kibukott a száján, úgy is maradt. Csodálkozott is utólag magán, miért nem bírja visszafogni magát.

És felropogtak a könnygázgránát-vetők. Másodperce-kig bénultan ácsorgott a sokaság. Mintha el nem tudnák hinni, hogy itt és most. S nem valahol messze-messze.

– A helyedben rendelnék még egyet. Ne izgulj, a vendégem vagy. – Valamiért rendíthetetlennek tűnt az Utánzat. – Birkózz meg vele: nem sok idő, és elmaradsz ezekről a tömegrendezvényekről. Először csak a jelentéktelenebbekről. Addig jó, amíg leverik a tiltakozásokat. Tudod, a győzelem másnapján, harmadnapján még csak-csak be lehet menni a hivatalba, egyetemre, le lehet szaladni a sarki közértbe sörért, de legkésőbb egy hét múltán már gyanús a diadalmenet. S a tűzliliom kezű leányok életére is rázuhan egyszer az állapot, mikor kénytelenek mérleget vonni. Osztani, hatványozni.

Riadtan tekingetett kifelé. Hátha ő is ott szorong. Apjával, testvérével, barátjával.

Nem tudni, mi okozhatta. Eltévedt gránát, avagy utcakő? S egy pillanatra odabent is csend lett. Pedig épp csak koppant. És a portál, bár nem törött, sok százezer kristállyá szemcsésedett.

És azt sem lehet egészen kizárni, hogy április derekán, május elején betör egy markáns hidegfront. Ráered a sűrű, nagy pelyhű havazás, és fehér lesz a Húsvét, akármilyen is volt a Karácsony.

Valóban nincs kínosabb, mint beismerni: nem akart, nem akar semmiféle felfordulást. Nem lázadó, csupán lyukra fut állandó jelleggel. Egyszerűen nem jött össze, akármint is lelkesedett. Vonatkozott ez a lányokra is.

Úgy számolt: nagyjából tíz év a lemaradása a régi haverokhoz, elhappolt szerelmekhez képest. Míg azok feldolgozták, letudták, ő még egyfolytában szokési útvonalakat próbált kiépíteni magának.

Nem a testi haláltól rettegett, hanem az azt megelőző állapottól, amely évekig, évtizedekig is elhúzódhat. Mikor ráeszmél az emberfia: nem képes odaállni golyófogónak. Nem azért, mert semmi értelme, hanem mert nem hiszi.

Nem a hús nehezül, a szövetek. A képzelet.

A réges-régi, elvetélt kiskamasz-szerelmek. Mikor rádöbbsent, felokosították, mire ez az egész kínos-édes hercehurca. Miért mindig a simlisek, a totálátlagok csapják le a legjobb csajokat.

Miért nem hívják soha bulizni, sörözni? Ha be is veszik a csapatba nagy ritkán, miért csak kapusnak? Mitől vénül rohanást ott, fent az érettségi tablón valahány?

Őt, egyedül őt magát kivéve.

Nem lehet kizárni egészen, hogy nem lesz kikelet abban az évben. Következőben sem.

Beszélhet akárki akármit, mégiscsak akkor, a félmúltban esett meg az árulás. Mikor a vakációt, a Balatont, az alkonyatot már jó előre leosztották egymás között a farmeröltönyös KISZ-führerek. Lazán, napbar-

nítottan lökték a dumát tanévkezdéskor. Bulikról, csajokról. És senki az égvilágon nem mert beszólni nekik: gagyi az egész. Átverés.

És eltűnt az összes csoportképről, osztálytablóról. Mintha soha sehová nem járt volna iskolába, egyetemre. Se kirándulni, piálni. Ha nagyritkán mégis meghívták valahová (tévedésből úgyszólván), úgy bámultak rá, mint aki a Holdról cseppent közéjük. „Te semennyit sem, atyavilág!” Látszott, nem hízelegnek.

Egyvalamiben volt csak biztos: ő már nem nemzedék. Egyszer, régen talán még sikerülhetett volna, de mostanra elpasszolták az összes létező jogcímet. Bagóért, örökre.

Hanem a kristályosra zúzott portál mégsem akart beomlani. Úgy maradt, akár egy célfotó.

– Ne görcsölj, ez egy védett övezet. Kívül esik téren, időn.

A Koppintó maga elé tartotta a vaskos poharat. Jól látszott, ahogyan egymásba ölelkeztek a gabonapárlat óarany s a kóla sötétbarna hullámai.

Odakint nem csitult a zaj, az ordítózás, a fegyverro-pogás. Vezényszavak, káromkodások. Kesernyész-csípős, lócitromra emlékeztető bűz kúszott be a kávéházba. Néhányan megpróbáltak úgy tenni, mint az égvilágon semmi különös nem történne, de jó páran felugráltak, vagy riadtan keresték tekintetükkel a lehetséges egerutat.

– Ne törődj velük. Ők is csöcselék jószerével, csak még nem tudatosult bennük. Mind az, aki igazságot álmodik a házard és vérszomjas Történelemben.

Lehetnek halottak is, döbrent rá. Sebesültek bizonyosan. Hogy kik lőnek kikre s mivel, nem volt követhető. E pillanatban nincs menedék. Nemcsak a tér, a presszó. A város, az ország sem. El-elcsukló énekes-lányok szűrődtek be.

– Süppedni. Ez az egyetlen valóság. Kimaradni mindenből, ami kockára teheti a kiemeltséget, az érinthetlenséget. Nem vagy hős. Fakulsz, kopsz, csikorognak az eresztékeid. Derűs öngúnnal szemlélnéd legszívesebben az odakint zajló ramazurit, s nincs egyéb vágyad, mint még egy pohárával ebből a hideg-kesernyész folyadékából.

Feketesisasakos alakok tépték fel az ajtót. Ág János valahogyan természetesnek vette, hogy csak úgy berontottak, holott tudta eszével: semmi keresnivalójuk. Félrerángatták a vendégeket az asztalok mellől, arccal a fal felé állították őket, terpeszben. Végigmotozták, és felírták adataikat.

– Idáig nem jutnak el – duruzsolta fülébe a Másító. – Magyarból vannak ők is, mint bárki idebent. Csak abban bíznak, ami homlokegyenest ellentmond a józan észnek. Nem veszik észre, jó sokáig nem is fogják: holt térben, holt időben mozognak. Egyetlen szilárd pont létezik jelen pillanatban: a pohár, amit a kezében tartasz.

Ág Jánosnak úgy rémlett, hallotta már ezeket a szavakat. Nem először. Idestova húsz esztendeje. Lényegében ugyanezen körülmények között. Talán mégiscsak ki kellene vergődni innét valahogyan. Elkapni egy járatot, lehuppanni a hátsó ülésre, elbóbiskolni.

Letette a poharat. Már nem gyöngyözött a párából. Tartalma is kézmeleg lehetett, oly sokáig szorongatta.

– Mégis, mit hiszel magadról? Csak addig garantálhatom a sértetlenségedet, amíg együttműködsz velem. Az, odaát, műveleti terület. Vagy azt képzeled, felállsz, és átsétálsz rajta, akár egy kísértet a falon?

A kommandósok egy jól öltözött fiatalembert rugdostak. Sűrűn fröccsent a vér a simára csiszolt márványburkolatra.

– Úgy gondolom, belefér egy kísérlet. Végre illenék kideríteni, hol állunk. A virtuális vagy a brutális oldalon?

A hegedűs leány járt az eszében. Hátha kap tőle egy mosolyt. Már amennyiben elcsípi az utolsó buszt.

IANCU LAURA

„Dal, nagyon is korán véget értél”

Bede Anna emlékére (1926–2009)

*Dal, nagyon is korán véget értél,
Szerelmesed szerelmese a télnek,
Arcodon kigyúló csillag,
Fáznak alatta a sirató szemek.*

*Kétszer vesztetted el,
Kit igazán szeretned kellett:
Egyszer, egy napon nem gondoltál rá,
Másodszor ő feledett el téged.*

*Messziről jött, minden lépésért
Megküzdött a szomorú ismeretlen,
Fölszeleteli kenyerelem
Anyatej eledelem.*

*Madárszavak hozták a hírt:
„Többé már nem megyek sétálni”.
Rám csukta sötét éjjelét a nap,
Önmagunk égi mását őrzi.*

Kubai költők Miamiiban

Florida, Észak-Amerikának ez a Karib-tengerbe nyúló mocsaras félszigete már első krónikása, a spanyol Alvar Nuñez Cabeza de Vaca leírásában sem éden. „Ökörfej” gyalogszerrel – csónakon, tutajon – verekedte át magát az atlanti partoktól a Mexikói-öbölre úgy, hogy menet közben – amolyan Nagy Fehér Varázsló – nemcsak tanulmányozta, hanem gyógyította is a vadvizek között vegetáló bennszülötteket.

Egy ilyen krónikás elkelve itt ma is. Mert Florida Alvar Nuñez óta nem sokat változott. Igaz, hogy az ősmocsár visszaszorult, nyugdíjas lakótelepek épültek, indián rezervátumok alakultak. Egyetemek működnek, sőt, néhány városnak nevezhető település is kinőtt a földből fél évszázad alatt. Közöttük Miami a leghíresebb.

Am hiába a tengerpartra kihordott sok ezer tonna homok, hiába a felhőkarcolók, a Vízalatti Városnak ma sincs egyetlen színvonalas napilapja, és kulturális intézményei is rendszeresen csődöt mondanak. (Miami az őslakosok nyelvén Vízalattit jelent. A név pontos: földrajzilag fél méterrel a tenger szintje alatt található a félsziget.)

Mindez természetesen nem zavarja a turizmust. Miami Beach-ről sok szépet mesélhetne Győzike. Azt már kevesebben tudják, hogy a prosperitás nem csak az idegenforgalomnak köszönhető. Sokkal inkább annak,

hogy Florida napjainkra a dél-amerikai (mi több: az orosz és az ukrán!) mamutvagyonok menedéke lett. Végés-végig a beach-en Ágnes asszonyok mossák a pénzüket.

Köpécsnyire a turistanegyedtől a város kilencven százaléka spanyolul beszél. De az angol kikerülhetetlen: az iskolások már kétnyelvűek. Ez azt jelenti, hogy sem angolul, sem spanyolul nem tudnak jól.

Pénzben azonban nincs hiány. Miami évről évre megrendezi a nemzetközi könyvfesztivált, ahol is két héten át tobzódnak az aranysújtásos, mázsás bestsellerek.

Arra, hogy megnézzem ezt a gigászi bazárt, csak tavaly ősszel szántam el magam. Érdemes volt: a vásár területe körülbelül akkora, mint a Margitsziget. A kiállított könyvek angolnyelvűek, de a dél-amerikai országok is képviseltetik magukat. Esténként fellép egy-egy vendég, ezek állítólag mind híres emberek. De a sátrak között napközben is nagy a forgalom. A gyorsétkezdék előtt hosszú sorok kígyóznak, a szülők meghintáztatják porontyaikat. Mindenki tisztas távolságból bámulja a könyveket. Cekkeres vásárlókat nem láttam félnapos portyázásom ideje alatt.

A *Bluebird* Kiadó sátrára a pult mögött ácsorgó három fiatalember hívja fel a figyelmet. A pultok mögött ugyanis – elfelejtettem mondani – ezen a vásáron nem dolgoznak áru-

sok. Felvilágosítást senki se kér, és egy eladó – gondolom – inkább csak elriasztaná az embereket.

Ők hárman se beszédesek. Szótlanul, mosolyogva nézik, amint a kezembe veszem a könyveiket. Ők a szerzők, ez is kiderül néhány perc múlva. Költők. És kubaiak. Dedikálnák? – kérdezi feleségem. Nincsen náluk toll, zavartan nevetnek, nehezen hiszik el, hogy megvesszük mind a három kötetet.

A kubai emigrációnak nincsen jó híre a világban. Ide, a kontinensre a középosztály menekült át Castro hatalomra jutása után. Legismertebb kiadványuk egy kataszter. Mindaz, amit egyszer még vissza kell szerezni. Mázsás tulajdoni lapok. Nem csoda, hogy a Sziget lakossága nem várja vissza az emigránsokat.

Közben azonban elmúlt ötven év. A mamutok kihaltak, Fidel túlélte a régi vágású, konzervatív emigránsokat. A második generáció beilleszkedett, elamerikaiasodott. Közben a Szigetről friss utánpótlás érkezik. A forradalom neveltjei, akiket becsapott a forradalom. Közülük kerülnek ki a költők, akik kiadóik köré tömörülnek. Valahogy úgy, mint annak idején 56 magyar menekültjei.

Az én számomra ők az első fecskék itt, Floridában. A remény, hogy egyszer az Everglade vidékén is születik szépirodalom.

Ferdinandy György

Heriberto Hernández Medina Kubában született 1964-ben. Építésmérnök, öt verseskötetet publikált, a Nicolás Guillén nemzetközi költői díj kitüntetettje (2006). Hazáját 1997-ben hagyta el, élt Peruban, 2001 óta Miamiiban a *Bluebird* Könyvkiadót vezeti.

Reinaldo García Ramos 1944-ben született Kubában. Havanna egyetemén modern nyelveket tanult. 1980-ban emigrált az Egyesült Államokba. Második kötete mátt itt jelenik meg. Publikál Madridban és Mexikóban is. 2001-ig New Yorkban, az Egyesült Nemzeteknél dolgozik, majd Miamiiba települ át. Költő és esszéíró.

Vicente Echerri 1948-ban született Kubában. Verseket, esszéket, elbeszéléseket ír, könyvei Madridban és Latin-Amerikában jelennek meg. Húsz éven át újságíró és fordító. Itt közölt két verse *Casi de memorias* című, 2008-as kötetéből való (*Bluebird Editions*, Miami).

George Riverón 1972-ben született Kubában. Költő, újságíró, fényképész, kiadó. A Róka és a Holló Kiadó vezetője. Fényképszeteket tanít Miamiiban, ahol 2004 óta él.

HERIBERTO HERNÁNDEZ MEDINA

A vérbíró

Úton a vérpad felé fölveszi az arcát,
mint aki a halál arcát veszi föl.
Bűnös, ismétli,
ismételgeti újra meg újra,
rövidebb így az út és kevésbé lélektelen
Nem emlékszik már a kételkedés ízére,
az ártatlanság elkopott színére.
Az igazságot sötét posztó fedi,
az emlékek kesztyűs keze
csendre int, míg elnyújtózik és álmodik
Bűnös vagy sem...
Lehet-e vádolni, nem érdekes,
elég, hogy létezik, elég,
hogy egy napig köztünk élt valahol.
Keresi arcát,
de nem ismerné föl már senki sem
úton a vérpad felé
nem fontos már a kétség, a csend.
Keresi arcát,
visszafordul, magát keresi
az űrben, ami egyszer az élete volt,
a kegyelmet, amit megtagadott.

Az igazság temploma

Régi szövegeket égetek, fölöslegessé vált,
elhasznált szavakat
el sem olvasom, átfutom őket.
A hűtlen tűz nem válogat.
Romos íróasztalt tisztogatok,
minden fiókja utazás
elfelejtett dolgaink vidékén,
mint egy-egy részünk,
mely életjelet csak akkor ad magáról,
ha már megvannak számlálva percei
Kiüríték minden zezugot, ahol
a cédrus szíve még dobog.
Visszaadok minden ütést, sebet,
minden hiányt és minden veszteséget
a te hiányodat: éhséget, szomjúságot
Felbőszülök e bútor békés halálán
minden belakott csücskét felforgatom.
Magamhoz méltón lángba dobálva
régesrégi tartozásokat,
valaha omló szavakat.
A csend sötét dobozában
valami hozzám hasonlót – rám emlékeztetőt –
keresek.

Belépő az űrbe

Ha kell hozzá egy isten, hogy megvesztegessen
hideg és sötét kell legyen mint a víz
mint a szégyen.
Ha valamiben hinni kell,
akkor az álmok halálában hiszek.
Az idő békés volt, míg vakok voltunk
és remegtünk az éj mélye előtt
most már élünk és semmi sem remeg.
Csak a félelem zöreje halt meg
és az álmok, amikre már nem emlékezünk.
A teljes halál születik újra
kiált velünk.

REINALDO GARCÍA RAMOS

Funkcionárius az új világ kapujában

O. G. asszony fényképe bevándorlók előtt

Majdnem semmit se tud a rágcsálókról
 hogy milyen egy akácfa, ne kérdezd tőle soha;
 fogad és vizsgál fényes fém-szigorral,
 nem tudja, miért szállnak virágról virágra a méhek

De el lehet kérni tőle a használati utasítást
 határozottan közölni vele
 az aktuális kérdőív pontos nevét
 számára a fennkölt, bámulatos aktacsomó
 szent, lapozza felkent ujjaival

És váraozz végtelen türelemmel;
 ne gondold, hogy rögtön tudni fogja
 minden katasztrófa gyökerét;
 bármennyire erőlködik, nem tudja elképzelni
 a Földnek azt az átokverte sarkát, amely
 ennyi kiebrudalttal árasztja őt el szüntelen.

(Ha válaszol, rögtön kiviláglik, hogy az ő álmait
 még soha nem elemezte senki.)

Azért van itt, hogy kötelességét teljesítse,
 és imádja hivatalát
 a beadványokat egy opossum buzgalmával késlelteti
 visszadobja, mint moszatot viharos tengerek;
 úgy tudja magáról, hogy igazságos és tiszteletreméltó
 sőt, kiegyensúlyozott
 de nincsen nap, hogy ne hoznák ki sodrából
 a rajongók
 akik fölösleges válaszaikkal rosszul töltik ki
 kérdőívét, mintha nem volnának szabályai.

A monológ

A halálhoz közel van a fény; a szerelemhez a feledés.

Mint kardok, fogak, éles kések,
 láthatatlan, óriási falak,
 a világ zaja még elér
 arcodig, a füledbe ömlik;
 a föld ontja tovább
 megszokott zűrzavarát
 hangorkánja lelkesít, megmentene;
 de te már nem értheted –
 szavaid önmagukba zárnak.

VICENTE ECHERRI

Tavaszi

„A magyarok felhúzzák a vasfüggönyt”
 – a képen két katona épp
 az Európa-sebző drótakadályt bontja.
 Egyszerű illusztráció
 a kiskatonák nevét nem tudhatjuk
 csak azt, hogy fiatalok,
 és így elmosódottan is gyönyörűek
 Bontják vagy építik
 e tragikus század történetét.
 Mi a nevük? László, Attila, István...?
 Elképzelem őket úton a tábor felé,
 magyar menetdalokat énekelnek
 a tavaszról és a szerelemről,
 vagy kedvesükkal szeretkeznek, gondtalanul
 az önfeledtség Duna-partján.

Csendesen

Nézel
 és senki sem sejt
 hogy én is e táj része vagyok,
 azé,
 amely benned tükröződik
 és benned ismétli önmagát
 a gyengédséget, amellyel
 derűssé és fiatallá tettelek.
 A nyugalom
 a tó
 te,
 a csónak
 és az evezők...
 minden változatlan
 a hajnali halászat nem fontos többé
 a cél
 a kaland,
 ami csak később történt meg,
 napok, évek után.
 Nem tér vissza az a reggel,
 az ártatlanul megidézett
 s élénk lobbant öröm...
 de e képen
 most már mindig így nézel majd rám
 nyugodtan, állhatatosan,
 szerelemtől opálos szemekkel.

GEORGE RIVERÓN

Pillanatsfelvétel

A régi grundon
 ahol a környék srácai
 fociról vitáznak
 árnyékom áthaladt... és
 nem torpant meg, mint azelőtt,
 a fikuszok alatt.

Száraz levelek közt osont.
 Magával vitte az ősz.

Kis szerená

Nem szűntem meg szeretni
 hiába vagyok dögvóráson
 a hullajelöltek között

Vidám voltam néhanap
 ha Michelangelóról beszéltek nekem
 vagy Van Gogh lilomairól

A magány szabásza voltam
 távol a lámpafénytől
 amelyben rovarok és hangyák játszanak

Megkóstoltam a keserűséget
 az olcsót a hiábavalót
 a szürke időket amikor
 fáradtság és reménytelenség permetez

a hajnal volt a házam
 s dolgom se más mint virrasztani

Vidám voltam néhanap
 ha az illúzióból kisiklott a szerelem
 mint a csónak, mely új partokat keres.

Ferdinandy György – Szentmártoni János
 fordításai

Felparcellázható-e a comberdő?

(Élet és művészet labirintusában)

Beszélgetés Szakolczay Lajossal

Korunk arctalansága és személytelensége miatt gyakran megkísért a gondolat, hogy eltévesztettem a századot. Ugyanakkor a predesztinációban hívó emberként jól tudom, hogy a számomra adatott térben és időben pontosan jelölve van utam. A helyes irány és a testre szabott feladat megtalálásában az őszinte törekvésem túl nemegyszer a sorsszerű találkozások is segítenek. Számomra az új évezred talán leginkább meghatározó és reveláló élményszerűségével halottnak hitt rétegeket megmozgató találkozási kétségkívül Szakolczay Lajossal történt. Az Írószövetség 2001. novemberi tisztújító közgyűlésén, a pesti Vigadó lépcsőkorlátjának támaszkodva éppen Kányádi Sándorral diskuráltam, amikor Szakolczay megjelent, és egyszer s mindenkorra belépett az életembe.

Szakolczay Lajos öntörvényű, szuverén, a Német László-i lélekhangra és saját növéstervére figyelő ember, aki a misszióként megélt munkavégzés közben a konfliktusokat is becsülettel vállalja. Sokirányú érdeklődésének és tájékozottságának köszönhetően mindig képből van, de – igazságkereső szenvedélye, következetes erkölcsisége és egyéni látásmódja miatt – igen gyakran ki is beszél a képből. A trendi, a divat, a kánon és a kultúrpolitikai elvárás a legkevésbé sem érdekli; megszólalásai talán épp ezért számítanak érvényesnek és hitelesnek. És ami legalább annyira fontos: a *Dunának, Oltnak, az Őtágú síp, A csavargó esztétikája, a Korfurdaló, a Kötél homokból, a Kikötő meg az Erdélyi ős* című kötetek szerzője, aki egyébként megszállott sportrajongó, szeretetteljes elmélyültség és egzisztenciális érintettség nélkül nemigen szokott megszólalni.

– *A humor halandó létünk cukrozott epéje – mondja Arany János. Akinek van humora, mindent tud, akinek nincs, mindenre képes – tartja a régi bölcsesség. Évtizedek óta a művészetek, a kultúra és az irodalmi közélet sűrűjében élő és a világ számos helyén megforduló emberként miben látod a humor, a belső derű és az ironia konkrét helyzeteken jóval túlmutató szerepét, jelentőségét?*

– Azért szeretem tudós barátaimat, mert tudós kérdéseket tesznek föl. Nem számolnak avval, hogy – miként az utóbbi idők bemutatkozásaiban kinyilvánítottam – én csak öreg gavallér és üstföldöző vagyok. Nincs kiszidolozott fejem, amelyben a hermeneutika különös násztáncot lejt az elvárás-horizonra taszított diskurzus

önagyságával. Hiszen ha a lábára lép – nézzél bokát, ne csak térdet, ezzel is a békét véded! –, aligha lesz megkülönböztethető az intermediális struktúra szubsztanciája a poétika jelentéspotenciáljában imperszonális bőséggel szűkített paradigma hatástörténeti dinamikájától, nem beszélve a narratíva posztstrukturalista, mi több, a kultúraalkotó instanciák autoritását kigőzölgő éjszakája és a transztemporális konstans hajnala (ilyen időben jó a dinnye!) közötti – az ókor elvtársai szerint áthághatatlan – távolságról. Ha Kolozsvári Papp Lacinak (ne feledjük, milyen kitűnő író volt) eladtam volna *Comberdő* című regényemet (detektívregény-paródiámat) – pedig nagy pénzt kínált érte –, megszabadulhattam volna a tehertől, hiszen a fejezetek mosolya simogató

tonnáival (*Palacsintasütés ledéren; A gemkapocsban való ülés mint utólréhetetlen világcsúcs stb.*) ma is nyomja a vállamat. A kézirat – vajon hol bujkál? – azonban hiányos, hiszen az első fejezetet az anyósom eltűzelte. (Jó kis papír volt.) Minthogy a paksaméta valamiképp leesett a padlóra, önkéntelenül is kínálta magát gyűjtősnak. A regényben humor nem volt, csak röhej. Az volt a röhejes, hogy bele mertem fogni. Kábultan mászkáltam örök agglegényként a comberdőben (öt gyermekemet valószínűleg a postás csinálta), s amikor egy angol úr képében (ez volt alteregóm) rászántam volna magamat a házasságra, rám dőlt egy fa. A hozzárendelhetőség hatástörténeti dinamikája földhöz vert. Azóta is ég s föld között vergődöm, a modális lehetőségek szubjektív zavarosában kalandozva.

– *Komolyan beszélsz vagy hülyéskedsz? Ilyen indítással hogyan jutunk el az életművedben központi helyet kapó ötágú sípához? Ne kortársaid idézgesd – mára én is megtanultam olvasni –, hanem inkább pályád alakulásáról beszélj! A szülőföldről, vagyis a családból hozott elemózsia – láthatóan nem üres tarisznyával szálltál föl a vonatra – hasznosságáról.*

– Nem akarom megkerülni az első kérdéset sem. Hogyne számítana a humor, a derű abban a rendszerben – nemcsak a *fatőküeké* a világ! –, amely először a kommunizmusba való felhőtlen meneteléssel kínálta meg áldozatát (magyarán: a népet), aztán meg a *kirekesztős* szabadság poklával. Amikor ajándékadást imitálva elszívják előled a levegőt – Tito, a láncos kutya partizános büszkeséggel ott toporgott gyermekkorom városának, Nagykanizsának határában, most meg *átkeresztelkedett* utódai vigadoznak a kinti s benti zavarosban –, akkor kötelességed megtanulni *másképp* lélegezni. Úgy, hogy – Karinthy kalapját félre csapva – benne legyen az egész világ. Miért Karinthy zseni-

ális humorát említem? (Kisöccse, Bajor Andor mindmáig ismeretlen.) Mert az első olvasmányélményem – jó kis társaság volt Petőfivel, József Attilával kiegészítve – hozzá kötődik. A tolószékben életét leélő Totola bácsi Teleki utcai, pár forintért mindenki előtt nyitva álló magánkönyvtárából kölcsönöztük a könyveket. Miután végigolvastam a kék márványkockás fedelű Karinthy-életműsorozat darbjait, elkezdtem tíz-tizenkét évesen *konferansziés-zövegeket* írni. „Tisztelt Hölgyeim és Uraim! Csak fordítsák ki belsőjüket...” Kikiáltó voltam vagy bohóc? Ma sem tudom. Azt viszont igen, hogy a könyv és az írás – a szegénység megpróbáltatásait elviselni segítő *álmom* – a cudar gyermekkort megszépítette. Édesanyám hajnaltól éjfélig mosott – nem volt mosónő, de valamivel ki kellett egészíteni a szűkös kenyeret –, én meg a konyhában a teknő mellé húztam a sámlit, és vég nélkül József Attilát olvastam neki fennhangon: „Harminchat fokos lázban égek mindig / s te nem ápolsz, anyám”. Magamat sajnáltattam, attól vártam szeretettel teli könyörületet – egyszer már játszon velünk! –, aki izzadságát könnyel dúsítva görnyedt a lúg s a szappan áztatta ruha fölött? Négy gyermek, négy éhes száj követelte az ennivalót, s apám – a szorgos és mindig vidám géplakatos – nem keresett annyit, hogy megéljünk belőle. Anyámnak az iszonytató munkától – no meg a rossz táplálkozástól (mindenét nekünk adta) – kilyukadt a tüdeje, szanatóriumba került, apám meg – motorbicikli, Hévíz, Balaton – stresszoldóként a nőket hajtotta. Hová is menekültem volna otthonról? Ki a foci pályára! Közel volt az NTE – az ország legrégebbi, 1866-ban alapított egyesületének – pályája, reggeltől estig ott kergettem a bőrt. Gyakran

meztlábasként is összerúgtam a stoplis cipőben játszó ifistákkal. Bár félíg-meddig analfabéta voltam a gömb megszelídítésében, pár év múlva Nagykanizsa serdülőválogatotójába is bekerültem. A ZTE pályáján a Zalaegerszeget megvertük 6:3-ra, nem sokkal rá pedig a Keszthelyt 1:0-ra. Az utóbbi meccsen jobbfedezetként

Apai nagyszülők

(ma már így mondanák: jobboldali támadó futóként) a nyolcvanadik perc környékén egy visszagurított labdából én szenteltem föl az ellenfél hálóját. Góloom után a közönség azt ordította, hogy „szakállas úttörő” – még nem borotválkoztam, napfényben különösen világított a szőrzetem –, erre én megsértődve kirúgtam a labdát a Balatonba. Amíg a sás között keresgéltek, addig állt a meccs. (Akkori csapatunkból Mihalecz Boldizsár később az MTK első gárdájának oszlopos tagja lett.) Így futottam magam elöl – elsőbbben azért, hogy *utolérjem* magamat.

– *Különös futás lehetett...*

– Az is volt. A sok minden miatt térdre kényszerített helyzetből föl

akartam állni. Ha meztlábasan az egyik úttörőcsapat-gyűlésen rajvezetőként Rákosi pajtást üdvözöltem – szüleim féltettek bennünket, s ezért ezer dologban nem árulták el, hogy mi is az *igaz* –, hogyne köszöntöttem volna a tízévesek ugyanilyen vidámságával a Luca-napi kotyoláskor a háziakat. „Luca-luca kitty-kotty, galagonya kettő, nekem is van kettő” – énekeltek a kezünkben hozott kis szalmacsomó fölé guggolva, s nem gondoltunk arra, hogy a kis „dohányzacskónkban” ideoda himbálódzó golyócskák (végtére a Luca-nap egyfajta termékenységnépnep is) milyen fontos részei lesznek felnőtt életünknek. Kolozsvári Papp alighanem ezért akarta továbbírni, mintegy színopszisnak tekintve a *Comberdőt*, a férfi-nő kapcsolat *boldogságos* kálváriáját. Tehát a világot *rendező* – az ellent meghatárolásra készítő – humor (bár csak így lett volna a háborúk esetében is), ott volt bennünk. S ott volt azokban a Potyli partjáról vágott fűzfavesszőkben is, amelyeket korbáccsá fonva forgattunk: *egészségesre* ütöttük

Mindenszentekkor – szabad-e korbácsolni? – a minket befogadó ház népét. (Friss légy, jó légy, / keléses ne legyél, / vízért küldnek, borért menj, / borért küldnek, vízért menj.) Atlétizálni is azért kezdtem el – Kollmann Pál tanár úr fölfedezte bennem a középtávfutót –, hogy megmutathassam a *fel nőtteknek*, milyen az, ha egy kamasz komolyan veszi magát. Nem volt jó ruhám (és buci-fejem sem volt annyira vonzó), így a lányok *tűlnéztek* rajtam. Viszont ha futni kellett, pipaszár lábaim röpítettek. Minden reggel öttől hatig – esőben, hóban, fagyban – tíz kilométert lenyomtam a Kiscserfő felé vezető erdei úton, gyors tisztálkodás a lavórban, hétre iskola (Kőolajbányászati és Mélyfúróipari Technikum), majd

délután négy után újból tíz kilométer az NTE salakján. A megyében úr voltam, és serdülőként is tündököltem (a „nagyoknál”, az országos ifibajnokságon – BEAC-pálya, fekete salak, később a Skála Áruház foglalta el a területet – ezeröttszáz méteres akadályfutásban, közvetlen Schirilla György után, ötödik lettem). De kiderült, hogy a keresztcsontom nem bírja a terhelést, s a hatvanas évek elején hiába nyomtam le pár évet a Tatabányai Bányászban, a sok pihe-nés miatt (a menők akkor már napi harminc-negyven kilométert gyűrtek maguk alá) abba kellett hagynom a versenyzést. Pedig egyszer Salgótarjánban az Országos Bányász Mezei Futóbajnokságon 2999 méterig még a később világhírűvé lett Mecser Lajos előtt is vezettem, de az azt követő egy méteren rajta kívül még egy másik fickó is megelőzött. Csúnyán lemerevedtem – Swift alakjai fagytak úgy bele a miskolci kocsonyába, ahogyan én a bányászváros külső domboldalán a ködbe –, s ezzel a „helyben futással” odalett a győzelem is. (Holott pár évvel azelőtt a Népligetben rendezett Országos

Vasutas Mezei futóbajnokságon – címlap voltunk az akkori Képes Sportban – utcahosszal megelőztem a hatvankilenc tagot számláló mezőnyt, többek között a Törekvés válogatottját, Pixet. A később íróvá lett Munkácsi Miklós is a vert mezőnyben végzett.)

Az olvasás Himalájája

– *Tapasztalatom szerint a sporthoz (sakk, tenisz, vívás) hasonlóan az életben is az a sikeresebb, aki a kikényszerített és ki nem kényszerített hibák relációjában az utóbbiakat a minimálisra tudja csökkenteni. A költészet, a színház, a zene és a képzőművészet hogyan segíthet, miként kondicionálhat bennünket abban, hogy ezt a húsbavágó üzenetet jól megértsük, és munkánkban, emberi kapcsolatainkban kamatoztatni tudjuk?*

– Látom, figyelemmel kíséred Anand és Lékó lépéseit, Nadal, Federer és a Williams-nővérek ászait vagy rövidítéseit, s nem utolsósorban Montano, Ferjancsik vagy netán Nagy Tímea pengeforgatását. Kikényszerített hibák? Mindig, mindenkor a Sors állt velem szemben, de annyira sosem tudta a kártyáit kavargatni – pedig igencsak próbálgatta –, hogy bedőltem volna a keresztütéseinek vagy rövidítéseinek. Ami történt, az a saját hibámból, saját süketességemből – dacosságomból vagy önféjűségemből? – történt. Meg egyenességemből. Kovács Sándor Iván, a pártkatonának talán nem rúg ki a Kortárstól, ha sunyiságát elfogadom – arra akart rávenni, hogy mondjam azt: engedély nélkül mentem el 1975-ben a

Édesanyja lánykorában (1938)

kassai Fábry-napokra. (A dicső történetet, a hat órás raboskodást és az ő beszariságát és aljasságát – levélben azt közölte a Pártközponttal, hogy hazajövetelem után ott és akkor azért ordítottam rá a szerkesztőségben, mert ezzel is az aznap kezdődő MSZMP ki tudja hányadik kongresszusa ellen akartam tiltakozni – megírtam a *Kikötő* című könyvemben.) Juhász Ferenc is békén hagyott volna az Új Írás szerkesztőségében – melőben általában ezer százalékra teljesítettem mindent; például 1975 decemberében pár hónapos előkészület után a Zeneakadémián Új Írás-matinét szerveztem Nagy László, Déry Tibor, Pilinszky János, Sánta Ferenc, Kormos István, Bella István, Kardos G. György részvételével, Latinovits Zoltán Ady-verseket mondott –, ha nem írtam volna Nagy László könyvéről (miután ő az ajánlatomat elhárította – mondván „majd én írok róla” –, az *Adok nektek aranyvesszőt*-kritikámat a Magyar Nemzet közölte), ha nem hangoztattam volna mindannyiszor, hogy Mándy Ivánnak, Csoóri

Derűs lovaglás

Sándornak és Mészöly Miklósnak éppúgy a folyóiratban a helye, mint bárkinek. Ami Csoóri legzseniálisabb esszéjével, a *Tenger és diólevél*vel tör-

1953

tént – Juhász, jóllehet az írásban költészete (joggal!) agyon volt dicsérve, több mint fél évig fektette, s úgy eltüntette, hogy a szerzőnek vissza sem tudtam küldeni a kéziratot –, az megmagyarázhatatlan (talán csak Aczél bácsi tudja a titkot), az gyalázat. Ennek a történetnek természetesen semmi köze – minthogy a kortárs magyar irodalom egyik csúcsa, nem is lehet – Juhász Ferenc költészetéhez.

– Szép buktatók, mondhatom.

– Várjál, még nincs vége! Az Új Írásból kipendenderítettven Vargha Balázs a Budapesthez vitt, amelyet azzal háláltam meg, hogy jó interjúkat (Korniss Dezső, Csorba Győző) és valóságfeltáró szociografikus riportokat írtam. (Ez utóbbiakból egy sem jelent meg könyv alakban.) Pár évre rá a Száraz György-féle Kortárs munkatársat keresett, és Tárnok Zoltán javaslatára – Száraz: „Szakolczay? Ezt a nevet meg ne halljam!” – valahogyan képbe kerültem. A főszerkesztő azért haragudott rám, mert korábban nyílt levelezőlapon a folyóirat egy-két botlását szóvá tettem: „Kedves Gyuri! Ha

a Kosztolányi–Weöres levelezésben – a facsimilében közölt kézírás árulkodik – az *iffúság* helyett *napsugárt* olvastok (valami ilyesféle blódség árválkodott a lapokon), kérjétek vissza az iskolapénzt!” Vagy: „Ha Kós Károly századik születésnapját köszöntvén nem veszitek észre, hogy a közreadott tizenkét linómetszetről az egyik nem az övé, dugjátok a tollatokat a földbe, hátha kivirágzik!” Tárnok Zoli azt mondta: „nem épp ilyen munkatárs kellene nekünk?” Száraz egy hónap próbaidőre odavett a laphoz, és két hét után bocsánatot kért. A Kortársnál húztam ki – hogy mennyi erőt beleadva, arról talán a költők tudnának regélni – egészen a nyugdíjaztatásomig.

– El kellett jönnöd?

– Örülök, hogy eljöttem, mert azóta – mint említettem, öreg gavalérlékként és üstfoldozóként, vagyis a szellem mindeneként – szárnyalok. Nem kell mások (rosszul fogalmazó akadémikusok stb.) szövegeit átírom, javítani, a saját hülyeségemnek élhetek. Nem kellett volna eljőnnöm – hányadszor is? – a Kortárstól, ha nyílt színen, az Írószövetség választmánya előtt – szemtől szemben Kis Pintér Imrével – nem szorgalmazom a

főszerkesztői munkakörre való pályázat kiírását. Az *elpihedő* folyóiratot akartam volna friss erőkkel fölrázni. Kis Pintér, amint a fölkeresett delikvensektől megtudtam, a választmányi ülés előtti napon telefonon fölhívta a barátait, hogy támogassák újjavaslatát. Az én erkölcsömtől idegen az ilyesfajta játék. Mondta is valaki, „mért nem csörögtél ránk, hogy főszerkesztő akarsz lenni, rád szavaztunk volna”. Nem akartam főszerkesztő lenni – mikor jó pár évvel azelőtt a Hitelnél lett volna rá mód (mind a hat munkatárs rám szavazott), akkor sem vállaltam –, csupán a Kortárs megpezsdítését akartam.

– Érthetetlen, hogy miért nem akartál főszerkesztő lenni.

– Mert kibírhatatlan vagyok. Elsőbben azért, mert csak olyanokkal tudok tisztességesen dolgozni (barát-ra, ellenségre áll ez), akik komolyan veszik – *szolgáltatnak* tekintik – a szakmát. S ehhez egy életben legalább két élet kell. A főszerkesztőnek is, meg a munkatársaknak is. Csaknem mindent ismerni, mindenütt jelen lenni – a fiatal tehetséget éppúgy megtámogatni, mint a többkönyves alkotót –, életpróbáló feladat. Aki fejét adja az egyetemes magyar iroda-

A Nagykanizsai SE 1926-os kerékpárversenyének győztese az író édesapja (középen)

lom istápolására, annak – ha tisztességesen végzi a dolgát – se éjjele, se nappala, se családja nincs. Csak *feladat* van. Csak ezermillió oldalak vannak, az olvasás Himalájája. S aki ezt nem tudja – akár idő híján, akár kényelemszeretetből, akár nemtörődömségből – megmászni, az ne vállaljon ilyen szerepet. Ne vállaljon, mert istennek és embernek is vét. Megakasztja azt a kereket, amelynek hűség, odaadás a neve. Rákényszeríthető-e bárkire is, hogy a kortárs magyar művészetet (rengeteg munkával!) egyetlen *glóbusznak* lássa? Pedig az, hiszen a képző-, a zene- és a színházművészet, akárcsak az irodalom, ugyanaból a valóságból – a XX. és XXI. század magyar valóságából, s nem utolsósorban *álmából* – táplálkozik. Azt teszi – mit teszi, fölkenként *avatja* – élvezhető, esztétikailag leírható-megfogható gyönyörre. Aki – csak egy példát az ezerből – nem veszi észre, hogy a Vidnyánszky Attila rendezte opera, a *Jenufa* jég-kereszt-építése – benne a megölt csecsemő –, nemcsak Pilinszky *Harmadnapon*-jához áll közel, hanem Deim Pál ötvenhatos bábujaéhoz és a szakralitása révén izzó valamelyik Hager Ritagobelinhez is, az keveset (pontosabban, nem eleget) tud a műfajok és műformák közötti közlekedőedények – a hatalmas befogadóképességű vivő-erek – hasznos, olykor bámulatra méltó tevékenységéről. De ne ragozzuk tovább: hány író látta az operában, a színházban, a Zeneakadémián vagy a kiállítóteremben? Szinte egy kézen meg lehet számlálni. Hány szerkesztő-kritikus érzi feladatának, hogy hónapról hónapra a művészeti ágak legfontosabb folyóiratait átlapozza (negyvenötöt veszek havonta, s a velük való bibelődéstől – sajnos már nincs Lipótmező – befelé

nő a hajam), s esetleg jó részét el is olvassa? Pedig az *egészre* való rálátás csak így lehetséges. Tudom – mert ezerszer a bőrömon éreztem – hogy

A cél előtt 800 méteren (Nagykanizsa, 1958)

Szeged, Pécs, Debrecen, Szombathely, Kaposvár messze van, és még messzebb Kolozsvár, Csíkszereda, Sepsiszentgyörgy, Kassa, Újvidék, Ungvár, Bécs, Bukarest, London, stb. De az ott folyó, az egyetemes magyar művészetet gazdagító tevékenység nélkül lehet-e érvényes képet adni arról az *élő és liktető* értékfolyamról, amelynek megismerésére és továbbadására születünk? Egy helykönnyű Alföldi Róbert – a szellemi emberek által *támogatott* politika mesterkedései révén jelenleg a Nemzeti Színház első embere – mérhető-e ahhoz a Harag Györgyhöz, akinek totalításra törekvő agresszív látványszínháza úgy volt ékes, utólérhetetlen, hogy benne a gondolat komplexitását csak erősítették a járulékos elemek: a történelmi s *emberi* mögöttes?

Föllázadt szavak

– *Kérdezed a kérdezhetetlent, épp ezért a dühödért irigyellek. Nyilván te is tudod, hogy a szimultán az irodalom mellett elsősorban a sakkból ismerős kifejezés. Mindig csodáltam például Portisch Lajost, Ribli Zoltánt, Adorján Andrást, Lékó Pétert meg a többi hírességet Bobby Fischerrel és Kaszparovval bezárólag, hogy egyszerre negyven-ötven táblán adtak/adnak szimultánt, és csak nagyritkán csúszott be egy-egy döntetlen vagy ne adj’ Isten vereség. Ezerféle elhívásból és elhivatottságból táplálkozó munkásságodat és utánozhatatlanul egyedülálló létezés technikádat ismerve téged is egy olyan szenvedélyes és abszolút felkészült „játékosnak” látlak, aki egyidejűleg több tucat mezőn képes áttekinteni az állást, ráadásul a tét nem hat rá bénítóan, és ki nem kényszerített hibát szinte alig-alig szokott elkövetni.*

Ennek kapcsán kérdezem, hogy mit gondolsz az idő, a szorgalom, a fejelem és a tehetség dolgairól?

– Kérdéseid úgy záporoznak, mint a géppuskalövedékek. Ha nem volnék edzett, alighanem leterítenének. Jó is lenne a szellemnek ilyesféle, a rohanásból való kivonása, hiszen a nemlétezőt kiváltképp nem érdeklik az összes létező ügyes bajos dolgai. Megpihenhetne. De ez – legalább is számomra – az önfeladást jelentené. Más szóval, a megfutamodást. Most már nem magam elől, hanem a *rám váró*, a velük való megismerkedést kínáló problémák elől. Ezek a „problémák” persze nem problémák, hanem gyönyörök. A megsejtett szép, a megsejtett igaz továbbadásának az öröme. A *kikiáltó* kiáll a sarokra, s akár kérik, akár nem a hangot, úgy véli, hogy neki kötelessége *énekelni*.

Sütő András-i szóval a sötétség ellen? A bármikor bekövetkező tél ellen, az embersorsunkból következő félelem elleni hangos gyónást mímelve? Ki hatalmasított föl arra – a kritikusnak Diderot dobja a lasszót: „Követelhetik tőlem, hogy keressem az igazságot, de nem követelhetik, hogy megtaláljam” –, hogy mindent megmérjem, s mint *szent kincset* továbbadjak? Mért gondolom azt, hogy a világ csak úgy teljes, ha Szécsi Margit lírájának, a bécsi KunstForum Braquekiállításának, Szilágyi István zseniális *Hollóidőjének*, a Galgóczy Judit rendezte *Figaró házasságának* és a szentpétervári *Ruszlán és Ludmillának* ismerete mellett (Netrebko a Marinszkij Színház másfél évtizeddel ezelőtti produkciójában kezdte *élesíteni* a szárnyait), azt is kell tudnom, hogy Károlyi Andrea, az MKB-Euroleasing Sopron csapatának a profi lélet nemrég abbahagyó, vajkező játékosa a közelmúlt meccsein hány közép-távot és hárompontosat dobott az ellenfél kosarába? És akkor még az atlétikáról – kanizsai diákként ott voltam a Népstadionban, amikor fél évszázad előtt az amerikai Glenn A. Davis 400 méteres gátfutásban világcúcsot futott –, a teniszről, az ökölvívásról, az úszásról, a cselgáncsról, a vívásról, a birkózásról, az asztaliteniszről, a labdarúgásról, a súlyemelésről, a sifutásról, a tornáról, a kézi- és vízilabdáról nem is beszéltem. Átok az emberen az érdeklődés tovább alig tágítható *tonnája*, de akkor még el is hallgattam lexikonolvasói buzgalmamat, ami gyakran méreggel tölt el. Talán meg tudom írni – sajnos, eddig még csak pár betű címszavát olvastam el – a *Ki kicsoda 2009* hiányosságait. (Egyetlen mákszem a zsákból: ha egy-két performanszt rendező „szobrász” a kézikönyv szerint öröklétre ítéltetett – persze az illető „művészi munkássága” mellett valamely város SZDSZ-ének ügyvivője –, akkor hogyan

maradhatott ki a súlyos életművet magáénak mondható, de a díjadók figyelmét mindvégig elkerülő kolozsvári doyen, Kós András?) Felkészült játékos volnék? Nem hiszem. Inkább szorgos. S ha több évtizeden keresztül nézed a mezőt, nem csupán a virágot veszed észre, hanem az irdatlan szálfák által elhullajtott kórót is. A tisztesség – sokan elfelejtik – pénzen nem megvehető; de még egy karakteres jelző sem megvásárolható. Mi a tehetség? Ki tudja? Főképp, ha az értékítéletek tótágast állnak, akkor nehéz rá felelni. Németh László, a kitűnő író és gondolkodó nem vette észre – jóllehet a verssel (rosszul!) maga is foglalatzkodott – József Attila lírájának zsenialitását, ugyanakkor ez a költészet Bálint Györgyöt, a publicistát és Gaál Gábort, az esztétát nagyon is megérintette. Ki volt közülük a jobb kritikus, az elaluvó vagy az éber? Minden bizonnyal az utóbbi. Ma sem tudom, hogy mi – nyilván az általa érzékelt „hiba” kimondhatósága – hajtotta a sülvény kritikus, aki szembemenvén a könyvből csak jót kiolvasó derékhaddal, 1971-ben Sütő Andrásnak levélben megírta, hogy az *Anyám könnyű álmat ígér* című regénye sokkal jobb lett volna, ha nem húzná le a „farok”, a kissé didaktikus *Epilógus*. És annak is már negyven éve, amikor Szilágyi Domokost az *Élet és Irodalom* dilettáns, a verset csak *ugató* kritikusatól megvédtem – aki *A láz enciklopédiája* című könyvnyi poémát *süketen* értékelve mindig a *láp* enciklopédiájáról beszélt –, már a düh hajtott. A szakmaiatlanság mint ártó zsványság megsemmisítése. (A *Föllazadt szavak* című írásomat – amely tulajdonképpen ellenkritika volt – az irodalmi hetilap nem közölte.) A fegyelem nem más, mint érzékenység, odafigyelés és *munka*. Aki sokat ír, annak könyveiben évtizedekre visszamenőleg látható az értékítélete, s az is, hogy belőle mi tűnik „tar-

tósna”? (Viszont van a kortárs irodalomkritikában olyan könyv is, amelynek írásai csak úgy állnak meg a talpukon, ha mindenik értékítéletnek a fordítottját vesszük.)

– *Jómagammal együtt sokan dicsérik sokfelé néző, mindent pontosan leltározó, éberem számon tartó és együttlátó-képességedet, melynek révén a szinkronicitások magasiskoláját valósítod meg oly módon, hogy eközben a keresztmetszeti és hossz-metszeti elvet is érvényesíteni tudod. Jól gondolom-e, hogy a nézés és látás praktikája és filozófiája téged már gyermek- és ifjúkorodtól foglalkoztató kardinális kérdés?*

– *A Magasiskolát, sajnos, nem én valósítottam meg, hanem Mészöly Miklós. Nem ezért, de folyamatosan magas szinten művelt „magasiskoláért” kapott is tőlem – ez volt életében az első művészeti díj – egy (Szokolczay-féle) 10 forintos József Attila-díjat. Amely nem más volt, mint egy kis szoborba befoglalt pénzérme, a hozzá tartozó levél-indoklással. (Kiigazítván a kommunista díjosztást, Aczél György legnagyobb öröme – aligha szívelte az ilyesféle bajuszhúzogatót – másokat ugyancsak kitüntettem. Ilyen kis szoborral dicsekedhetett még többek között – szegény Csikszentmihályi Robit és Várhelyi Györgyöt mennyit zaklattam ez ügyben – Kardos G. György, Csukás István és Szepesi Attila is. Mindőjüknek ez volt az első kitüntetése.) Minthogy nem vagyok (csak a magam érvényessége szerint: *tág látóhatár*) liberális, ez irányú – vagyis *fogható* – kritikai munkásságomról (jókedvű értébecslésemről) mindezidáig mindenki hallgatott, és magam sem nagyon forszíroztam, hogy „lököttségem” (ha már a díjazottak nem *díjaztak*) napvilágra kerüljön. Hosszmetszet? Keresztmetszet? A szó el nem metszhet! Csak meggyötörhet, munkára sarkallhat. Mint ahogyan sarkallt is.*

Ennek a *csavargó* szellemi létéről tanúskodó filozófiának – lásd Kassák Lajos öntörvényű barangolásait – nem volt „filozófiája”, gondolati szerkezete, csak ízlése és tartása. Igazat szólva, a véletlenek segítettek erre a pályára. Kanizsán, második középiskolásként a Fótéren sétálva akadtam rá arra a kioszokra, amelynek kirakataiban megpillantottam egy fehér borítójú folyóiratot, az Igaz Szót. Megvettem, és nem értettem, hogy mi köze van ennek Románia Szocialista Köztársasághoz. Édesapám és édesanyám sosem szólt arról – de az iskolai tanáraink sem –, hogy másutt is élnek magyarok. Erdély, Trianon, szétszakított magyarság? Mind-mind fehér folt volt előttem. De a marosvásárhelyi folyóirat kinyitotta a szememet, s arra ösztönzött, hogy – 1956 októberében-novemberében jártunk – egy *egypéldányos* iskolai újságot írjak és szerkesszek. Az igazgatónő behívatott bennünket, megdicsérte munkánkat. S arra kért, adjuk neki, szeretné megőrizni. (Tisztességes kommunista volt, alighanem – mert később nem esett bánkódásunk – védeni akart minket.) A másik véletlen? Talán épp segédmunkás voltam (vagy még a csepeli Központi Tervezőirodában rajzoltam?), amikor valahol olvastam, hogy az Írószövetség konferenciát rendez (1968!) *Kettős kötődés* címmel. A szomszédainkban élő magyar írók helyzetét kívánták neves előadók részvételével megvilágítani. Belopóztam a szövetség klubjába – mindenki nem ismerhet mindenkét, gondoltam, így rólam sem derülhet ki, hogy nem vagyok író, csak *érdeklődő* –, s végighallgatván a szövegeket, azzal jöttem ki, ezt én sokkal jobban tudom, mint ők (ti. akkorra már annyira ismertem ezen

Kós Károly 90. születésnapján.

Középen: Herédi Gusztáv és Kányádi Sándor (1973)

Iván a Kortárs szerkesztőségébe.) Boldog-boldogtalan szidja a foximaxit, mint elítélendő oskolát. Holott az esztétika szakosítón ugyanazok tanítottak – például Poszler György, a kitűnő Szerb Antal-kutató, irodalomtörténész és kritikus –, mint az Eötvös Lóránd Tudományegyetemen. (Nagy bűnöm, hogy sem a politikai gazdaságtant, sem a tudományos szocializmust nem végeztem el, hiába kapacitáltak rá, így a Marxista-Leninista Esti Egyetemen is csak *féloldalas* maradtam.) Máig sem tudom – szünetlen éget a szégyen –, hogy miért nem vettek föl (már huszonhat éves vén számár voltam) az ELTE magyar–népművelés szakára. Két ötöst és két négyest kaptam a felvételin – a négyeseket egy Sánta-novella elemzésére és egy tájékozódó (népművelés!) beszélgetésre –, s ez a kevés pont nem volt elég az üdvösséghez. (Mikor a népművelésből fölvételiztető tanár megkérdezte, milyen folyóiratokat ismerek, s én az

feleltem, hogy a hazaiakon kívül a marosvásárhelyi Igaz Szótól a pozsonyi Irodalmi Szemlén át az újvidéki Hídig és a párizsi Magyar Műhelyig mindet, a velem szemben ülő egy kissé meghökkent. De nem annyira, hogy ötössel jutalmazott volna.) Megfogadtam, egyetemre legközelebb csak akkor megyek, ha tanítani hívnak. (Szerencsére nem hívtak, és így nem derült ki – holott ebből-abból valamicskét ismerek – az *alultápláltságom*.) Ám mindezek ellenére – szemem volt – megtanultam látni és *nézni*. Hogy minél többet segíthessek azoknak, akik számára – ez idő tájt különösen a határon túli magyar irodalomnak volt sanyarú a sorsa – nem adatott meg (vagy csupán nagyon kis mértékben) a fénybe való kerülés élmé-

nye. Illyés Gyula *ötágú sípját* s a sípok összehangolását tartottam példának, illetve feladatnak. Cs. Szabó László először hazatérve majdnem elájult, amikor megtudta – két órát sétáltunk a Szerb utca környékén, s a disputát majd egy Duna-partra néző (IBUSZ?) lakásban folytattuk –, hogy nem egyetemi oktató vagyok („melyik egyetemen is tanítasz?”), hanem csak olajipari technikus. (Merem hinni, hogy ebből az „eltévelyedésből” következett a Cs. Szabó László, az *esszéíró* című, évekig minden folyóiratban letiltott, de mindmáig legkedveltebb tanulmányom mélyfúrása.) A látás praktikája – mint-hogy nem verték ki a szememet, látanom kellett – és filozófiája – a fönt és a lent ontológiájában létezik-e olyan szőlőkaró, amelyre fölfuttatható a *bent* – valóban kardinális kérdés, de ilyen emelkedettségekkel még gyermekkoromban sem foglalkoztam. (Röhejesnek hangzik, hogy Kálmán *Zsuzsi kisasszonya* – a

laktanyában lévő étterem tető(világító)ablakán keresztül néztem a kaposvári színház előadását – vezetett el Bartókhoz és az operákhoz. Az operett után meg – az üttörő legyen szorgos – a laktanyaudvaron föllelhető csontokat szedtük össze, melynek kilójáért a Hulladékgyűjtő Vállalat húsz fillért fizetett.)

Kisúgás, besúgás avagy Mao-papa a palláson

– *A téged szinte egyenértékűen és intenzíven foglalkoztató területek (irodalom, színház, opera, képzőművészet) kapcsán gyakran szóba kerül a kozmikus pillantás képessége, amit leegyszerűsítve metafizikai érzékenységnek, fokozott éberségnek is szokunk mondani. De ez még nem minden! Számomra ugyanis az élménycsúszda stációi (koncentráció, meditáció, kontempláció) közben az Isten-problematika mindig megkerülhetetlen mozzanat. Rilke és Ady, Mozart és Bartók, Michelangelo és Melocco, Munkácsy és Csontváry műveinek befogadása végső soron ugyanazt az evidencia- és ráismerés-élményt erősíti bennem: minden mögött ott rejtőzik Isten. Ady Endre, József Attila, Pilinszky János és Utassy József versei ezt az élményt változatos formában és egyetemes élménnyel fejezik ki. Akárcsak Reményik Sándor („Istenben az ember sír fel, / Emberben örül az Isten) vagy Weöres Sándor („Isten rajtad végtelen könny, / Isten benned végtelen mosoly”) megvilágító erejű üzenetei, melyek emberlétünk alapmotíváltságán túl a párbeszéd fontosságára is figyelmeztetnek bennünket. Életed és munkád során hogyan alakult és milyen tanulságokkal szolgált ez a párbeszéd?*

– Zakatoló agyad rám világító lámpását csak úgy tudnám benső fényé tenni, ha kötetnyi terjedelem állna rendelkezésemre (megtisztulhat-e az ember egy tekenőnyi Balatonban?) a kérdéssor megválaszolására. Nem is olyan régen, csak honi és mai példánál maradva, írtam egy tanulmányt az *égi titok* irodalomban-művészetben betöltött szerepéről, mi több, *jelenvalóságáról* (*Valaki jár a fák hegyén – A szakrális a kortárs magyar művészetben*). Régóta készültem erre a parttalan – mert minden jó szándék ellenére szinte befogathatlan – téma (minden szimbólum egyetemes jelkép, ha úgy tetszik, „világmodell”) kibontására. Hogy a gyerekkori Munkácsy-élmény katalizátorként működött-e, ma sem tudom – ugyanis az ágyam mögötti falon évtizednél hosszabban gyönyörködhettem az *Ecce homo* és a *Krisztus Pilátus előtt* című olajképek nagyméretű reprodukcióiban –, de abban bizonyos vagyok, hogy az *elegáns* megjelenítés ellenére is kínzó szenved-

mi eszközökkel – *súlyozza*), nagyon is ott állt a tengelyben. Hiszen a művek – s ebben nincs különbség a vers, a plasztika, az olajkép, a grafika, a gobelin stb. között – ugyanazt az emberben *megteremtett* Isten-arcot tükrözik. Mindig – ez megtisztulásunk legfőbb ígérete – az Olajfák hegyéről *gurul* le az az irdatlan „hólabda” (a fekete némaság gyásza ezúttal mért ne változnék *fehérre*), amelynek vállra vétele (így növekszik bennünk a *kereszt*) érző emberségünk próbája is. Nem az Istent cipeljük – lásd Pilinszky komor fényben égő csipkebokrát –, hanem annak *hiányát*. A betölthetlent? De akkor mi végre Weöres – még „politikai” drámáiban is föltűnő – orfikus mosolya, Ady átok-imája, József Attila tapogatózó, önmagát profán módon az Úrral azonosító istenkeresése, Csontváry Napút-riadalma? Ám a kozmosz harangszava, a bennük-bennünk formálódó istenkép nemcsak a figurális művészetre esküdők sajátja (ebből a szempontból a „lépcsős”

Feleségével Rómában (1999)

dés-élmény mint az átvállalt bűn föloldhatatlan föloldása (az élet önkéntelenül méretik ki, ám a halált mindig a „rendtevő” szorgosság – akár hatal-

Michelangelo és az „indás” Melocco édestestvérek), hanem elvontságuk ellenére a térformákat plasztikai *erővé* avató, jobbára absztrakt művészeké („hitértelmezőké”) is. Aki látta már a franciává lett román paraszt, Brancusi Tirgu-Jiu-i szoboregyüttesét, benne is az *égi lajtorjaként* aposztrofálható *Végtelen oszlopot* – a föld fogóságából kitörni akaró intellektus bronzból (és hitből) fogant imapalástját –, az tudja, miről beszélnek. Ez a borostyánnal koszorúzott *csönd* összeköthető-e (ha Mozartot említeném, könnyebb volna a dolgom) Sosztakovics láz-zenéjével? Bizony, összeköthető. Mert a *Kisvárosi Lady Macbeth* főhősében toronylő bűn és az attól való szabadulás – megnyugvást csak a Tajga halálmenete és a meglelt *verem* hoz –, nem

más, mint az égbe tekeredő élet-halál-ösvény (a megváltott élet és az étellel megváltott halál) *dosztojevszkiji* mélységű szimbóluma. Sztálin tudta, hogy az ilyen *istenkeresőknek* mihamarabb el kell harapni a torkát, és magyar tanítványai is mindent megtettek azért, hogy az ilyenek – közöttük megannyi *látnok* – torka a hallgatás sötétjével betömtesse. Ha Nagy Szent Baszileiosz egyik művét idézem – az embernek nemcsak a mai meggazdagodók katekizmusát, a *Kommunista Kiáltványt* érdemes olvasgatni, hanem néha az ókeresztény írók egyikét-másikat is –, rögtön érezni a hitben fogant

szépségeszmény (a bennünk belül mosolygó Isten) egyetemességét. „Üdvözítőnk és Istenünk emberre vonatkozó üdvrendje visszahívás a bukásból és visszatérés az Istennel való bensőséges kapcsolathoz, akitől az engedetlenség következtében elidegenedtünk. Ezért jött el testben Krisztus, ezt a célt szolgálják az evangéliumi életforma mintái, a szenvedés, a kereszt, a sír, a feltámadás, hogy a *megváltott ember* (kiemelés – Sz. L.) Krisztus utánzása révén visszakapja a kezdeti fogadott fiúságot. A tökéletes élethez tehát Krisztus utánzása szükséges, nemcsak azokban a példákban, melyeket életében megmutatott, a szelídségben, alázatosságban, türelemben, hanem magában a halálban is, mint ezt Pál, Krisztus utánzója mondja: »Így hozzá hasonulok a halálban, hogy ezáltal eljussak a halálból a feltámadásra is« (Fil 3,11).” Nagy Szent Baszileioszt olvasva kétségkívül melegség tölt el, mégis restellkedem, hiszen – nemrég elhunyt barátommal, Nagy Gáspárral ellentétben – én nem utánoztam, jóllehet megérintett, Krisztust. Dsidát és

Tűz Tamást szerkesztve, no meg Fáy Ferenc nagy versének, a *Keresztút* az elemzésekor el kellett gondolkodnom az Istennel való párbeszéd fontosságáról, ám dühös természetem miatt idegen tőlem a szelídség és az

Sütő András a kecskeméti Forrás szerkesztőségében (1971)

alázatosság. Amíg a *Koronatűz* szerzője, szegény Gazsi az összes besúgójáért – nem kevesen voltak – naponta kétszer imádkozott, jómagam Bornemisza Péter-i fullánkkal és *kiátkozó* keservvel pokolra küldtem a patkányfajzatját. Számomra a korbácsütést nem a fizikai szenvedés, hanem az *erkölcs* – sajnos korunktól nem is annyira idegen – porba hullása jelenti.

– *Akárhogy is van, azt nyilván te sem tagadod, hogy Isten kegyelme leginkább embereken keresztül nyilvánul meg. A „csavargó esztétikája” természetszerűen eredményezi az utazásokkal, találkozásokkal és élményekkel teli életet. Miközben a sok irányú nyitottság és intenzív jelenlét szakmai és emberi hozadékról kérdelek, eszembe jut a 60. születésnapodra készült emlékkönyv. Amikor leplezetlen örömmel beavattál a könyvbe, egyfolytában azt érezhettem, hogy számodra ez egy olyasféle, titokban sem remélt megtiszteltetés, ami minden kiténtetésnél százszorta fontosabb és becsebb. Vélhetően azért, mert*

nyereségeidet és veszteségeidet egyaránt embereken méred.

– Negyven év alatt, 1967-ben kezdődött ez a Kárpát-medencében való császalkálás, valóban ezer emberrel találkoztam. Minthogy többnyire „kéziratgyűjtő” vagy tárlat- és színháznéző utakra mentem, *munka-alkalmak* voltak ezek a kiruccanások. A barátságok is így szövődtek, a lázas semmit-tevés helyett a lázas mindent-tevés jegyében. Amilyen marha voltam, Kolozsvarra megérkezvén nyilvános telefonfülkéből így köszöntem be barátaimhoz: „Jó reggelt! Itt van Ceaușescu!” Az öregeket – Kós Károlyt, Szabó T. Attilát és Balázs Pétert, a

festőt – szinte minden alkalommal meglátogattam. Egyszer úgy esett, hogy nagyon el voltam foglalva, és nem kerestem fel Kóst, a szent embert. Alig értem haza, már itt volt zsörtölődő képeslapja: „Hallom, itt voltál, és elkerülted házunkat. Máskor ne tedd!” Az ilyesféle simogatásoktól dagadt a begyem, de mindent meg is tettem – akinek kellett, gyógyszert vittem, a betűre éheseknek könyvet, a vigaszra váróknak jó szót –, hogy kegyeikbe fogadjanak. Szégyellem leírni, szinte beleépültem az életükbe. És ők is az enyémbé. Volt úgy, hogy szerkesztőként – az írónak nincs kedvesebb, mint a munkája iránti érdeklődés vagy egyszerűen csak a „hogyan vagy?”-gyal kezdődő simogatás – kétszáz levelet írtam kézzel (úgy fogyott a drága töltőtoll, mint kocsmában az üvegpohár). Becsültem az írókat, a képzőművészt, a színészt, hiszen az igazi tehetség csak az ő iszákjukat nyomja, mi – kritikusok – csupán az értékörzés és -továbadás fontos, de nem egetverő élményéért élünk. Az elmúlt két-három évtizedben tizenegy olyan egypéldányos, kéz-

zel írott-rajzolt könyvet-albumot szerkesztettem (hordtam össze) – fatábla, barna marhabőr, aranyozott csatok –, amelyekben a szakma hajtott fejet egy-egy, kerek születésnapját ünneplő író és képzőművész előtt. (Egy ilyen unikum létrehozása négy-öt hónapig is eltartott.) Kik voltak az általam kitüntetettek? Korniss Dezső (1), Csorba Győző (1), Csoóri Sándor (1), Schéner Mihály (2) Határ Győző (2), Sütő András (1), Deim Pál (2) és Nagy Gáspár (1). Hatvanadik születésnapomra barátaim – a költő Nagy Gáspár és Szepesi Attila s a grafikus Muzsnay Ákos és Püspöky István – a „közösség nevében” ezt viszonzták. Vincze Laci, a szentendrei papírmérítő – mint minden alkalommal – adta a papírt, és fizette Takács Ferencet, az aranykezü könyvrestaurátort-könyvkötőt, s a költők és képzőművészek meg adták a munkáikat. Szinte röstellem felsorolni a nekem kedveskedőket, hiszen a költők-írók hada (Határ Győzőtől Bella Istvánig, Orbán Ottótól és Tözsér Árpádtól Ferenczes Istvánig, Csoóri Sándortól Nagy Gáspárig és Pintér Lajosig, Rába Györgytől és Gyurkovics Tibortól Kalász Mártonig és Restár Sándorig, Marsall Lászlótól és Czigány Györgytől Nagy Gáborig, Vasadi Pétertől és Tornai Józseftől Szepesi Attiláig, Hárs Ernőtől Kovács András Ferencig és Villányi Lászlóig, Ébert Tibortól és Tarbay Edétől Veszelka Attiláig és Botár Attiláig, Kolozsvári Papp Lászlótól és Rózsás Jánostól Ács Margitig és Gálfalvi Györgyig, Gál Sándortól Tamás Menyhértig és Fábíán Lászlóig, Ágh Istvántól Bogdán Lászlóig és Cukor Györgyig, Tandori Dezsőtől Kiss Benedekig és Kemsei Istvánig, Kiss Dénestől Kerék Imréig és Prágai Tamásig, Lászlóffy Aladártól Veress Miklósig és Lackfi Jánosig, Gergely Ágnestől és Bertók Lászlótól Csiki Lászlóig és Döbrentei Kornélig, Pék Páltól Szigeti Lajosig és Agócs Sándorig, Pécsi Gabriellától és Kerék

Imrétől Béki Istvánig, Zsávolya Zoltánig, Lelkes Máriaig és Kelemen Lajosig) olyan változatos, hol ünnepi, hol cirkuszos hangulatot produkált, hogy ilyen gesztust alig lehet szemléltetés nélkül elviselni. A nemrég meghalt barát, Csiki Laci verséből egy kiemelt versszak: „fogódkodj azért délibábbá / mert hátha mégis hátha / szellemi valóság / lesz a maradt ország / valamikor holnap”. S képzőművészbárataim (Gerzson Pál, Schéner Mihály, Balogh László, Deim Pál, Németh Miklós, Sulyok Gabriella, Csikszentmihályi Róbert, Ágotha Margit, Kovács Péter, Kő Pál, Földi Péter, Krajcsovics Éva, Szentgyörgyi József, Bencsik János, Aknay János, Kárpáti Tamás, Muzsnay Ákos, Móser Zoltán, König Róbert, Orosz István, Korányi Gábor, Kurucz István András, Keresztes Dóra, Eszik Alajos, Kelemen Marcel, Ács István, Csabonyi Klára, Parádi Tamás, Rékassy Eszter), nem beszélve a kottával megörvendezett zeneszerzőről, Balázs Árpádról, ugyancsak kitettek magukért. A különféle világlátásokat és irányzatokat egybefogó *értékvonulat* számomra fölöttébb azért volt kedves, határozott és sokszínűségében bámulatos, mert kutakodásom érendszerét tükrözte: a sok irányból összejövő (épülő!) *határtalanságot*.

– Egy emlékezetes interjúban Faragó Laurának nyilatkozva (2003) olvasható tőled egy igen fontos mondat: „Dicsekedjek azzal (netán röhögjek rajta?), hogy az évtizedek alatt szorgos munkával összegyűjtött Nagy Gáspár-dosszié több száz oldalra rügő följelentéseinek első oldalán szerepel a nevem?” Tudva azt, hogy a *Securitate* is mindig a nyomokban volt erdélyi útjaid során, a hazai titkosszolgálat éberségének köszönhetően bizonyára van neked saját dossziéd is. Feltételezem, hogy már volt alkalmad beletekinteni, és utólag sok minden megvilágosodott számodra.

– Feleségemet, Faragó Laurát „végzetes” találkozásunknál csaknem húsz évvel korábban megismerhettem volna, ha nem dönt le lábamról valaminő betegség. Tehát a hetvenes évek elején a Marcibányi téri Művelődési Központban rendezett *három fiatal művész* – Nagy Gáspár költő, Szakolczay Lajos kritikus, Faragó Laura énekművész – találkozója teljes egészében ezért nem jött létre. Viszont a szövegemet előre megírtam – mindmáig közöletlen –, s a besúgó, nem ismervén engem akkor még, csak a plakáton látott névvel tudott azonosítani, s azt hitte, hogy én ágálok a közönség előtt, holott szerkesztő-társam, Jankovics József olvasta föl a bevezetőmet. (Tehát a *hármast* csak távolról erősítettem.) Naiv lévén Cs. Szabó sárospataki temetésén is azt gondoltam, hogy a „fotóművész” – nyíltan szembeállva a delikvenssel – azért fényképezett le mindannyiunkat, mert irodalomtörténeti esemény részesei voltunk. Dehogy, a *szolgálat* volt ránk kíváncsi. 1974 nyarán Marosvásárhelyen a Securitate embere napokig követett – kiegészítvén a közelemben lévő élő vagy holt (lehallgatókészülék) *fület* –, és fotomasináját is sűrűn kattogtatta. Amikor észrevettem, hogy a lógó kezében lévő géppel alulról fényképez, különböző pózokba vágtam magam. (Gálfalvi Gyurit ezért be is hívták a hivatalba: „mondja meg a barátjának, máskor ilyet ne csináljon”. Azt felelte: „nincs mit tenni, a barátom vidám ember”). Félreértés ne essék, nem voltam én ilyen bátor, de hogy igazán sosem ütöttem meg a bokámat, *kint* és *bent* is fölszabadultan ficáncoltam. Sütő András írja *Szemet szóért* című könyvében, a barátoktól kapott (a forradalom alatt a sárból fölszedett) paksaméta kapcsán: „NOTA – 1974. 06. 12-én. Terjedelmes jelentés Szakolczay Lajos budapesti kritikus erdélyi útjáról, találkozásairól a helyi írőkkel, szerkesztőkkel. Egy *De Gaulle*, egy

Nixon iránt sem tanúsíthatnak volna odaadóbb figyelmet. A beszámoló minden találkozását, úgyszólván minden mondatát rögzíti. Két eset lehetséges: a vele folytatott beszélgetéseinket magnószalag rögzítette, vagy besúgó jegyzetelte. Kiderül ilyenformán, hogy Kolozsvárról jött, majd városunkból Csíkszeredába és Sepsiszentgyörgyre igyekszik. A *Kortárs* szerkesztőjeként kéziratokat próbál gyűjteni, amit viszont párthú kollégánk nem helyesel, sőt tiltakozik is az efféle törvénytársak ellen. Kéziratokat kizárólag a cenzúra engedélyével lehet külföldre juttatni. Magyarország pedig az erdélyi magyar írók számára: *külföld*. Ugyanolyan, mint *Anglia*, *Pakisztán*, vagy a *Fidzsi-szigetek*. Beszélgetéseink egyik fontos témája: a romániai magyar irodalom ún. *kettős kötöttsége*. Az tehát, hogy részint a hazai kultúrához, részint az összmagyar irodalomhoz kapcsolódik. Párthú emberünk ez ellen ugyan csak tiltakozik. Ez a felfogás arról árulkodik, hogy Magyarország bele akarja ütni az orrát Románia belügyeibe. Részletes helyszíni közvetítés arról, hogy Szakolczay meglátogatott engem az *Új Élet* szerkesztőségében. Sőt, novellát is kért folyóirata számára”. (*Meghallgatás helyett lehallgatás – Irodalmi szakemberek a kémelhárításban*). Csak mosolygok az egészen. Sütőt Bukarestben fölszólították arra is, hogy határozottan közölje velem (Kolozsvár, Bábszínház, y év, y hónap, q nap, jobboldal, 8. sor, harmadik szék) a *hivatal* kívánalmát: „tartózkodjék a nyílt színi tetszésnyilvánítás-tól” (Egy szenzációs, Kovács Ildikó rendezte *Karnyónét* láttam, amelyben a kopasz Péter János – később Harag

a Magyar Színház előadásain is föléptette a színészt – alakította a címszerepet.) Az itthoni dossziém még nem volt a kezemben. Ki fogom kérni – csak most is annyi ügyben foglalkozok, hogy sajnálom az utánajárásra az időt –, hiszen *emlékezetfrissítőnek* alighanem a legkitűnőbb dokumentum. Természetesen engem

Születésnap köszöntés. Balról: Csíkszentmihályi Róbert, Sz-né Balogh Ágnes, Szüle Tamás, Muzsnay Ákosné, Nagy Gáspár, Sulyok Gabriella, Lászlóffy Aladár (2006)

is be akartak szervezni, s minthogy naiv voltam – aki a határon túli magyar irodalom iránt egy kicsit is érdeklődött, azt mindenben segítettem –, a *Kortárs* akkori, Duna-parti szerkesztőségéből (Széchenyi u. 1.), ahol a nagy nyüzsgés miatt nem lehetett hosszabban beszélgetni, engedvén a hívó szónak, kimentem a közeli Gerbeaud-ba. Gipsz Jakab (nem volt ilyen karakteres neve) bemutatkozott, és a kárpátjai irodalom dolgai felől érdeklődött. S egyszer csak előállt az ötlettel: barátaimnak sokat tudnék segíteni, így a *gennyember* (aki elmondása szerint természetesen az ELTE-n végzett magyar szakon), ha bizonyos dolgokról tájékoztatnám őket. Csak akkor esett le a tantusz, hogy milyen helyzetbe kerültem. „Megvetem az erkölcsstelenséget, s különben sem vagyok besúgó alkat, mert ahogyan innen kimegyünk, telekürtölöm a világot, hogy mire akartak rávenni”. Kíváncsiskodó csönd.

„Egyetlen szervezetnek vagyok tagja, az Irreálnak.” (Ha jól emlékszem, ez volt „jogutódja” az írók hajdani híres focicsapatának, a Szocréálnak.) „Kérem, nálunk is lehet sportolni, jól fölszerelt a BM tornaterme” – volt a válasz. „Nem mondtam? Nem leszek besúgó.” A szolgálat embere egy kicsit értetlenkedett. S minthogy nem volt miről beszélni, hallgatással múltattuk az időt. „Ha nem, hát nem, de azt megengedi, hogy félvényként fölhívjam telefonon?” „Nem. Viszont, ha kíváncsiak a véleményemre, kérjenek meg egy, a Belügyminisztériumban tartandó előadásra. Ott lehet mindenki az érdeklődők között, a felettesektől kezdve a közkatonaig.” „Kérem, ez nem megy.” Csöndben elváltunk egymástól. Telt-múlt az

idő – közben én fűnek-fának elmeséltem a kalandomat –, s lassan feledni kezdtem csőbehúzásomat. Ám egyszer csak csöng a szerkesztőség telefonja – a porta melletti kis szobában Takács Imrével, a jobb sorsra érdemes költővel (ismeri-e valaki e nevet?) rontottuk a levegőt –, s a titkárnő mondja, hogy engem keresnek. Bemutatkozom, az idegen is bemutatkozik. Zavarodottság. Még egyszer megmondta a nevét, s akkor is hallgattam. Majd: „Nem tudom, ki ön, segítsen ki! Legalább azzal, hogy árulja el, prózát küldött be vagy verset?” „Micsoda?” „Ha tudom, hogy milyen műfajú írást kaptam, talán fölfrissül az emlékezetem.” S akkor földidézte a Gerbeaud-beli találkozásunkat. Erre én, hangomat jól kieresztve: „Elmész a bűdös kurva anyádba, te tetves!” „Barátunk” hajlott a szóra, és letette a kagylót. S egy perc múlva már, leszaladva a félemeletről, két És-nél dolgozó kolléga nyitott ránk, hogy megtuda-

kolják, ki az a magyar író, akivel a Kortársnál ilyen hangon beszélnek. (Az egyik érdeklődő, azt hiszem, Varjas Endre volt.) Pár év múlva két gyanús alak megint megkeresett a szerkesztőségben, s minden előzmény nélkül nekem szögezték: „Tudja, hogy a feje fölött szaladgál Vízl Eduárd?” „Nem hiszem. Kérem, én ilyen nevet nem ismerek!” „Jó lesz, ha vigyáz magára, valamilyen Mao-összesküvést szerveznek, nehogy belekerüljön.” Bolond buksim nem tudta, hogy Vízl Eduárd azonos Varjas Endrével – én csak az írói nevét ismertem –, s mint-hogy nem vagy alig-alig hallottam a *maoista csoport* tevékenységéről – Kós Károly nem volt maoista, Paskándi Géza nem volt maoista, a környezetemben seki sem volt maoista –, tudatlanságomat a „küldöttek” enyhe mosollyal és fejrázással jutalmazták.

Életerő, erkölcs

– *Mondanál valamit azokról az életre szóló élményekről, ösztönzésekről és emberi példákról, amelyek elementáris módon beléd égették a „kozmosz éhségérzetet”, a számodra hallatlan élvezetet, sőt gyönyörűséget jelentő „kulturlibikóka hullámzását”!*

– Hogy milyen volt – milyen most, hiszen ma is állok a vártán – szerkesztői, kritikus munkám, arról már sokat beszéltem. A legegyszerűbben: mindig nagy odafigyeléssel és erőbefektetéssel tettem a dolgomat; ahogy lehetett. Ezért nem jár dicséret. (Ha a politika is ilyen szorgalmasan vakargatná a hónalját – különben is, olyan, mint a púpos ember, aki álmában elfelejti a púpját, és szüzlánynak képzelet magát –, nem állnánk ott, ahol.) De térjünk vissza a saját gyönyörhöz. Ezer felől zuhantak rám az élmények, s ha mindet elmesélném, alighanem itt is kéne aludnod nálunk. Csak egy párat! Kós Károly zseniális alakja lenyűgözött – életem legnagyobb, legmeghatáro-

zóbb élménye volt, hogy megismerhettem a *reneszánsz embert* – hiszen művésze (építőművész volt, emellett grafikus, író, szerkesztő, mezőgazda, politikus) nem mindennapi bátorsággal párosult. Odahagyván a budapesti műegyetemi katedrát, hazament Erdélybe, mert érezte, Trianon sokkjából ki kell vezetni az embereket. A mi igazságunk, a mi erőnk, építeni kell – vallotta. Egymaga volt a *cselekvő* ethosz. S Szilágyi Pityók Szamos menti barlangjában ülve – egy nap beszélgetés, és úgy fölfüstölődtem, mint a sódar –, ráláthattam azokra a „miniaturákra”, kézzel írott lapokra (hangyányi betűk), amelyekből Nobel-díjat érdemlő regénye, a *Kő hull apadó kútba* összeállt. (Tessék megfogódzkodni, a németre fordított könyv, nem ötszáz, nem is ötezer, hanem ötvennégyezer példányban jelent meg. Ilyen előzmény után nem kéne a *Hollóidőt* benevezni valamelyik *frankfurti* könyvvásárra?) A londoni Határ Győző, az örökös harlekin – drámái miért nem tudnak érvényt szerezni maguknak a magyar színpadon? – filozofikus búskomorságában is maga volt a *Golghelóghival* burjánzó életerő. Gyermekeim kívülről fűjták a *Libegőből* a Popmester három hadarórigmusát: „Ugat a világ, ugat, / ugat a világ, ugat, / haláli jó a hangulat”. Ha Kassák vagy Nagy László – nemrég ünnepeltük Egerben az *ezüsféjút* – ruháját megsimogathattam, már nem éltem hiába. 1976-ban úgy éreztem, hogy végleg letettük a vállunkról az öngyilkos Szilágyi Domokos tölgyfakoporsóját – ti. Kolozsvárt az Egyetemek Házából (Szisz ott volt föl-ravatalozva) nyolcan hoztuk ki és emeltük a gyászhintóra deszka-öröklébe zárt barátunkat –, de miután kiderült, hogy ez a tündökletes tehetség besúgó volt, úgy érzem, halálomig képtelen vagyok ledobni ezt az irdatlan terhet. Lepkecsontváz alakja behemóttá nőtt, s mindmáig nem tudom, lesz-e mód a *házsongárdi halott* – tisz-

tának csak a tisztát őrizhetjük meg – rehabilitálására. (Ha másra igen, rá mért nem szórok kénköves nyilatkat, csak nem itt akarok megbocsátóvá, „Krisztus-követővé” válni?) Harag György – miért nem emlegeti a magyar színház sűrűbben ezt a nevet – maga volt a csoda. Egyetemes varázslat. Olyasvalamit tudott a rendező – a töprengő gondolkodó – művészetéből, amit talán senki. A színész és a dráma, a múltba gyökerező *ma* iránti alázat. Sütő-ciklus (Kolozsvár), Csehov-ciklus (Újvidék), *Tarekin halála* (Szabadka), *Csongor és Tünde* (Kolozsvár), *Három nővér* (Marosvásárhely) – mind-mind mérföldkövek – és még mennyi kitűnő rendezése maradt említetlenül – a modern (nemcsak magyar!) színházművészetben. Ezt a gyönyört élvezni és értéktovábbadással szolgál- ni, kell-e ennél fölemelőbb érzés?

– *A Korunk szerkesztősége (Kántor Lajos és Balázs Imre József) 2001 tavaszán körlevelet juttatott el az egész magyar nyelvterület több mint száz irodalmárához, arra kérve őket, hogy nevezzék meg a XX. század tíz legszebb magyar versét, és rövidebb-hosszabb esszéiben indokolják is választásukat. Végül is száznegy költő, irodalomtörténész, kritikus válaszolt a kérdésre, így született meg az a különleges, félig komoly, félig játékosnak tekinthető kötet, amely Pilinszky nyomán a Teremtmények arca címet kapta. Te kétségekkel és okos megfontolásokkal teli, elegáns válaszleveledben (Dadogós levél a versről, avagy az egymással összemérhetetlen értékeket listázó boldog keservei) egy hatszor tízes listával rukkoltál elő, de még ezt is kevésnek és töredékesnek érezvén, a benned sajtó hiányérzetekekre utaltál. Az általad akkor megjelölt és a köztudatban kevésbé ismert versekhez fűződő személyes viszonyokról és ezek kánonban betöltött szerepéről kérdeznék most!*

– Egy ilyen játék, hiszen *játék* volt ez a szavazás, arra legalább jó, hogy

megtapasztaljuk a strigulákat összegző statisztika – torzító? csak nagyjából helytálló? – véleményformáló erejét. Ha a végeredményt vesszük, magam elégedett lehetek, hiszen a *találatok* alapján a száznégy líra-bolyongó közül négyes holtversenyben a második helyet csíptem el. „A végső sorrendhez a szavazók közül Orbán Ottó járt legközelebb, hét vers esetében szavazatai egybeestek a konszenzuálisan »tíz legszebb« verssel. Öt-öt verset »találtak el« Elek Tibor, Szokolczay Lajos, Tornai József, Tózsér Árpád.” De a *tudós tömeg* hiába hajtja a malmot, ha nem tud választani – mert kinek-kinek más az ízlése – az egy gazdától való tíz legjobb gabona közül (kettőnek ezt tetszik, háromnak az stb.), könnyen meglehet, hogy a nagy szórásban az

Szilágyi Istvánnal a Könyvhéten (Csatorday Zoltán felvétele, 1999)

viszi el a pálmát, akinek csupán egy igazán lisztre érett búzája leledzik a kocsiderékban. Magyarán: egy nagy költő nagy versének saját (*másik nagy*) verse az igazi ellenfele. Így maradt hoppon ebben az igazságos-igazságtalan játékban a huszadik század talán legnagyobb költője, Ady Endre. Minthogy több nagy (szép) költeménye van, egyik a másikat kioltotta. *Az eltéved lovas* (7), *Az ős Kaján* (7), a *Kocsiút az éjszakában* (7), az *Elbocsátó, szép üzenet* (5) és az *Intés az őrzőkhöz* (5) szerzője – noha a költők említésének a sorrendjében József Attila (103) után a második helyet foglalja el (73), nem került bele abba az *arany tízesbe*, amelynek sorrendjét Kosztolányi Dezső *Hajnali részegsége* (35 szavazat) vezeti és Dsida Jenő *Psalmus Hungaricus* (11) zárja. A statisztika mint mérőeszköz tehát az élbolyból kipenderítette Adyt, de ez nem jelenti azt, hogy költészete csak egy fikarcnyival is elmaradna a „legnagyobbakétól”. S hogy a *tizennyolcszor* említett Kassák Lajos – mert *A ló*

meghal a madarak kirepülnek joggal joggatlanul tarolt – a képzeletbeli pódium hatodik lépcsőjén foglal helyet, és a *huszonnyolcszor* szóba hozott Nagy László remek versei, a *Ki viszi át a Szerelmet* (5) és a *Menyegző* (5) a költemények rangsorában épphogy csak beleférnek a *harmincba*, az ilyesfajta *értéklibikóka* – jórészt az emlékezet

elevenségétől függő – megbízhatatlanságára utal. Több mint feledékeny az a *tudat*, amely nem *tud* elszakadni a székertáborhoz való tartozás örömetől-gyötrelmétől – ennek olyan jelentős költők is megitták a levét, mint Hajnal Anna vagy Szécsi Margit (a maga egy említésével *Csokonai Lili*, a kései „Vitéz rokon”? mindkettőjüket megelőzte) –, s fényesíti a tarlót, ahelyett hogy a zöld vetést pártolná. Korkép ez is, kóros kinövésekkel tarkítva; s a lajstrom inkább vall egy humán beállítottságú szakmai közönség *pillanatnyi*, a kánonképzéstől ugyan idegenkedő, de a „saját tábor” akarva-akaratlan erősítő *ítéletéről*, mint a valódi líraérték megbecsüléséről. Érted-e zavarodottságomat és elkeseredettséget? A „slágerek” természetesen – természetesen? – kimaradtak (elég legyen csak Gyóni Géza, a *nem nagy költő nagy* versét, a *Csak egy éjszakára* címűt említenem) – a megfeddés természetesen magamnak is szól –, mint ha a művészeket nem az hajtáná, hogy legalább egy olyan *slágert* írjanak

(ebből a szempontból Juhász Gyula *Milyen volt szókesége* című költeménye és Donizetti *Szerelmi bájitalából* Nemorino híres románca édes-testvérek), amely nagy körben, s föltehetően az időből nem kiesve megőrzi nevüket.

– Az eltérő ízlésirányok (székertáborok) közötti párbeszéd hiányáról, az áldatlan helyzet hátulütőiről nemcsak irodalom- és művészetkritikusként, hanem könyv- és folyóirat-szerkesztőként is gazdag tapasztalatokkal rendelkezel. A legutóbbi időszak nevezetes évfordulói (József Attila, Ady, Babits, Kós Károly, Nyugat, A Holnap, Wass Albert, Dsida) kapcsán, továbbá a Kulcsár Szabó-féle irodalomtörténeten jócskán túltevő Szegedy-Maszák-féle háromkötetes *tükreben* hogyan ítéled meg a további párbeszéd és a konszenzuson alapuló kánonképzés esélyeit?

– Ez utóbbira felelve szomorúan állapítom meg, hogy sehogy. Mert az esélytelenségnél nincs borzasztóbb állapot. Egy Ágh Istvánnak, egy Csoóri Sándornak, egy Tornai Józsefnek, egy Szilágyi Istvánnak megadatott-e, hogy a százéves Nyugat kapcsán, akár a folyóiratról, akár egy-egy szerzőjéről a TV1 műsorfolyamában – ebben az artistikus hebehurgyaságban – valamit szóljon? (A posztmodern – ez ám a szenzáció! – önmagát ejtette teherbe.) A legnagyobb Karinthy-szakértő Szalay Károly, aki idestova fél évszázada foglalkozik Karinthy Frigyessel – s egyben a filozofikus humorral ábrázolt világ és a magyar szatíra föl-kentje (ezer más dologról – például a *Karikatúra és groteszk a magyar középkorban* című szenzációs könyvéről – most ne is beszéljünk) –, egyszer is képernyőre, a *szidolozott fejűek* képernyőjére került-e a nagy ünnepi hacacáréban, akkor, amikor félte-

hetségek, pösze és gurgulázós, akár irodalmi-művészeti szakértőként is megnyilvánuló média-sztárok uralják a liberális és kommunista pénzverde kegyéből a terepet? (Némelyikükből, mert inspirálja őket a konc, talán tévéelnök is lesz.) Fel kellene végre ébrednünk, hogy lássuk: a politika kézből eteti az embereit (az önmagukat függetlennek-liberálisnak tartó írók harapják, szinte az *adó* kéz ujjait veszélyeztetve, a legnagyobb darabot), s ezért meg is követeli a lábhoz való simulást. Esterházy Péter *Orbán Vik* című cikke – olvassunk csak egy kicsit visszafelé az időben! – csupán akkor lenne hiteles, ha a bátor *leleplező* utána megírta volna a *Horn Gyu*, a *Gyurcsány(i) Fer* című szellemes eszmefuttatásait is. De a nép vesszőfutását nem látván, hallgat – akárcsak a többi, korábban *vagdalkozó*, ma a nemzetvezetőt dicsérő írástudó –, mint a sír. Nem bolond a száját a forró (jóllehet egyre hűlő) kásával megégetni. Kulcsár Szabó Ernő irodalomtörténetéről kérdeztél? Hiányai – mert a szerző láthatóan keveset olvasott – ordítóak. De az összefoglaló mégis egy karakteres vélemény, hiszen az

irodalomtörténész jóhiszeműségét aligha lehet kétségbe vonni. Ehhez képest a Szegedy-Maszák Mihály *felügyelte* – a köz pénzén *vigadó* – *Magyar irodalom története*i mélyrepülés. Értékhibbantsága már-már gyalázat. Lesz-e konszenzuson alapuló *kánon-képzés*? Csak akkor, ha a *nagy fejek* legalább egy dologban meg tudnak állapodni: Rejtő Jenő, az új „mesterségesen csiholt” érték-rangsor *futtatottja* csupán harmadlagos író Móriczhoz, Krúdyhoz, Karinthyhoz, Füst Milánhoz képest. (És vég nélkül sorolható volna a nála értékesebb derékhad, a maiakkal kiegészítve.) Hogyne tudnám értékelni a *Stux*, *maga párizsi lett* és a *Löwinger*; *óh Löwinger*, *nagy benned a löwinger* (orfeumi) báját, de ha egyszer is a *Jónás imája* vagy Zelk Zoltán remeke, a *Sirály* elé teszem a két kuplét, nyugodtan húzzanak karóba. (Bár el is tudom énekelni a ledér szövegeket, akárcsak Verdi rabszolga- vagy Muszorgszkij forradalmi kórusát.) Tagadhatatlan, hogy a Piszkos Fred és a *Stux* úr a magyar irodalom és a magyar művészet része, sőt gazdagítója, de mégsem állhat az utóbbi a hatal-

mas alkotmányának azon a lépcsőjén, amelyen Erkel *Hazám*, *hazámja*, s Rejtő sem sütkérezhet azon a teraszon, ahol egy Tersánszky Józsi, egy Karinthy vagy egy Tamási foglal helyet. (Addig pedig fölöttébb érdemes, jóllehet itt-ott biceg, a régi *spenót* köteteit olvasni, amíg nem készül – nem a külföldi, jól megkonszruált elvárásokra kacintva, nem posztmodern álorcában a nemzet értékeit kiirtva – egy újabb, a *nagyképűsködés* helyett szakmailag helytálló irodalomtörténet.)

– *Miközben a korszakos alkotók (Illyés Gyula és Csoóri Sándor, Tamási Áron és Sütő András, Juhász Ferenc és Kányádi Sándor, Nagy László és Nagy Gáspár, Márai Sándor és Gion Nándor, Szilágyi Domokos és Páskándi Géza, Németh László és Szilágyi István) életművére gondolva hagyomány és modernség, magyarság és egyetemesség összefüggéseiről elmélkedünk, óhatatlanul adódik a kérdés: Mit ér az ember, ha magyar; és mit az irodalom, amely épp a magyarságot, a nemzeti jelleget tagadja meg?*

– Mit ér az ember, ha magyar? Sokat. (Mint ahogyan – lasszózunk

A vasalás gyönyörei és nehézségei (2009, S. Faragó Gyöngyi felvétele)

csak be más nemzeteket is! – hasonló kérdés tüzeiben sokat ér az orosz, az angol, a spanyol ember is.) Mit ér az a magyar irodalom, amely megtagadja a magyarságot és a nemzeti jelleget? Semmit vagy legalábbis nagyon keveset. De hát Puskinban, Tolsztojban, Dosztojev-szkijben nem az a legértékesebb, ami orosz, és Cervantesben, ami spanyol, s Williamsben, ami amerikai? A magyar író, így volt ez évszázadok óta, elsősorban a magyar olvasónak ír. Nyelve is a népet szolgálja. (Ösztövért kútágas, hórihorgas gémmel – lefordítható-e ez bármely nagy nyelvre?) Ebből a kalitkából bele lehet ugrani a globalizáció nápolyijával

etetett ösztömvészter hatalmas tengerébe – itt-ott talán még a csobbanás is hallik (fizetett hangkonstrukció) –, de nem nagyon érdemes, mert a siker csak pillanatnyi. Hiszen a magyar irodalom – legalább is az *értékörző* emlékezet így működött eddig – a kétesen csillogó műveket kiveti magából. Viszont a jól megírt magyar mű – gondoljunk csak a *Hollóidő* örökérvényű szimbolikájának a varázslatára – úgy magyar, hogy egyúttal egyetemes is.

– *A kolozsvári Szilágyi István láthatóan a kedvenced. De ezzel a történelmi példázattal közelebb jutunk-e a jelen gondjaihoz?*

– Bizony közelebb. Mert a századokkal ezelőtti történetben életerő van, erkölcs van, a gonosszal szembeni stratégia van. A regény annak is sokat mond, aki csupán a történetet, a fordulatosságot élvezve, ám aki szimbólumvilága mögé lát – semmiképpen önfeladás, hanem valaminő egyetemes szeretet (ez az egyénre éppúgy vonatkozik, mint a nemzetre)! –, az olyan értékekkel fog gazdagodni, mintha az *Emberi színjátékot*

olvasta volna. A legmaibb mű. Gondozd a magyarodat – mondotta volt jó pár évvel ezelőtt Esterházy, én annyi tennék hozzá, hogy gondozd – nem durvasággal, hanem *szívjóssággal* – a négeredet, cigányodat, zsidó-

„Comberdó” – a Puskás Ferenc Stadion szoborparkjában (2009, S. Faragó Gyöngyi felvétele)

dat, hottentottádat is. Ez a közelség – a regény összes hegyvonulatának a csúcán különösen megülő *emberszeretet* – arra készíti az olvasót, hogy nézzen magába. Én nyugodtan kiélhetem a „háztáji rasszizmusomat”, és szégyellnem sem kell magamat akkor, amikor így udvarolok a néger menyemnek (kedvel is): „Gyere ide, te fekete gyönyörűség!” Viszont a tőkét (osztalék, jutalék, potyadék) a hóna alatt hordó politikai elit – mármár veszély a kisebbedés – csak akkor papoljon az idegengyűlölet mielőbbi megszüntetésért, ha legalább *gondolatban* maga mellé vesz egy „idegent”. Evvel – no meg az *értelmezéssel* (nem dumával, hanem cselekedettel!) – sokat fog tudni változtatni áldatlan állapotainkon.

– *Szilágyi István kapcsán jól kikérkítetted a mondanivalódat. A kortárs magyar kultúrát szinte teljes spektrumában átlátó és sokféle nézőpontot ismerő emberként látsz-e olyan biztató jeleket, egészséges megnyilvánulásokat, reményteljes törekvéseket, amelyek feledtetve rosszkedvünk telét bizakodásra adhatnak okot?*

– Az értelmiség (így az íróársadalom is) lassan bele fog unni – választott?, reá testált? – szerepébe, és lassan közeledni fog a kizsigerelt néphez. Problémáihoz, gondjaihoz is. Mihamarabb ki fogja tüntetni – a Kossuth-díjjal és annál nagyobb elismerést is adva – azt a Fekete Gyulát, aki írói szociográfiájában sok évtizeddel ezelőtt megjósolta a nemzethalállal csaknem fölértő *fogyásunkat*. Még egyszer nem fog bekövetkezni az az állapot, hogy egy liberális szabadcsapat (benne nem kevés író) azzal harcol az idegengyűlölet ellen, hogy gyilkosoknak ad fölmentést-menlevelet. A remény itt van. S föltehetően a

művek tükrözni fogják ezt a – korábbi koloncoktól (kommunista beidegződés, liberális nagyvonalúság) megszabadult – helyzetet: a drámai módon kivívott szabadságot. Számomra a kérdés nem az, hogy a magyar irodalomban bekövetkezett-e a paradigma-váltás – valamennyire minden bizonnyal igen, hiszen az „igazi”, pontosabban *jól futtatott* író ma már nem népből-nemzetből, hanem alanyból és állítmányból gondolkodik –, hanem az *(személyesen) általánossá téve a couleur locale-on túlmutató gondot*, hogy fölparcellázható-e a comberdó? Aligha. Mert egység, mert a világot szülő asszony benne a szálfá. Mert létünk, szeretetünk terepe, meghalt barátunk kozmikusá emelt példázata, az esztétika és az etika közötti, minden ártó gonzságot és sunyiságot kizáró senki földje (a senki földje, amely mindannyiunké!), a magunkban kivívott és másoktól sem irigyelendő boldogság. Simogató konstans az egymásra uszuló eszmék zavarosában.

Ködöböcz Gábor

CZAKÓ GÁBOR
A nyelvújításról

A nyelvújítással kapcsolatban máig sok mendemonda kering. Némelyek egyenesen a magyarság elleni merényletnek tekintik, nyelvünk megrontására szőtt összeesküvésnek. Az igazság az, hogy föltétlenül szükséges volt, hiszen jött a *Wagenzug*, a seregben bevezették az *uniformist*, az iskolában a *léniát*, el kellett nevezni őket magyarul.

Más kérdés, hogy sikerült-e? Nyelvünk természetéből sarjadt-e az új dolgok elnevezése, vagy ellenére?

A kortársak is vitakoztak, Szentgyörgyi József és Somogyi Gedeon híres Mondolata kigúnyolta ez erőltetett szószőrnyeket. Maga a Mondolat könyvcím is Barczafalvi Szabó Dávid vad nyelvújító szüleménye vala. A támadás éle persze a nyelvújítók vezére, Kazinczy Ferenc, a Mondolatban Zafir Czenczy ellen irányult.

*

Hogy kérdésünket megválaszolhassuk, újat kell föltennünk: milyen a magyar nyelv természete? Milyen nyelv a miénk? Akad-e olyan sajátossága – esetleg több is – amelyhez a szóalkotónak igazodnia kell, különben a nyelvérzék kiveti leleményét?

Nos, amidőn a Magyar Tudományos Akadémia 1840-ben elrendelte A magyar nyelv szótára¹ megalkotását, akkor kinyilvánította, hogy a magyar gyöknyelv. Másképpen: szavaink gyökök, apró szó-atomok összekapcsolódásából és toldalékolásából keletkeznek. „A szók vagy gyökök, mint péld. rom, vagy származékok, mint romladék, vagy összetételek, mint vár-rom, le-ront. Gyökszónak hivatik az, mely nincsen szóképző által alkotva.” Ez a meghatározás nem elméleti, mint a XIX. század végi hunfalvyzmus, hanem tapasztalati! Akkor még nem ért véget a nyelvújítás – bizonyos értelemben ma is tart –, így kiviláglott a több évtizedes, hatalmas nyelvga-

dagítás tapasztalataiból a tudós társaság számára, hogy a sok-sok ezernyi frissen alkotott szó közül leginkább az terjedt el, s az maradt meg, amelyek a gyökrendre – s a belőle eredő nyelvérzékre, magyar észjárásra! – épült! Keletkeztek bár elvonással, szóösszetétellel, tájszó irodalmivá avatásával – és így tovább. Ezeket ugyanis minden nyelvtársunk azonnal értette különösebb magyarázat nélkül a magyar nyelvterület bármelyik sarkában.

*

A nyelvújítás tehát a gyökrenden alapult, s arra támaszkodik máig! E megállapítás mellett több tízezer, és több nemzedék magyar szó tanúskodik. A korabeli szavak közismertek, csak néhányat említek kóstolgatás végett: *vonat, vonal, vonalzó, a von* gyökigéből. A *húz*ból a *huzal*. A *moz* gyökből, a *mozdony*, az *egy*-ből az *egyenruha, egyén, egyenlet*. Más esetekben a már csak származékaikban élő ún. holt gyökök fölfrissítésével – a nyelvészek a műveletet szóelvonásnak nevezik² – keletkeztek szavaink. Ezek a legszebbek, s legpompásabb bizonyítékai a gyökrendnek: akkori legjobbaink tudták, hová kell nyúlniok. Akár a kisgyermek, akik gügyögő, becéző szavaikban hibátlan gyökrebontásokat végeznek. De erről másutt és máskor.

Jelesül Kresznerics Ferenc (1766–1832) szótáríró, tanár, alsósági plébános és akadémikus csupaszította le a régi *ragad, ragaszt* szavainkat a *rag* gyökre, melyből a *ragozás* szót alkotta. A *gyök* maga is holt/elvont gyökké lett, s a *gyökérben* meg származékaiban élt. Az 1700-as évek végén elevenedett meg újra, s lett nyelvészeti, vegyészeti, és számtani műszóvá. A nyelvtudományból a hunfalvyzmus³ kicenzúrázta,⁴ iszonyatos károkat okozva a magyarságnak,⁵ nyelvtudományunknak⁶ és az anyanyelvoktatásnak.⁷ A maga szempontjából okkal, tehát okosan: önvédelemből. Ha nyelvészeink visszatérnének hivatásukhoz, azaz anyanyelvünk szolgálatához, és nyelv *beltermészetét* vizsgálnák, a CzF hibáit javítgatnák, az első kísérlet próbafúrásait

1 Ez lett a híres és máig fölülmúlhatatlan Czuczor-Fogarasi – CzF. Czuczor Gergely bencés tanár, nyelvész és költő, valamint Fogarasi János kúriai bíró – mindketten akadémiai rendes tagok – hatalmas munkája. Hozzávetőlegesen 113.000 szócikket tartalmaz. A szerzők nyelvünk szavait kb. 2400 gyökre vezetik vissza. Ezekből hajtának ki a szótövek, törzsek, családok. A hosszú ideig hozzáférhetlenné tett alapmű 2003 óta ismét elérhető az Arcanum adatlemezén.

2 Helytelenül, mert semmiféle szó nem vonódik el sehonnan. Valójában gyökrebontás történik: a szóképző toldalékokat eltávolítjuk, a maradék a gyök, a szó lényege. A következőkben látunk rá néhány példát.

3 A hunfalvyzmus a magyar nyelvtudomány eredendő bűne. A Budenz József (1836–1892) segédletével és Hunfalvy Pál (1810–1891) irányításával létrejött nyelvtudományi diktatúra, mely Trefort Ágoston kultuszminiszter támogatásával a nyelvtudományi vitákat hatalmi szóval lezárta, a más véleményen lévő tudósokat elhallgattatta, a szakmából kizárta, némelyiket az országból is elűzte, mint pl. Szentkatolnai Bálint Gábort (1844–1913) a kor legnagyobb altáji nyelvészét.

4 A gyök a világ nyelvészetének egyik alapfogalma. Nálunk a szó szoros értelmében tilos használni. Helyette a pontatlan és módszertanilag hibás szótóvel szerencsétlenül megnyomorított tudományunk és oktatásunk. A szótó természetesen nem gyök, hanem annak már a hajtása. Pl. a kereskedő szónak a töve a keres, ám gyöke a ker, amely a kar, ker, kör, ger, gur, stb. hatalmas gyökcsalád tagja.

5 A gyökrend létének eltitkolása akadályozza a magyar gondolkodásban rejlő egységletést. Pl. a kerül, átkarol, körít, körbevesz, karéjoz, stb. szavak és jelentések természetes összefüggéseinek fölismerését.

6 Nyelvtudományunk az összefüggések fölismerése és elemzése helyett szétszerkesztésükkel kénytelen foglalkozni. Tessék elolvasni egy nagyközönség számára készült szakmunkát: hemzseg a fölösleges idegen szavaktól, a rossz mondatoktól, a magyar abc használói számára fölösleges nyelvészeti jelektől stb. Az ilyesmi – jól tudjuk – menekülés a hamisság szegyéne elől.

7 Tanulók és tanárok egyaránt utálják a magyar nyelvtant. Utóbbiak általában meg sem tartják a nyelvtanórákat. Ha nyelvtudományunknak ez a legnagyobb eredménye, akkor mire való? Csak nem erre?

mélyebbre vezetnék, akkor bizony életművek omlanának össze. Magánemberként bizonyára tisztességes és rokonszenves emberek tudományos alkotásai, melyek többkevesebb részizgazságot tartalmaznak, ámde alapjaikban hibásak, mert ellentétesek nyelvünk észjárásával.

*

Kresznerics zseniális nyelvszemléletére jellemző, hogy szótárában „bötü-rend” helyett a „gyökerek” után bokorba gyűjtötte a belőlük származott szavakat, nem szétszakítva, hanem megmutatva az összefüggéseket. Az ő nyomán járva kéne nyelvtankönyvet szerkeszteni, hogy a gyerekek lubickolhassanak anyanyelvük csodáiban és közben okosodjanak!

Nézzünk egy mostanában terjedő új szót. A *pendrive*-ről beszélek, a hüvelyknyi lapos kütyüről, melynek frissen megjelent neve: *adatszzipacs*, vagy röviden *szipacs*. Hogy végső és tökéletes megoldás lesz, nem tudható, a magyar nyelvben rejlő ötletességet ismerve bizonyára lesznek társai, sőt vetélytársai. Annyi bizonyos, hogy erős versenyző, mert tökéletesen érzékelteti a gyökrend szemléletességét és leleményességét. A készülék tényleg egy pillanat alatt magába szippantja az adatokat a gépből. Magyar neve a hangutánzó gyökelem – *szi, szo, szö, szü* – sarjadéka. E gyökelemek toldalékolása igen változatos

Pofon és ízlés

Az ízlés szóból jön az ízlelés, vagyis a kóstolás. Egy ételnek-italnak, de kiterjedtebb értelemben bárminek a megvizsgálása, hogy miféle, mire való, mi a lényege. Arany Dini barátom vállalkozó korában munkásai próbaidejét *kóstolásnak* nevezte, amikor kölcsönösen kipróbálták egymást. Az ízlelés az íz gyökből jön, melynek gazdag a jelentés- és kapcsolatvilága, de most csak egyre tekintünk, mégpedig arra, hogy az íz például az étel megfoghatatlan lényege. Vegyelemezhetetlen. A bátyám főzte halászlében nem csupán az anyagok és a hőmérsékletek változásai dolgoztak össze, hanem ő maga is, a humora, a megjegyzései, a mozdulatai, melyekkel az étel elkészítését és bekanalazását kísérte. Szóval az íz az étel lelke. A szakácskönyvből, lelketlenül kotyvasztott ennivalónak se íze, se büze. Ballagi Mór szótára⁸ szerint az ízlés „*lelki tehetség, mellyel valaki a valódi szépet a rüttől megkülönböztetni tudja.*” Az ízlést művelni kell, így alakul ki a szellem nemessége, ami a helyes életvezetéshez és jó kormányzáshoz egyaránt nélkülözhetetlen – vélték sokan mindenkor. Ugyanakkor megakadtak, akik szerint kinek a pap, kinek a papné, az ízlések

szósereget eredményezett, mely példás hadrendben áll, minden változat a jelentése szerinti helyen: *szív, szivat, szivattyú, szipóka, szipog, szivar, szop, szoptat, szopat, beszop, szürcsöl, szörcsög, szivacs, szivárog, szipka, szipóka* stb. Látható, hogy bármennyire szaporák, összetéveszthetetlenek. Eleven bennük nyelvünk pajkossága, hálószerűsége, ellentétek egyben látása: nem mindegy, hogy valaki *szoptat* vagy *szopat*. Egy kis játék, egy gyök tizenkét szava: *A szivárgás szivar szipkát szortyogató szivattyúsának szívbélije, Szívósné szipogva szoptatta szívesen szürcsölő szopósát.* Netán a jövőndő szipacsost?

A *szipacs* előfordul a CzF-ban is: „*A folyóvíz beállásakor hegyre fordult zaj-jégnek vízbe lenyuló része. Tiszamelléki tájszó Heves megyében*” –, ám ez az értelem helyi maradt, így a szipacs nyugodtan használható az említett számítógép-tartozék megnevezésére. Az adatszzipacs alak tán helyesebb, de a magyar beszéd tömörítő, takarékos természete miatt nyilván rövidülni fog, s az erősebb értelemhordozó marad meg, hisz nyilvánvaló, hogy eszközünk csakis adatokat szívhat, s nem decsi kékfrankost.

*

Nyelvében él a nemzet? Igen, mégpedig addig él, amíg képes a szüntelen megújulásra. Mert a nemzet nem csak közös múlt, hanem közös jövő!

és a pofonok különbözők, így valamennyi létjogosult, mert de gustibus non est disputandum – az ízlésről nem lehet vitázni, mondogatták hajdan Rómában.

*

Sokan érzik úgy, hogy a világ zavarai és javai az ízlésben gyökereznek.

Szabados György zongoraművész az *Ökotáj* című folyóiratban⁹ úgy vélekedik, *mindig kiderül, hogy a legnagyobb dolgok ott, egészen mélyen, bennünk gyökereznek, az adottságtól a szellemiségünkig, a filozófiától a zenéig. S e rejtett terület legelemibb megnyilvánulása az ízlés. Lényege, hogy mit igen, és mit nem. A gondolkodásban is.* Tehát az ízlés a lélek titkos és mélységes benső adottsága, mely örködik a dolgok rendjén, és nem engedi összefolyani a szépet az ocsmánnyal. *Az ízlés a legmélyebb titkos mélységekbe vezet, és ott gyökerező dolog. (...) Átfogó gondolkodása mellett a kutakodó Bartókot is magasrendű ízlése, szellemének ez a titkos minősége vezette, és tartotta meg művészetét a teljesség egységében.*”

Ha gregoriánt hallunk, akármilyen nyelven, pontosan értjük az üzenetét. Templomban, sőt, elmélkedésen gyakran szól tánczene: keringő, rock, tapadós tangó kegyes allelujázások kíséretében. Érezzük, hogy valami nincs rendben. Ha ugyanazt a dallamot szavak nélkül hallgatjuk meg, esetleg idegen nyelvű énekkel, rögtön kiderül, hogy semmi

8 A magyar nyelv teljes szótára, Bp. 1867. Franklin Társulat

9 Ökotáj, 2008/184.

égi nincsen benne, valami lokáliból furakodott a templomba. Az ízlés egyben látja a szót és a zenét, s fölismeri, hogy illenek-e vagy sem, és hogy melyik a csempészáru.

*

Radnóti Sándor a Mindentudás Egyetemén azt tanította, hogy „Az ízlés csak egy hosszú folyamat eredményeképpen korlátozódott a természeti és művészeti szépségre. Egyelőre a becsületesség és a morális igazság is szép, ahogy a nagy brit filozófusnál, Shaftesburynél olvasható, hiszen minden szépség valójában igazság. Közeledünk a lényeghez. Az ízlés a zene és a szöveg illetlenségén túl fölismeri életünk minden megnyilvánulásában a diszharmoniót. Az esztétika funkciója, hogy az igazat a szépség formájában tapasztaljuk meg, és a jó ízlés, amellyel érezzük és megítéljük a szépséget, az életforma reformját jelenti.” Tegyük hozzá: is. Az ízlés nemesedése akkor ér valamit, ha megmutatkozik mindennapi viselkedésünkben.

A gondolat eredetije Platónnál olvasható. Ő ismerte föl először, hogy az igazság, a szépség, a jóság lényegében egy: ami szép, az igaz is, és szép is, és így tovább, körkörösén. Egyik a másik nélkül nem lehetséges. Az is írja Hetedik Levelében, „hogy akiknek nincs természetes érzékük és hajlamuk az igazságosságra és a szépségre, (...) sohasem fognak eljutni az erény és a bűn igazi mivoltának lehető legteljesebb megismeréséhez.”¹⁰ Ki vannak rekesztve a jó, az igaz és a szép hármasságából? Nem művelhetik ízlésüket és életüket?

A Megváltás óta tudjuk, hogy a platóni hármasság alapja a szeretet – így adják a Nagy Négyest: Isten a szeretet, Ő az igazság, és szép az, amit szeretünk, a jóság pedig szeretet nélkül álszentség – vagyis gonoszság, rosszaság, hazugság. A szeretet pedig mindenkinél él, és bárkiben képes elindítani az igazságérzet és szépérzék fejlődését.

¹⁰ Platón 344 a–b

¹¹ Kemény Katalin: Kiadatlan esszétörödékek, <http://www.vigilia.hu/2009/1/kemeny.htm>

¹² Az ipari művészet a piacvezető kiadók-műkereskedők és ideológusai-kritikusai által szerkesztett szabványait követve készül. E szabványokat izmusoknak nevezik.

„Igaz ugyan, hogy egy-egy korszakban az ízlés szétszóródik, mindenki mást és mást lát szépnek, de a múlt szépségeire ez már nem áll, sőt e tekintetben meglepő egyetértés mutatkozik” – állítja nagyon helyesen Radnóti Sándor, majd így folytatja: „A tradíció kirostálja a hamis vélekedéseket.” Úgy vélem, hogy e végkövetkeztetésében téved. Valóban úgy látszik, mintha az idő válogatna a művek közt a hagyomány kezével, mert az évek múlásával derül ki, hogy ünne-

Balogh László M. A.: Tánc (ceruza, tinta, 2006)

pelt könyvek vagy képek szemek, hajdan félretettek pedig frissek és ragyogók. Valójában Isten rázhatja a rostát – velünk. A Gazdaságkor előtti ember – tehát a reneszánsz előtt minden korábbi korszak embere – Teremtője vonzásában, több-kevesebb ismeretében élt, s zenéjét, verseit, tárgyait a Nagy Négyes egységében készítette. A műalkotás a kultusz jegyében keletkezett. Ezért nincsen giccs a sok ezer éves faragások, népdalok, épületek, használati tárgyak között. A giccs gazdaságkori találmány, a fejlődés gyümölcse. „Művészet és életművészet lényegében nem különbözik, mivel az emberélet célja a születéssel kapott csodálatos esszenciát visszavezetni eredetéhez, más szóval az eget és földet egyesíteni, a „tízezer harmóniáját megteremteni” – írja Kemény Katalin.¹¹ A tízezer a lélek, az indiai

hagyomány a lelket tízezer bőrű gyermeknek nevezte.

*

Gazdaságkor alaplépése az ég-föld kapcsolat megszűntetése volt. A mai kultúra kultuszatlan, istentelen: ezért áraszt el a giccs manapság mindent a boltokban, a lakásokban, és immár a templomokba is behatolt. Mivel a művészetipar legjava is giccs, ki kellett találni a képcsarnokokat, a nagydíjakat, hogy a piac számára fölülértékeljék a semmit. Az ipari művészet gyártmányainak műalkotás jellege kívülük és nélkülük fölismerhetetlen.¹² „Az emberiség soha nem élt a szépségtől ennyire elhagyatva, mint ma” – állapította meg pár évtizede Ananda K. Coomaraswamy, a „művészeti írók fejedelme.” A jó ízlésnek még az igénye is kizorulóban van a köznevelésből, de a családi életből is, hisz a gyereket nem szabad a jóra és a szépre inteni.

*

Az ízléstelenség istentelenség? Igen. De az ateisták kedvéért fogalmazzunk úgy, hogy megátalkodottság az igazságtalanság, a rossz, a hazug, a ronda, gyűlölet kedvelésében.

Unalmon túli Szilágyi István:
Bolygó tüzek
Magvető, Bp., 2009.

Az elemző művek vakmerő egyszerűsítései nem ritkán megbotránkoztatók. Aszúvá érlelt fogalmaktól kölcsönözhető akkora magabiztosság, hogy néhány rendszerző szempont bárkit és bármit besorolhatóvá tegyen. Egy nagy íróra emelem föl a tekintetem, és megtántorodom, beleszédülök a tágasságba, ugyanakkor érzem: az elméleti fogódzókát is kirántanám, letépném, ha beléjük kapaszkodnék. Vállalom hát a hanyatt esést. A zuhanás eksztázisában eszembe jut, hogy alapvetően kétféle művész létezik: aki sorsának ábrázolásával meghitten, részvéttel, bizalommal fordul befogadójához, és az, aki nem is a *másik*hoz szól, hanem az *abszolút*at veszi célba, a világ magyarázatát. Az előbbi, az őszinteségre építő azt sugallja történései, állapotai és személyei révén, hogy a *mások* azok, akik nem különböznek tőlünk, akik között mi magunk is ott vagyunk, az utóbbi által teremtett környezetben viszont a *mások* azért vannak, hogy ne velünk kelljen minden borzalomnak megtörténnie.

Szilágyi István nemcsak regényíróként, de novellistaként is a parabolisztikus világmagyarázók közé tartozik, oly korban, midőn a lassú kameramozgás, a gangeszi hömpölygésű dikció, a *real-time* leírás tapasztalatokban gyökerező biztonságérzete kihálófélben van. Az irodalom közéletéből is hiányoznak a bensőséges alkotói kapcsolatok, melyek sugárzó erőteret rajzolhatnának az alkotott viszonyok köré, s ezért ha az író látszólag a *teljesség* birtokbavételére törekszik is, műve szimpla *művelet* marad, művészete pedig gesztusművészet. Szilágyi mind az irodalmi élet, mind a művészi megformálás káros divatjaival dacol, a fanfárok csinnadrattájától félre húzódik, és tagadja, hogy az ember múlt századi kudarca a regényíró kudarca is volna.

Aki nem ismerte Szilágyi István regényei előtt és között írt elbeszéléseit (bevallom, én koromnál fogva is eddig „csak” regényeit ismertem), biztosan egész másként olvassa majd a *Bolygó tüzek* cím alatt egyberostált válogatást, mint aki folyamatában kísérte végig, hogyan lobban nagyepikává egy-egy motívum, megközelítés, témavázlat novellányi szikrája. Nyilvánvaló az író szerkesztési koncepciója: mintha tudatosan úgy válogatott volna, hogy a regények *előzményeiként*, a freskófestést előkészítő vázlatokként tekintsünk rájuk. Ebből következően a kötet egyik-másik darabjáról ki-ki ráismerhet „nagytestvéreikre”: a *Kísérlet* a damaszkuszi kard megédzéséről ad számot, miként szükséges a pengét átütni egy izmos rabszolga testén, s az *Agancsbozótban* találja

meg végső elhelyezését (de gondoljunk csak a *fegyver* ezernyi konnotációjára a szerzőnél!); a lélekábrázolás technikája, a hosszú belső monológok és a szabad függő beszéd gyakorisága a *Kő hull apadó kútba* regényében tökéletesedik; a vándorlás rítusa, mely árnyalatos részletezettséggel oly sok Szilágyi-opus vezérmotívuma, később a *Hollóidő* második részében, a *Csontkorsókban* tér vissza monumentálisan, már-már eposzian.

Milyen elbeszéléseket ír a készülődő regényíró? Önmagában az a tény, hogy inkább elbeszélésekről van szó, mintsem csattanós novellákról, anticipálja a regénybéli kiteljesedést. Ám nem csak ez. A könyv minden részlete mögött ott húzódik a regények horizontja, az atmoszférát belengi Jajdon vészjósoló levegője (több mű konkrétan ott játszódik), mintha a nagyobb kompozíciók háttérvilága beivódott volna a frissen olvasó tudatába, s a szereplők onnan toppannának elő. *Előzmény-tudatunk* azonban nemcsak korábbi olvasmányélményeinkből és a balladisztikus előadásmódból táplálkozik, az elbeszélések *regénytöredék* jellegét a ráérős tempó és bizonyos részletek – néhol aránytalannak tűnő – kifejtettsége is megteremti, sőt, ehhez járul hozzá a könyv – nyelvi sokszínűsége ellenére is, mely a nyelvrétegeket szinkrón és diakrón irányban is gazdagítja – homogén hanghordozása.

Az elbeszélések középpontjában a szereplők tudatának ábrázolása áll, abból ismerjük meg mi is a külvilágot, melynek a narrátor is részese, s ez a fenomenológiai módszer (ebben leginkább Hemingway-jel rokonítható) nem bevonja, hanem egyenesen magával rántja az olvasót. Az egész könyvet uralja a *félelemérzés*, vagy annak irracionális, okszerűen indokolatlan változata, a szorongás. *Kibic*, az *árva ember* folyton arra gondol, hogy Bogyát, aki egyszerre „lógós” és „napszámos”, és talán tyúkot lopott valamikor, fel fogják kötni, de hogy pontosan miért, nem tisztázható. Ahogyan az sem, hogy valóban törvénytelenül árulja-e a főhős Filep úr borizú almáit, hiszen erről az egész falu tud, még a csőszel is találkozik az egyik alkalommal. *Kibic* a „Családi Tanács” és a városközösség kegyeltje, aki mindenkitől kap megbízást (Balázs úrnak nyergert hoz el, Maternyi kocsmáros üzletét pincérként lendíti fel), és mindenkinek segít, de a nyereg-ügylet mögött is ismeretlen titok lappang (menekülni akar rajta Balázs úr a statárium elől?), a kocsmába pedig azért nem tér be senki, mert a hóhér ott mulat akasztás előtt. A *Csillagoltogató háromkirályok* iskolába járó gyerekei illegitásban élnek egy lepusztult, elhagyatott bankfiókban, szorongatott helyzetükre a csínytevés, a hősi emlékmű „meggyalázása” nem magyarázat. „Az egymást követő nemzedékeket legmarkásabban talán éppen a szorongás-élmények és félelemokok különbözőségei választják szét, tagolják s egyénítik” – hangzik el a kádencia.

A *Jajdon gyermekei* meseszerű példázat a felnőtté válásról, egy rendelet ugyanis megtiltja a sírok látogatását azoknak, akiknek nincsenek halottai, tehát a gyerekeknek. Jajdon egyedül hagyott ifjúsága aztán – ahelyett, hogy „felgyújtaná a várost”! – végigjártssza a felnőttekre jellemző tevékenységi formákat, ám szerepjátékuk üres rituálé. Séhajt, a holtrészeg csavargót felravatalozzák a kocsmában, ahol különös mód már megterítettek a számukra, mire odaértek. Felnőttek híján van a közösség, így a sürgős szükségben dolgozniuk is kell a magukra maradt gyerekeknek, de a tehervagonok kipakolása is nyüggé válik, végül egyre kétségbeesettebben várják haza szüleiket, akik valószerűtlenül hosszan késlekednek a temetőben. Valamennyi történet a szereplők tudatának szűrőjén áramlik keresztül, s ezzel magyarázható, hogy az elbeszélő nem igazít el a cselekedetek szövevényében, legfeljebb hősei szájába adja a filozofikus, de csöppet sem didaktikus szentenciákat, mint például a *Kibic* utolsó sorait. „Vajon lehet-e az ember olyan tökéletes, mint egy hóhér anélkül, hogy hóhérnak kéne lennie.”

A könyv második felének novellái az addigiaknál enigmatikusabbak, elvontabbak, példázatosabbak. A *Jámbor vadak* süríti legjobban Szilágyi prózapoétikai eszközeit, építi be leghatásosabban motívumkincsét. Pongrác cselekvésének mozgatórugóit nem ismerjük meg, sem azt, hogy miért, sem azt, hogy hová indul útnak, mindegyre a minuciózusan leírt elindulás tárgyi valóságából és odavetett utalásokból („keresi az asszonyt”) következtethetünk, de inkább csak találgatásról beszélnek. A Messzi-folyó mint álomi, mitikus vidék felbukkan a második elbeszélésben is. *Kibic* félig álmodja, félig elképzeli, vagy talán visszaemlékszik: „Fölfelé bóklászva a füzes meg rekettyés parton egyedül maradtunk a vízzel, a Messzi-folyóval, mely a túlsó partjával épp tovaszított egy erdős hegyet.” Szilágyi tájai nem valószerűek, amit róluk közöl, csupán általánosságok. A szereplők cselekvéssorai, tettei, választásai hangsúlyosak, ám a helyzetek sem beazonosíthatók a történelmi időben. A mítoszi idő és tér éles kontrasztja a hétköznapi, bizalmas nyelvalakítással, a mindennapos használati tárgyakkal groteszk hatást kelt, a szerző a klasszikus elbeszélői fogásokat ötvözi a modern parabolák lecsupaszított valóságot festő minimalizmusával. A létező világot, ahonnan hősei menekülnek, egybejársztatja a lehetőséggel, ahol tényleg megfordulnak, de rejtély, hogy csak az álmaikban, a múltban, vagy az elbeszélői realitásban is. „Félt attól a világtól, mert érezte, nem lehet vele, csak ha maradéktalanul. Ő pedig akkor nem akarta egyetlen világnak kiszolgáltatni magát. Igaz, magamegadásra nem is készítette más vidék soha, csak az. De választát akkor az sem sürgette.” (*Jámbor vadak*)

A *Jámbor vadak* utolsó, emlékezetes jelenete a hídról nem véletlenül emlékeztet Kafka *A törvény kapujában* című parabolájára, mely *A perben* is szövegbevet. Pongrác – Kafka figurájával ellentétben, aki egész életében arra vár, hogy beeresszék, mégis hozzá elég ereje – „belép a törvény kapuján”, átkel a folyón, mialatt az őt üres tárral tüzel rá a hídról, majd a határsértő (?) Pongrác ad neki golyót. „Tekintettel a dámvadakra – morfondírozott Pongrác – vajon megérek egy töltenyt neki?” A nyitott befejezés miatt mi is csak morfondírozhatunk...

A *Valahol fenn a Messzi-folyón* mintha folytatása lenne a *Jámbor vadaknak*. Gellért találkozik „az asszonnyal”, de csalódnia kell, elér a Messzi-folyó partjához, de az „nem akar sehová üzenni a Messzi-folyóval; talán nem is volt üzenivalója soha”. A város a természet lerombolásának és az ember elkorcsosulásának terepe, úgy tűnik, az elvágyódás, az örökös úton levés ide juttatta az emberiséget. „Vajon miért éppen hintót faragott ez a félkegyelmű? Miért nem templomot, kastélyt vagy díszkaput?”

Szilágyi epikája a hatalmi relációkat is vizsgálja. A *Tájkép tutajjal* megfogalmazza, hogy „nem tudnék megbocsátani annak, aki megkegyelmez nekem”, *A szőlősgazda* féltve őrzött tarackjából kilövi a bombát, de ellenállása hasztalan: elnyeli „a város mocska, ürülete”. Kövér Szajki Mátyás fölépíti tanítványával Botár Nagyúrnak a házat, mégis kénytelen megsemmisíteni munkájukat: „Az öreg ács föltápaszkodott, a falhoz támolygott, s a puska poros palackokba verte pipájából a parazsat.” Szilágyi a zárlatokban a legtöbbször nyitva hagyja, vagy csak sejteti a végkifejletet. Legsejtelmesebb, legmisztikusabb elbeszélése a történetbölcseleti műnek beillő, címadó *Bolygó tüzek*, az ellenséget kereső, lerongyolódott, céltalan hadtest rekviemje.

Szilágyi István válogatott novellái és elbeszélései regényeivel egyenrangúak az életműben, még akkor is, ha érződik rajtuk: motívumkincsük és probléma-érzékenységük az utóbbiakban bontakozott ki igazán.

Elmondható-e *ugyanaz* és *ugyanannyi* elbeszélések hosszú sorában, ami és amennyi egy regényben? Idekívánkozik Pilinszky bölcs gondolatfutama. „Kamaszkorom egyik legzavaróbb élménye volt, hogy a nagy regények unalmasak. Később (...) rájöttem, hogy a remekművek nem unalom előttiék, hanem unalom túliai. A modern irodalomban ma már többnyire az zavar, hogy nem meri vállalni az unalom kockázatát. Ma már azt is tudom, hogy nincs remekmű, amibe az alkotó bukása ne volna beépítve.”

Ma már biztos állíthatjuk, hogy Szilágyi István novellái után vállalta az unalom kockázatát, s nem bukott meg: átkelt a folyón, belépett a törvény kapuján. *Unalmon túli*.

Falusi Márton

Négy veréb nyolc szemmel

Szöcs Géza:
Beszéd a palackból
Irodalmi Jelen Kiadó,
2009.

Szöcs Géza legújabb könyve olyan esszék gyűjteménye, amelyek az Irodalmi Jelen című, papír-formában már megszűnt (mifelénk ez a papírforma), csak elektronikus úton hozzáférhető irodalmi folyóiratban jelentek meg. Kaleidoszkóp: szerteágazó témák, gondolatindák, ahogy azt a műfaj megkívánja. De tudjuk, »kaleidoszkóp« annyit tesz: szép-kép-néző. A színrögökből, fénypázmákból előáll SZ. G. lelki röntgenképe. Ez azért is érdekes, mert Szöcs Géza visszafelé olvasva: az égcsősz. Nézzük hát, égcsőszünk milyen színeképek felé tereli érdeklődésünket!

Bárhonnan nézzük, ezt látjuk végül. Például: a szerző egy hetvenöt évvel ezelőtt megjelent versantológiát olvasgatva döbbenetben látta, hogy a könyvben az akkori költők közül szinte mindenki benne van, aki szerintünk ma számít. Kivéve Dsida Jenőt. Ő nem fért bele az 1930-ban megjelent, 132 költőt felvonultató kiadványba. Miközben belefért rengeteg dilettáns. Ez furcsa.

Mégis fölmerül a kérdés: Szöcs Géza megdöbbenése és ítélete vajon az utókor biztos kánonja felől szól? És ha igen, mi erre a garancia? Szöcs Géza szelleme vagy az utókor biztos ítélete? Előbbivel maga a szerző metaszinten nem foglalkozik, utóbbival igen: „Vajon miért gondoljuk, hogy az értékelés biztosabb, az ízlés kifinomultabb, az ítélet megalapozottabb, a kánongyártás professzionálisabb – pusztán azért, mert eltelt 50 vagy 100 év?”

Ennek az elbizakodott hagyománynak két oka van. Az egyik, hogy amikor kitalálták, még nem volt olyan hermeneutikai tudás, amely fellazította volna ezt a kemény talajt. A másik az a téveszme, hogy az ízlés úgy fejlődik, mint a szemüveg- vagy távcsőgyártás. Ez a két ok valójában egy. A hermeneutika tudatosítja majd a nagyralátó utókorokban azt, hogy minden kor annyit lát meg a megelőző korokból, amennyit applikációs horizontja látta. A lelki alkalmazhatóság a régi szöveg megértésének előfeltétele. Némely, klasszicistább korok Kölcseyt magasabbra helyezik, mint Berzsenyit, későbbi, zaklatottabb korok pedig épp megfordítva. Így hullámszik a kánon.

Amiről Szöcs ír, az persze ennél durvább: ebben a reprezentatív jellegű kötetben „vérdilettánsok” nyomulnak. Persze az ő megítélésük sem idő fölötti. Gondoljunk csak Caspar David Friedrich, Csontváry, Sade márki vagy akár Pelevin megítélés-történetére. (Utóbbinak ilyenje nincs, hiszen kortárs, de föllépte óta folyik róla a vita: zseni vagy dilettáns?)

Szöcs rovatának szervező igénye az volt, hogy elfeledett költeményeken keresztül bemutasson elfeledett szerzőket, amúgy *Három veréb hat szemmel* módra. Kedvenc kísérlete múlt és jelen ütköztetése, egymásra mérése. Nigjar Hanimnak, a magyar származású, szerencsétlen sorsú török költőnek sorsrajza azért olyan tragikus, mert az olvasó öntudatlanul is a következő gondolat háttére előtt értelmezi a szöveget: vajon nem lett volna boldogabb, ha ma születik? Így, leírva persze a háttérkérdés hülyeség, de nem is relevanciájánál, hanem pusztán léténél fogva igazoló erejű. Igazolja, hogy Szöcs be tud vonni bennünket a játékba, és idők szomorú vándoraivá, végességünk melankolikus rezonőreivé (s amellet a raison őreivé) tud tenni. Ez volt mindig az írástudók dolga, ez most is, és ez is marad.

Egy másik esszéből megtudhatjuk, hogy miért és miképpen gyűlölte Berde Mária Dsida Jenőt. (Mondhatni: Berde-szemmel nézte.) Hogy ki volt Berde Mária? A megsértett dilettáns ideáltipikus alakja. (Aki elolvassa az írást, számos kortárs íróra-költőre ráismerhet.) Berde Mária *Szentségvívők* című regényének Dsida volt kiadói lektora, és nemcsak hogy nem támogatta a könyv kiadását, de Berde szerint ellopta annak zárójelenetét, és a *Nagycsütörtökben* megírta. Szöcs utána megy a dolognak, és kideríti, hogy ez egyrészt nem igaz, másrészt nem is érdekes. Az esszé legerősebb képe az az idézett levélrészlet, amelyben Dsida beszámol menyasszonyának egy, a havasokban tett kirándulásról. A társaság medvenyomokat fedezett fel, Dsida pedig elbűjt a fenyvesben és ordítani kezdett, mint a medve. A társaság szétszaladt. A hanyatt-homlok menekülők között ott volt Berde Mária is. A szellem hangjától menekülő dilettáns: ez szép.

A karcsú kötetet egy olyan értekezés zárja, amely a Nobel-díjat teszi helyre. Szerzőket elősorolva mutatja be Szöcs, hogy a Nobel-díj nem jelent semmit, majd összegez: „... ez a dilettantizmus jellemzi a legrangosabb nemzetközi irodalmi díjat – ugyan miért lázadznak a kis nemzetek írói az őket saját pátriájukban ért sérelmek és mellőzöttség miatt? Miért hóbörgünk a Baumgarten-díjak odaítélésében erkölcsileg, szakmailag és emberileg gyarlónak bizonyult Babitsék farkasvakságán meg a mindenkori magyar kormányzatok nevetséges igyekezetén, hogy díjaikkal irányítgatni próbálják érték tudatunkat – ha egyszer Stockholmban ez a helyzet, ez a vérciki, kapkodó, sunyi mellébeszélődsé...” Tényleg: miért is? Miért nem tudunk beletörődni, hazai írók és költők abba a fizikai törvénybe, hogy a macska nem fog egyszerre kint is, bent is egeret? Hiszen díjat nem az kap, aki megérdemli, hanem akinek adnak. Ha netán mégis olyan kap, aki megérdemli, az csak a rendszer hibája.

Végh Attila

**Kísérletek
a kegyelmi
pillanatra** Csontos János:
Száz év talány
Kiegészítések József
Attilához
Éghajlat Könyvkiadó,
Bp., 2008.

Csontos János kötetének címe, *A Száz év talány* összetett jelentést hordoz. Először is József Attila születésének századik évfordulójára utal. A verseskönyv 2008-ban jelent meg, s a jubiláló költő töredékben maradt verseinek kiegészítéseit foglalja magában. Van előnye a késleltetésnek: elmúlt az évfordulós kampány, s mindennapjainkban szép csöndben szeretjük tovább József Attilát.

A kötet cím *talány* szavából arra a megfelfejthetetlen rejtélyre következtethetünk, hogy amikor a nagy költő elakadt az írásban, akkor vajon mire gondolhatott, helyesebben milyen gondolatot keresett, s próbált megfeleltetni a formai szükségszerűségnek. Csontos költői művelete nem ennek találgatása – ez meddő vállalkozás és hiúságok hiúsága lett volna. Furcsa lenne, ha egy költő azt mondaná, hogy amivel József Attila nem volt képes megbirkózni, azt majd ő megoldja. Ilyesmiről szó sincsen – ellenkezőleg, a költői főhajtás egy nemével, a mesternek szóló alkotói alázattal van dolgunk. Csontos már számos jelét adta korábbi köteteiben annak, hogy József Attila az elsőszámú példaképe. *Para* című, korábbi kötetében klasszikusaink közismert verseiről adott beleérzést, parafrázist, néha paródiát – de még az utóbbi is *hommage*-ként hatott, s a József Attila-átélés akkori két verse a sorozat legsikerültebb darabjai közé tartozott. Úgy vélem, most is, az egész kötetnyi – száznál több –, József Attila által elkezdett és Csontos János kezével-agyával-szívével befejezett vers ezt a rendeltetést tölti be: a *tiszteletadás*ét. Az *ommázs* pedig, ha csakugyan költészet, akkor nem csupán virágkoszorú a szobor fejére, hanem önkifejezés is, eleven lélegzetű kifejezése a szerző saját lelkületének, s a kor szellemének, a koreszmének is – Csontos János-mű, a József Attila-töredékek örvén.

Merész vállalkozás, nem vitás. De mintha maga József Attila adott volna hozzá felhatalmazást, amikor ezt írta a *Nem én kiáltok* soraiban: „...hiába fűrészöld önmagadban, / csak másban moshatód meg arcodat.” Költő-kortársaink – Kálnoky Lászlótól Pilinszky Jánosig, Nemes Nagy Ágnesig, Juhász Ferencről, Nagy Lászlótól Orbán Ottóig és Bella Istvánig – József Attilában mosták meg arcukat, hogy tükrében tisztában lássák önmagukat. Nincs eredetiség ilyesféle visszfények nélkül.

A könyvcímről még el kell mondanom, hogy ha nem is utal García Márquez *Száz év magány* című regényére (tartalmi összefüggésre nemigen gondolhatunk), rímelni rímeli rá. Vajon teljesen formális ez az összecsengés? Én ilyen magyarázatot találok rá: világirodalmi viszonylatban a huszadik század (egyik) legnagyobb költi életműve és (egyik) legnagyobb regénye találkozik a címben. Ha ez volt a szándék, egyetértek vele.

Nem akármilyen feladat József Attila hiányzó sorainak pótlása. Mérnöki tudás is kell hozzá, a töredékes képzőművészeti tárgyak rekonstruktoréhez fogható alaposág és szakszerűség. Mintha megcsonkult ókori Vénusz- vagy Apollón-szobor tagjait pótolná egy mai szobrász. Ám ennél többről van szó, mert Csontos nem csupán kiegészíti valamely egykoron befejezett, csak idővel megsérült művet, hanem *félbemaradt* költeményeket kerekít ki egészre – befejezi az „*abbahagyott verset*”, ahogy Illyés Gyula mondaná. Míg a múzeumi restaurátor kikövetkezteti a szükségszerűt, addig a verskiegészítő megálmodja az ismeretlent – és az eredmény nem a *befejezett* József Attila-töredék lesz, hanem annak csupán egy *lehetséges változata*, úgy, ahogy Csontos János álmolta meg, nem csupán József Attilára, hanem önmagára is jellemzően. József Attila félbemaradt versére hangolta magát, közben átpörgette magában a költő azon verseit, amelyek az adott műhöz hasonlítanak valamiben. Figyelembe vette a József Attila által megválasztott formát, a rá jellemző észjárást, szókincset, munkamódszert, rímelést és egyéb mesterségbeli fogásokat. Eljárása a műfordító metódusára emlékeztet – nem véletlenül utaltam Kálnoky László műfordításkötetére, *A lehetséges változatokra*.

Elmondhatjuk *A hetedik* című József Attila-verssel: a befejezetlen költemények kiegészítése legyen először hiánypótlás, másodsor *hommage*, harmadszor *parafrázis*, negyedszer *paródia*, ötödször *ujjgyakorlat*, hatodsor *mesetermő* – de *a hetedik te magad légy* – a „*maszkmester*” vegye le álarcát, mint annak idején Rákos Sándor. Ezt a műveletet viszi végig Csontos János, a „*Szóljon e költemény arról, aki ápol / s nem feledkezik meg soha önmagáról*” verskezdemény *hét strófás* folytatásában. Mire a mű végére ér, már ő maga szól, mint aki egy darabig hallgatja József Attilát, néhány strófa erejéig vele együtt énekliz az aláfestő szólamot, majd a hangot átveszi – s nicsak, József Attila-hangon ő fejezi be a verset, már a magáét mondva.

József Attila így sóhajtott föl, amikor egy nagy versét befejezte: „Irgalom, édesanyám, mama, nézd, jaj kész ez a vers is!”

Vajon mit érzett Csontos János, amikor a félbehagyott József Attila-verseket befejezte?

Alföldy Jenő

Beszélgetések az idő rácsain innen és túl

Páll Lajos 70 éves.
„Ti óvtatok meg, társak,
elégiák” Beszélgetőtárs:
Kozma Huba
Csantavér Kiadó,
Kiskunmajsa
– Pallasz Akadémia
Könyvkiadó,
Csíkszereda, 2008.

Több határon inneni és túli embert éreztem legendája révén személyes ismerősömmek a négy és fél évtized előtti százazás időben. Sorsuk átélésének kísérlete s az ebből felizzó megrendülés forrasztott elválaszthatatlanul hozzánk. Ilyen mártír-példaképpé ötvöződött előttem a lengyel Waclaw Felczak, akiről tudtam, hogy Eötvös-kollégista elődöm, a sztálinisták által halálra ítélt hazafi, s azóta, hogy 1956-ban kiszabadult börtönéből, a magyar történelmi foglalkozó tanársegéd a krakkói Jagelló Egyetem Történelmi Intézetében. Tanársegéd – negyvenegynéhány évesen. Ő akkor lett az Eötvös Collegium ösztöndíjas diákja, amikor erdélyi sorstársa, Páll Lajos született: 1938-ban. Róla azt tudtam meg, hogy az 1956-os magyar forradalommal vállalt gyász-szalagos szolidaritása juttatta börtönbe, s elítélésében valamiként szerepet játszott Illyés Gyula *Egy mondat a zsarnokságról* című versének, pontosabban a verset közlétező Irodalmi Újságnak egyébként legális birtoklása... Bíróság elé állítása 1958-ban persze egy nagyszabású pokoli vállalkozás része volt. Az erdélyi magyarság felszámolási ütemtervének fundamentumába akarták belebetonozni Páll Lajos életét is.

Véletlenül hallgattam a Kossuth Rádiót, amikor az Kádár János 1958-as romániai látogatása során Marosvásárhelyen elmondott beszédét vagy beszéd-részletét közvetítette. Ösztönösen éreztem, hogy önként és dalolva ekkor eljátszott romániai szerepe, amelyet bevezetőként Nagy Imréné elhurcolásával és fogva-tartatásával osztottak rá szovjet tartó-marsalljai, bünei betetőzését jelentik. Ma már napnál is világosabb, hogy a hétpróbás kommunista vezért, Gheorgiu Dej-t és az ifjú KISZ-vezetőt, a suszterkörmeit ekkor próbálgató Nicolae Ceaușescu gátlástalan nyilatkozatával támogató Kádár az erdélyi magyar közösséget mennyire kiszolgáltatta a szovjet csapatok kivonása után vérszemet kapó román kommunista sovinizmusnak. Így Páll Lajos elítélői közt a háttérben Kádár is ott található.

Páll Lajosról tudtam, hogy festő és költő. Engem mint induló poétát főleg az utóbbinak a ténye ragadott meg: akinek ilyen sors jutott, az eleve költő – gondoltam szent meggyőződéssel.

Az *Elérhetetlen föld* című antológiánk szerkesztése során már 1966-ban programként fogalmazódott meg bennünk az erdélyi nemzedéktársakkal való kapcsolat-felvétel. Rózsa Endre két évvel volt fiatalabb Páll Lajosnál, Utassy József hárommal. 1968. július közepén szálltunk le Kiss Benedekkel és Utassy Józseffel a Székelyudvarhely és Marosvásárhely között Korondot útba ejtő buszról, amelynek sofőre indulás előtt felhajtott egy deci szilvapálinkát, hogy jobban be tudja venni az éles hegyi kanyarokat. Lajos tudott a jöttünkről, s mi is felkészültünk az érkezésre. Már láttuk egy-egy festményét Budapesten Péterffy Lászlónál, Kolozsvárt Kányádi Sándornál, Rétyen Nagy Lajos doktornál. És verset is többet ismertünk tőle. Köztük az *E se tánc?*-ot, amely úgy talált el a Kárpát-medence legrejtettebb zugaiba is, mint a mártír-szettek sorsáról szóló menyeyi híradás Európa Isten háta mögötti szegleteibe a középkorban. Felfoghatatlan jelenvalósággal.

Lajossal a kenyerespajtások természetességével és palástolt örömeivel nyújtottunk egymásnak kezét. És életünk mintha egyszeriben meghosszabbodott volna visszafelé az időben. Az időtlenség tengelyében éreztük magunkat, de nem a Páll-családnál „fazakalt” csupokból felhajtott szilvapálinkák miatt. Az együttlét öröme volt datálhatatlan. A látogatás krónikájához tarozik az Úz Bence istállójának szénakazlában töltött éjszaka, amikor medvemormogással ijesztgettek bennünket, anyaországiakat. És fölkapaszzkodtunk Énlakára is, ahol tenyérrrel elértük volna a rovásírással ékesített mennyország alulról szájkás padlózatát, ha ágaskodunk. És végtelenbe mutató delejlül magunkkal vittük két száműzött tanítónő gyönyörű tekintetét.

E bűbájlás igazi okozója valójában Lajos volt, aki hegyre föl és hegyről le, a „lihegőkön” elmondta egy-egy versét – sietésre ösztökélve a lemaradni akarókat. És mert mi is kívülről tudtuk nemcsak a saját verseinket, hanem egymáséit is, viszonzásul mondtuk a magunkéit. Így koccintgattunk rímeinkkel a fenyvesek férfias zúgásában.

Amikor a Páll Lajos hetvenedik születésnapjára kiadott kötetet harmadszor olvasom el, mind élesebben rajzolódnak ki előttem a hozzá fűződő élmények, emlékek. Nem is kirajzolódnak, hanem mert bennem élnek, megelevenednek, mint a romantika korának legigényesebb élőképei. A mozdulatnyi villanások azt jelentik, hogy alkalmam volt megismerni édesanyját, édesapját, testvérei közül Katit és Antit, feleségét, Editet. És találkoztunk a hetvenes évek Magyarországon is nemegyszer. S ha aztán vagy két évtizedig nem is láttuk egymást, közben alig telt el nap, hogy ne beszélgettünk volna. Mert Lajos számára is a bennünket vérszerző-

désként összekötő csönd a legtartalmasabb eszmecsere. És a csöndet mindig megtalálja az, aki nem fél tőle.

A jubileumi kötet vagy születésnap emlékkönyv, amelyben a beszélgetésfüzérén kívül versek és festmények is szerepelnek, Kozma Huba érdeme. Töredéknyi hiányérzetünk, ha van, abból fakad, hogy míg Lajos édesapja a beszélgetés végére szinte az olvasónak is családtagja lesz, édesanyjának csak árnyalakja rajzolódik ki az őt övező balladás titkok meg-meglibbenő függönye mögött. Igaz, *Az anyám tánca* című vers elolvasása után már mintha róla tudnánk a legtöbbet.

A „beszélgetőkönyv” Gálfalvi György által beválogatott költeményeihez kiegészítésül vagy függelékként a többi kötet verseit is olvasnunk kell. Az elsőként, 1970-ben megjelent *Fényimádókat*, az egy évtizeddel későbbi *Köves földeket*, a tizenhárom évvel azutáni *Száravillámást*, majd a *Partraszállást*. Az utóbbi bő tizenkét évben már nyolc kötete látott napvilágot Páll Lajosnak. A kiszabadulását követő három évtizedben csak kettő. Döbbenetes, mennyire következetes volt a hatalom abban a tiltásában, hogy a költő szavai, gondolatai ne láthassanak nyomdafestéket. Közben festményei eljutottak a világ legtávolabbi zugaiba is. A börtönvilágot megjelenítő *Kaszást* Németh László a művész korondi házában látta. „Erő van benne” – nyugtázta tömören. Egy ismerőse még a polgárháborús Lee tábornok dédunokájánál is Páll Lajos-festményre bukkant az Egyesült Államokban. Persze lehet, hogy az „illetékesek” nem véletlenül tartottak a költő szavaitól jobban, mint képzőművészeti alkotásaitól. A Ceaușescu-diktatúra nyomasztó voltát senki sem érezte oly tömör drámaisággal, mint Páll Lajos a *Szürkületkor*, 1987 című versében:

*Nehéz a szürkület,
a köd megfojtott mindenféle lángot.
A fák rémek lettek,
mintha hang nélkül járna a szél is.*

Páll Lajos a Kozma Hubának tett vallomás *Feketeszalag* című fejezetében szól a börtönévekről, amelyek meghatározták az életét, de nem tudták a végzetes romlás felé taszítani, pedig a politikai meghurcolásnak ez volt a formális szabadlábba helyezés utáni igazi célja. Az ezzel szemben felvett küzdelem fedőszava: az önfegyelem, amely része az önbecsülésnek, a becsületnek. Az utóbbi Páll Lajos esetében nem üresen kongó fogalom. Aki a *Feketeszalagban* meglevenített élményekről többet meg akar tudni s az átéltek mélyére akar ásni, jó, ha verseihez fordul. Duna-deltás stációi, amelyek során a költő mintha valami felszabadító, megváltó titok birtokába jutott volna, a *Csak menj* című versében rajzolódik ki:

*Néhány tompa fűzfa...
S a homokdombon túl,
tudtam, ott van a tenger.
A halászfalu arra nyújtózott,
ha nehéz morajlás jött a szeles szürkülettel,
mindent elöntött a sás-ázelékszág
reménytelensége.
Mint a titkot, hordtam szép bizonyossággom
a nagy, szabad vízről,
a bölcs, megfontolt igazról.
A fölkelő nap miatta lángolt,
a lebukó tőle búcsúzott.
Ő, a láthatatlan így még nem parancsolt,
nem szőtt élt így át
szag, íz, hang, vágy, mámor,
mint engem, soha arra járót.
Ha egyszer följutsz a bálnahátú dombra,
csak homokhullámot láatsz, jókedvű barátom,
ne sajnáld miattam tett utad,
csak menj, menj, ott lesz a tenger.*

Páll Lajos 1962 októberében szabadult a börtönből. Megtudhatta, hogy az évtized végén regényével berobbanó író, akinek szavai, tettei, történelmi gesztusai azt követően egyharmad évszázadon át közösségmegtartó erőt sugárzanak, 1959-ben még téesszervezőként Korondon jártában úgy nyilatkozott: „Nagy szégyene a falunak szülötte, Páll Lajos.” A börtönviselt művészember nem ítél el, csak nyugtáz. Élete hetvenedik évében a legkisebb indulat nélkül veszi tudomásul, hogy a testi-lelki jóbarát, költőtárs, aki amíg Lajos börtönben ült, vele szolidárisan kopaszra borotvált fejjel élt, nemcsak verseket írt, hanem olykor jelentéseket is... És tartótiszt-démonai elől a halálba menekült...

Páll Lajos pedig „fazakalt”, festett, verseket írt, házat épített, családot alapított. Mintha Kós Károly *Varjúvárának* hőse lépne személyében élénk. Akarta, nem akarta: fogalom lett. Példa, akire hivatkozni lehet. Az 1956-os magyar forradalom erdélyi meghurcoltja, művészeti iskolájának kitaszítottja, szülőfalujának megtagadottja a Duna-deltai kommunista rab-szolgátelepek között itt-ott megjelenő kísértethajó, a szép nevű Andromaché gályarabjaként akkor ott, a tenger közelében sem láthatta meg a tengert. De az önarcképein is meglevenedő, öröklétbe hunyorgó tekintetével meglátta a tengeren túl hullámzó végtelent. A végtelent és az örökkévalóságot... Látja és meg-megfesti, meg-megírja.

Kovács István

VILÁGIRODALMI FIGYELŐ

TAUFIQ ISMAIL

Add nekem vissza Indonéziát

Indonézia jövője a kétszázmillió, szólásra nyíló száj.

*Indonézia jövője a 15 wattos lámpaburák,
némelyik fehér és némelyik fekete,
vibrálnak, villódnak, kihunynak.*

*Indonézia jövője az éjjel-nappal tartó pingpongmérkőzés,
a labdával, melynek alakja a lúdtojásé.*

*Indonézia jövője a süllyedő Jáva szigete,
mely kétszázmillió lakójától megfeneklett.*

Add

Nekem

Vissza

Indonéziát.

*Indonézia jövője az egymillió, éjjel-nappal lúdtojással
pingpongozó ember, 15 wattos villanykörte alatt.*

*Indonézia jövője a súlya alatt lassan süllyedő Jáva szigete,
hosszan elúszó vadludakkal felette.*

*Indonézia jövője a kétszázmillió, szólásra nyíló száj,
a szájakba csavart 15 wattos lámpaburák,
némelyik fehér és némelyik fekete,*

vibrálnak, villódnak, kihunynak.

*Indonézia jövője a pingpongot játszó, hosszan elúszó ludak
a süllyedő Jáva felett, mely százmillió,
15 wattos lámpaburát ránt a tengerfenékre.*

Add

Nekem

Vissza

Indonéziát.

*Indonézia jövője az éjjel-nappal tartó pingpongmérkőzés,
a labdával, melynek alakja a lúdtojásé.*

*Indonézia jövője a süllyedő Jáva szigete,
mert kétszázmillióan lakják.*

*Indonézia jövője a 15 wattos lámpaburák,
némelyik fehér és némelyik fekete,*

vibrálnak, villódnak, kihunynak.

Indonézia jövője a kétszázmillió, szólásra nyíló száj.

Add

Nekem

Vissza

Indonéziát.

**Indonéz irodalmi összeállításunk szakértői dr. Nyerki József nyugalmazott nagykövet,
Debreceni István nyugalmazott nagykövet és Balogh László M. A. képzőművész**

Mi lenne ha

*Mi lenne ha Ádám nem édenkerti almába harapott volna
hanem avokádóba.*

Mi lenne ha a Föld nem gömbölyű hanem négyszögletes volna.

*Mi lenne ha az „Indonézia hatalmas” himnusz megváltoztatnánk
és a mi Kus Plus zenekarunk írna helyette újat.*

*Mi lenne ha Amerika fővárosa Hanoi és Indonézia
fővárosa Monaco volna.*

*Mi lenne ha este tizenegy órakor hó esne a
Gunung Sahari úton.*

*Mi lenne ha bizonyítanánk hogy Ali Murtopo Ali Sadikin és Ali Wardana
politikussaink valójában popzenészek.*

*Mi lenne ha Indonézia tartozásait Rendra színpadi
előadásaival fizetnénk vissza.*

*Mi lenne ha minden megtörténne amit elterveztünk és
minden ami megtörtént mi terveztük volna el.*

*Mi lenne ha a világ akusztikája olyan tökéletes volna hogy a
hálószobádban hallanád a vietnami bombák robbanásait
egymillió menekült lábának trappolását az árvíz
és a földrengés robaját a szerelmesek nyöszörgését
a finommechanika súrlódásait és az afrikai állatok bőgését.*

*Mi lenne ha a kormány engedélyezné a tiltakozást és az
átlagember fontolóra venné a tiltakozók igazát.*

*Mi lenne ha a művészi tevékenységet felfüggesztenénk
és cserébe állatokat tartanánk.*

*Mi lenne ha úgy jönne el az időnk hogy nem kellene azzal törődni
mi várható ezután.*

Balogh László M. A. – Falusi Márton fordításai

Bali tradicionális festmény

RATIH KUMALA
Anyám fényképe

Ha valaha tetováltatok, csakis anyám képével. Magam jelölöm majd ki helyét a hátamon, pontosabban a hátam közepén, hogy ne látsszék, ha mélyen kivágott blúzt, túl rövid, derekat láttató pólót vagy fürdőruhát veszek fel. Nem akarom, hogy anyám meglássa. Dühös lenne. Magam előtt látom, amint nekikezd kioktatni. Mert figyelmen kívül hagyják annak imáját, akinek kép van a hátán: az illető pokolra jut. Nem hiszek sem a pokolban, sem a mennyországban. Csak a reinkarnációban. De anyám hisz a túlvilágban, és nem szeretném, hogy e hite megrendüljön. Anya ugyanis úgy képzeli, hogy a családunk – ő, apám, két testvérem és én – együtt kerül majd a mennyországba. Én pedig úgy képelem: következő életem egyikében mint anyám édesanyja születek újra, hogy viszonzhassam azt a szeretetet, amit tőle kaptam mostani életemben.

Anyám valaha fiatal is volt. Erre a furcsa következtetésre jutottam, amikor kinyitottam a családi fotóalbumot. Olyan volt leány korában, mint egy nyíló virágszál. Anya nem engedte, hogy rövid sortot viseljek (főleg akkor, ha elmentem hazulról), pedig találtam olyan fényképet, amelyen maga is ilyen, manapság forró nadrágnak nevezett sortot visel. Legfeljebb tizenhárom éves lehet. Az akkori időkre jellemzően, a fénykép széle körben cakkozott. Vajon miért nem cakkozták manapság is a fotókat?

Soha nem hallottam anyámtól, hogy tizenéves korában lett volna udvarlója. Emlékszem, amikor még csak az általános iskola felső tagozatába jártam, nagyon haragudott, mert az egyik fiú osztálytársam rendszeresen telefonálgatott. Tetszettem neki. Ha nem is voltam oda érte, hívásainak mindig örültem. Anyám akkor mind gyakrabban vette fel a kagylót. A hívás ugyan nekem szólt, de Anya legtöbbször azt füllentette, hogy már alszom, vagy éppen tanulok. Ha oda is hívott, utána kifaggatott. Megtanulta felismerni a barátaim hangját.

„Ez a kép abból az időből való, amikor befejeztem az iskolát, s munkát kerestem” – kommentálta Anya a fekete-fehér fotót. A képen jó magas a frizurája, láthatóan vendéghajat tűzött fel. Anyám szerint akkortájt a fényképeken mindenki mereven a kamerába bámult. Ha előremeresztetted a fejed, széles homlokod nagyobbak látszik, ajkaid is vastagabbnak. Ráadásul a blúz, aminek feltétlenül gallérosnak kell lennie, még inkább a merevség érzetét kelti. Az Egyházügyi Hivatal ilyen testtartást írt elő. Aztán, hogy Anya férjhez ment, egy csomó hasonló fényképet készítették róla, amelyen a

Dharma Wanita nőgyelet tagjaival állnak egymás mellett. Vörösesbarna hátteret használtak, s a Dharma Wanita egyenruhája lilásvörös volt.

„Régen, amikor munkahely kereséséhez készítettünk fényképet, mindig profilból, azaz oldalról fotóztak, hogy látsszék a fülcimpa” – világosított fel Anya. Tényleg, így talán előnyösebben néz ki az ember.

„Mostanság, ha ilyen típusú képpel próbálkoznék munkát szerezni, egészen biztosan nem vennének fel. Lehet, egyenesen azzal gyanúsítanak, hogy csábítani akarok” – feleltem erre.

Anya azt szeretné, ha állami hivatalnok lennék. „De még annál is jobb, ha bankban dolgozol!” – mondta, amikor lediplomáztam. Nem vonzott a banki munka, még a velejáró biztos nyugdíj sem. Apa bankban dolgozott. Azelőtt anyám gyakran mondta: „Ki tudja, lehet, hogy apád majd be tud juttatni valamelyik bankba.”

Egyszer elkísértem anyámat a bankba, pénzt akart felvenni. Az alkalmazottak nagyon szépek voltak a légkondicionált teremben, kiadós smink mögül, elegáns egyenruhában fogadták az ügyfeleket. Látva, ahogy üdvözltek, kiszolgálták őket, rájuk mosolyogtak, s végül, ahogyan köszönetet mondtak nekik, hirtelen az a benyomásom támadt, hogy beprogramozott robotok. Amikor kiléptem az ajtón, hányni lett volna kedvem tőlük. Meg is fogadtam, hogy soha sem fogok bankban dolgozni. De anyámnak volt egy története a bankról: „Kiskoromban nagyapád boltot vezetett. Attól függően, hogyan ment az üzlet, jól éltünk vagy éhezünk. Egyik nap, amikor éppen éhkoppon voltunk, megláttam, amint az egyik banki alkalmazott hússal töltött, gőzölt zsemlet eszik a banképület előtt. Megengedhette magának. Ettől fogva mindig az járt a fejemben, hogy bankban kell majd dolgoznom, vagy olyan férjet kell választanom, aki banki alkalmazott.” És Isten meghallgatta Anya imáját. (Anya pedig ezt a történetet gyakran előadta nekem.)

Újra meg újra fellapozgatjuk a már szétévesben lévő albumot. Furcsa, mennyi fotó van Anyáról, s mégis mintha valamennyi ugyanazt akarná elmesélni róla. Ha meggondoljuk, Anyának szinte hobbija volt, hogy fényképezzék. Sok a kosztümös kép róla, mind különböző. Vagy éppen a tükör előtt ül, kezében virágot szorongatva, pasminasállal a vállán, vagy egy kerti padon pihen, vagy egy (akkor luxuskategóriájúnak számító) autó mellett áll, és így tovább. Jól szórakoztam rajta. Még én sem vagyok ennyire kameraőrült. Legutóbb akkor akartam magam lefényképeztetni valami helyes ruhában, amikor Anyának sikerült beiratnia egy személyiségfejlesztő tanfolyamra. Szerinte egyetlen lánygyermeké annyira fiús természetű, hogy csak egy ilyen tanfolyam mentheti meg a jövőjét.

Anya esküvői fényképei közül csak egyet nagyítottak ki: azt, amelyen szüleivel, Apával és anyósáékkal van. A szokásos erős sminkkel és a blankong fejfedővel a fején. Jakartai hagyományos ünneplőben esküdtek. Anya kontya összeesett. Lehet, abban az időben még nem használtak hajrögzítő sprayt. Ezen a képen Anya és apám láthatóan komoly és feszült.

– Apád előtt egy pilóta udvarolt neked. – Emlékszem, így mesélte Anya. Aztán elképzelttem, ahogy apám repülőgépet vezet.

– Anya, miért nem mentél hozzá feleségül? – kérdeztem.

– Meghalt, lezuhant a gépe.

Nézve a képet, elképzelttem, ahogy a repülő földre csapódik.

– Ha hozzámentem volna, nem születhetnél volna meg – mondta Anya.

Többet nem volt alkalmam Anyát kérdezgetni korábbi udvarlójáról. De abban biztos vagyok, hogy Anya kiegyensúlyozott életet élt apámmal. Testvéreim és én mozgalmassá tettük életüket. Anya arcán soha sem láttam gondterheltséget, ahogy különösebben nagy boldogságot sem. Élete úgy zajlott, ahogy egy nő szokott: iskolába járt, aztán egyszer csak eljött a férjhez menetel ideje, majd a gyereknevelésé, s persze vezette a háztartást, varrogatott, virágot ültetett, miközben a férje pénzt keresett.

Nem sikerült férjhez mennie a pilótához, így egy banki alkalmazottnak fogadott örök hűséget. Számára ez a jólétet jelentette: megvolt a biztos, állandó fizetés, a családnak mindent meg tudott adni, és járt nyugdíj is.

Anyám mindig azt szokta mondani, hogy a feleségtől függ, milyen szerencsét hoz férje számára. Miután elvette Anyát, apám karrierje felfelé ívelt. Nulláról indult az életük. Aztán lett telkük, autójuk, szép házat is építettek. Amikor nagyapámék eljöttek hozzánk látogatóba, azt mondták magukban: „Úristen, micsoda nagy házat tudott a fiunk építeni!” De én más valósággal is találkoztam: az osztálytársaméval, akinek az apja triksás volt. Nem éppen felfelé ívelő karrier. Kérdezgettem is, mi volt az apja, mielőtt meg-nősült, talán munkanélküli? Triksás lett, aminek valamihez képest előrelépésnek kellett lennie. Aztán egyik nap kezembe került egy régi folyóirat, s abban az egyik cikk („Az anyajegy elhelyezkedése, jelentése”) felkeltette az érdeklődésemet. Rájöttem egy titokra! Anyának van egy anyajegy az ujjánál, pontosan a gyűrűs ujjánál. Azt mondják, hogy az asszony, akinek itt nő anyajegye, szerencsét hoz a férjének! Hirtelen sajnálatot kezdtem érezni a barátom iránt: édes- anyjának biztosan nincs az ujjánál anyajegye.

Fényképeimet összehasonlítottam Anyáéival. Van olyan, ahol savanyú képet vágok, van, ahol röhögök, de olyan is, ahol rappernek nézek ki, meg ahol éppen sírok,

mert a testvéremmel összevesztünk a kedvenc párnámon. Anyám fotói között egy sincs, amelyen arckifejezése valódi érzelmet fejezne ki. Mindig nyugodt arcán visszafogott mosoly ül, ami sohasem csap át például harsány nevetésbe. Tudta, melyik szögből a legelőnyösebb fényképezetnie magát. Haja sohasem rendezetlen. Tőlem eltérően, aki még arra is lusta voltam, hogy választékot fészüljek. Még olyan kép is van Anyáról, ahol borzas hajjal éppen felkel az ágyból. (Feltételezem, nem akarta, hogy ilyenkor fényképezzék.)

Mindig túlzott érzelmekkel tekintett rám. Ennek bizonyítéka látható fényképeimen. Kezdve attól, ahogyan a nehezen záródó ajtót becsuktam (nem az én hibám volt, hanem az ajtóé), ahogyan sietős lépésekkel mentem valahová, egész odáig, ahogy az írógépen nagy zajt keltve túl erősen ütöttem le a billentyűket (erről sem én tehetek, hanem az írógép).

Ha dühös voltam valami miatt, anyám mindig arra figyelmeztetett, hogy legjobb imádkozni, amikor valami miatt szenvedünk. Mert Isten valóra váltja az imában kérteket. Persze hogy ez jobb, mint a dühöngés, aminek, ki tudja, mi volt az oka. Amikor meg jól érzem magam, s kacarászok a barátaimmal, Anya arra szokott figyelmeztetni: „Túláságosan jókedvedben vagy.” Mert hát lehet, hogy a sátán épp arra jár, s a nagy vidámságot hirtelen komoly bajjává változtatja.

Nem emlékszem, hogy Anya valaha sírt volna – kivéve, amikor egyszer előkerült egy gyermek fényképe Apa pénztárcájából. Most már tudom, és Anya is tudja, de egyikünk sem meri előhozni. Anya eleinte arra gondolt: lehet, hogy a fénykép csak egy elveszett, magára hagyott gyermeké, akit Apa talált az utcán, s oltalmába vett. Addig a pillanatig legalábbis, amíg arra gondolhatott. Elbújtam a szomszéd szobában, s hegyeztem a fülem. Anya meg csak sírt és sírt, egészen addig, ameddig földhöz nem vágott egy cserepes virágot. Apa ekkor bevallotta: a kép egy másik nőtől való gyermekéről készült. Ekkor aztán magamban káromkodni kezdtem, miközben Anya csak annyit mondott: „Biztos, hogy még messziről sem fogod szagolni a mennyország illatát!” Ez volt a legdurvább mondat, amit valaha tőle hallottam. Anyám azután csak hallgatott, miközben háztartási alkalmazottunk feltörölte a padlót, és próbálta megmenteni a virágot.

Anya, amint a fotókon is, tudta, milyen szögből a legelőnyösebb mutatnia magát másoknak. Nekem. Még ha ez azt is jelentette, hogy mindig tartania kellett magát. Tudom, Anya, valaha táncolni volt kedved. Hadd a tetováló tűt játszani, s közben táncolhatsz a hátamon!

**Illés Mihály – Bíró Gergely
fordítása**

KOMANG IRA PUSPITANINGSIH

Anyám lepkéi

Láttam. Láttam azt a nőt, akiről már meséltem. Hazafelé az iskolából, a park közelében, láttam egy pár pillangót, ahogyan egymást keresztezve repkedtek. De Apa, ezek nem olyanok voltak, mint amelyenekről beszéltél. Sokkal szebbek. Az egyik fekete volt, fénylő kék gyöngyszerű pöttyel. A másik Hamupipőke üveg-cipellőjéhez hasonló, tiszta fehér és áttetsző szárnyalal verdesett, vékony zöldes csíkkal a szélén.

Elképráztatott a látvány. Kergettem őket. A pillangók berepültek a parkba, de ott is követtem őket. Mindkét pillangó megközelített egy nőt, aki épp azon a padon ült, amely elkülönül a többitől. A pillangók nagy örömmel köröztek a feje körül.

Felocsúdtam. Ez az a nő, akiről beszéltél. Mielőtt elszaladhattam volna, megszólított. Nem gondoltam volna. Ugyanis nem volt néma, mint ahogy meséltem. Azt mondtad, ijesztő ember, így inkább boszorkánynak képzeltem. Apa, az a nő nagyon szép. Olyan szép, mint a két pillangó.

Oh, igen, és aranyos is. Kérte, üljek oda mellé, legyen társa a pillangókkal való játékában. Megtanított, hogyan simogassam a szárnyaikat. Elmeséltük egymásnak kedvenc dolgainkat. És képzeld, a pillangókon kívül mindketten szeretjük a vaníliás, mogyoróval megszórt jégkrémet, szeretjük az almát, és mindketten nagy párnák és sok játékbaba között szeretünk aludni.

*

Emlékszel a mesémre, Ning? Két pillangóról szólt és egy nőről, aki beléjük szeretett. Azt hittem, elfelejtetted már. Amikor először meséltem neked, még óvodába sem jártál. Arra is emlékszem, hogy a kedvenc, egyrészes rózsaszín ruhád volt rajtad, piros szalaggal a derekadon és egy fehér nyuszival a ruha elején, amely kacsintott. Csak feküdtél az ágyon. Rám néztél. Vártad az altató mesét. Mosoly ült a szádon, a csendes gyermekarcodon.

Minden naplementekor, az iskola melletti park egyik szegletében egy nő ül. Amikor az ég színe narancsszínűre kezd váltani, megjelenik, és várja a két gyönyörű pillangót. Igen, mindkettő csodaszép. Egyikük szárnya zöld, apró barna vonalakkal teli a mintázata. Talán olyan a színe, mint az érett avokádó húsa. A másiknak kék a szárnya, és apró fehér pettyek tarkítják. Igen, olyan, mint Anyu táskája a családi fényképen, a nappali falán. Senki sem tudta, mit csináltak ők együtt a parkban

minden naplementekor. Mikor az ég elveszítette narancsos árnyalatát, mindkét pillangó elrepült, mielőtt az éjszaka megvakította volna őket. Akkor a nő is elment. Mélyen lehajtott fejjel ballagott. Mintha el szeretné felejteni, ami aznap történt vele.

Az ott lakók közül senki nem ismerte. Sőt senki nem beszélt vele. Még annyit sem, hogy pár szóval üdvözlőjék, ahogy szokás. Miután a nap lement, az emberek a vacsorával voltak elfoglalva, és a nő egyszerűen eltűnt.

Aztán egyszer csak felröppent a hír, hogy a nő néma. Egyszer, naplemente után a park egyik látogatója véletlenül meglátta, és udvariasan ráköszönt. De ő csak mosolygott, és egy szót sem szólt.

Az emberek egyre kíváncsibbak lettek a nőre és a két pillangóra. Gondolták, a nő beszél a pillangókkal. Csak velük, Ning. Aztán híresztelni kezdték, hogy tud valami boszorkányságot. Mindenki kerülni kezdte. Senki nem akart az iskola melletti parkba menni naplementekor. Ezért olyan csendes és kihalt a park ilyenkor.

Ning, ez nem olyan mese, mint amelyet alvás előtt szoktam neked mesélni. Nem olyan, mint a Rapunzel, a Csipkerózsika, vagy a Királykisasszony és a borsószem, a Három kismalac, vagy épp a Gonosz farkas meséje. Ez megtörtént. Azért meséltem el ezt a történetet neked, hogy iskolából hazafelé, amikor a nap lemegy, te se menj oda.

*

Ning, miért jöttél ide megint? Azonnal menj haza. Apukád gyanakodni fog, ha mindig este mész haza az iskolából. Te is biztosan hallottad, mit beszélnek rólam az emberek. Tényleg magányos vagyok. A szóbeszéd óta különösen. És te se gyere ide sűrűn találkozni velem. Csak ha a pillangókkal akarsz játszani. Vagy ha hozol nekem jégkrémet, almát. De játszatsz más pillangókkal, talán azok még szebbek, mint ez a kettő. Az apukáddal is ehetsz fagyalaltot. Teljesen hozzászoktam a magányos élethez. Így legalább átélhetem ezt a nyüzsgést a parkban minden naplementekor. Hallgathatom a madarak szárnycsapkodását, ahogyan fészkekhez igyekeznek, az estét köszöntő ágak suhogását, az éjszakai állatok neszeit. Kabócák, békák, tücskök. És jobb szeretek egyedül lenni. Nem akarok senkinek gondot okozni. Egyszer bajod lehet belőle, ha itt vagy velem.

Biztos vagyok benne, Ning, egyszer majd te is megtalálod azokat a pillangókat, amelyeket szeretsz, és mindig veled lesznek. Még ha többször is újjá kell születniük pillangóként ahhoz, hogy veled legyenek. Menj haza, Ning. Én is készülődöm hazafelé. A nap lement mára. A két pillangónak is aludnia kell.

*

Apa, a mai naplementekor nem láttam a két pillangót a parkban. Talán aludtak. Talán észrevétlenül elhagyták szárnyaikat, lelküket, gyönyörű tojássá válva kikelnek belőlük a színes és kövér hernyók, majd szempillantás alatt lehunyják szemüket a fehér törékeny bábban, hogy új és még szebb pillangókként születhessenek újjá.

Apa, azt a nőt sem láttam. Senki sem volt este a parkban. Mindenhol kerestem. Pedig még egy tábla fehér csokoládét is vettem, hogy ketten együk meg. Apa, talán mérges rám? Vagy talán elege lett belőlem, mert sokszor felkerestem? A látogatásaim megzavarhatták békéjét? Ha tényleg mérges, akkor nem tudom az okát. Sohasem haragudott rám. Mindig mosolygott, amikor megjöttem, és búcsúzóul mindig megcsókolta a homlokomat, mikor elváltunk a park melletti kereszteződésnél. Az a nő soha sem mondta, hogy zavartam volna.

Persze megtiltotta, hogy eljöjsek és találkozzak vele. Mondta, hogy jobban szeret egyedül lenni. De nem hittem neki. Azt hittem, más magyarázata van, ha nem akar velem találkozni. Azért, mert amikor találkozunk, az arca mindig ragyog, úgy üdvözl engem. Ha felé szaladok, szélesre tárt karokkal fogad. Tudom, hogy mindig várja az érkezésemet.

Apa, hiányzik mind a két pillangó. És azzal a nővel is szeretnék találkozni. Remélem, nem vagy mérges emiatt. Nagyon szeretek velük játszani. Sokkal jobban, mint a barátaimmal ugrókötelezni. Apa, te tényleg nem

ismered azt a nőt? Tényleg nem tudod, hol lakik? Kérlek, vigyél oda.

*

Ning, nézd a kertünket, tele van gyönyörű, sokszínű, apró pillangókkal. Csak úgy fénylik a szárnyuk. De van közöttük három, amely sokkal nagyobb a többinél. Ez a kettő éppen olyan, mint amilyenekkel a parkban találkoztál, ugye? És a legnagyobb, az a legszebb az összes pillangó között. Nem láttam még hozzá hasonlót. Lila és zöld színű a szárnya, lassan és finoman mozgatja. Csodálatos, mint az anyukád.

Tetszik, hogy ilyen sok gyönyörű pillangó van? Ugye hiányoztak? Játssz velük, Ning. Biztos vagyok benne, hogy ők is szeretnének veled játszani.

*

Nem. Nem akarok velük játszani. Nézd a legnagyobbat. Tényleg az a legszebb. De épp olyan színű, mint a nő ruhája, amit akkor viselt, amikor utoljára láttam. Ő az a nő, Apa. Nem akarom, hogy pillangóvá változzon, amikor találkozni akar velem. Inkább repüljön el a többi pillangó, csak az a nő jöjjön vissza hozzám. Nem akarok pillangókkal játszani. Azt a nőt akarom, Apa. Csak azt a nőt. Csak az anyukámat akarom.

Balogh László M. A. – Bíró Gergely fordítása

A Borobudur templom

ES WIMBOWO

A Borobudur templom felszentelése

Acél inú, tüzes szárnyú
 hátas lovam, válts meg engem,
 boltozatos templom mélyén,
 vén pap, amit széttárt karral,
 mellre kulcsolt kézzel szentelt,
 bolygó csendbe szédülj velem!
 Az igazság mázsás terhét
 labirintus tévútjain ki cipeli,
 sose nyughat, mint ahogy nem nyugszik el soha
 a Merapi-hegy kövein döcögő szekerek dobogása.
 Lovam az alkonyi szél,
 a test kilenc nyílását érintő
 szél. Testem átjárja a füstölő illata,
 a Brahmana könnyeivel áztatott ősi
 kő illata;
 a templomot koronázó sztupa
 – az örök lélek magháza –
 kiszabadítja a Ketrecbe Zárt
 Hőst.
 A legalsó kasztban fogant lélek
 inség évadján imádkozik,
 bőség idején
 tékozol,
 az évszakok minden érzésben
 megfürösztik. Ujjai
 a szelet sodorják, a hidegen
 reszkető szelet szövik.
 De a varázsige esőt fakaszt,
 rózsairatú, drága
 esőt
 fölpárálló meleg záport,
 hegy homlokát koronázó
 köd-hajfedőt. Hajnal hasad,
 ég morajlik. Bibor ragyogás
 siklik körbe
 a templom derekán,
 gyermekem, az a Fény
 selymesen lobban elő, bomlik ki
 a Titkok varázshasadékán,
 ő a Tökéletes Világosság,

a nem-létező öröklét,
 a semmi örökléte. Az örök
 semmibe vezető zarándoklat.

Én Ratnasmbhawwa,
 a Déli Szél Ura, Borobudur őre,
 a soha nem alvó itt vagyok, de te,
 szerencseköpenyt viselő kőfaragó,
 hol vagy?
 Halhatatlan szobrász, ki a Nap Ketrecét
 alakom alkottad,
 szerelem koldusa, büszkeségem
 általad él (a Raphadatum?)
 de te hol vagy? Én csak a te árnyékom vagyok,
 a pillanat foglya,
 a lépcsőkön törtető,
 lökdösődő látogatók
 foglya.
 Szemem tükrében néha
 megjelenik
 a férfi, aki arcvonásaim kimérte,
 barátságát
 kőbe véste, velem volt,
 mikor vele akartam lenni,
 hogy elhagyhassalak Téged.

Mikor a templom körül járok,
 mindig
 egy alaktalan lény kísért,
 egy lény, aki magát
 magasztaltnak mondja,
 egy lény, aki lehet,
 maga a mítoszok ős-öreg árnya,
 régi kövek faggatója.
 Kardot ránt hirtelen,
 testemet, mint az áram rázza:
 „Ratnasambhawa vagyok – mondja –,
 a megcsonkított szobor,
 amelyet te becstelenítettél meg!”

JOKO PINURBO

A kis guberáló

*A kis guberáló éjjelkor állított be,
összeszedegette, amit szétszórva talált
a padlón: a csend repeszeit, Hold-töredékeket,
nadrág-foltot, sors-maradványt, álomszilánkokat.*

*Tréfás volt a kedve:
„Ki kényszerít – kérdezte – ilyen nehéz időkben verset fabrikálni?
Hajnalodik, s te még mindig nem alszol.
Frissen ébredni mégiscsak kellemesebb!”*

*A fertőzött idővel elkevert
szavak közt bogarászott:
„Hé! – szóltam rá. – Hagyd békén a szavaimat!
Égész éjszaka őket gyűjtöttem. Az enyéme!”*

Sértődötten fordított hátat, s eltűnt az álmomban.

Szilveszteri trombita

*Anyámmal sétáltam
a forgatagos szilveszteri utcán.
Apám otthon a naptár lapjait őrizte
egyedül
az utolsó pillanatig.*

*Trombitát találtam,
szép lilát,
az útszélen feküdt.
De jó volna megszólaltatni, gondoltam,
s megtörölgettem a ruhám szegélyével,
bele-belefűjtam, de néma maradt.*

*Miért nem szól ez a trombita, kérdeztem anyámtól.
Talán azért, fiam, mert naptárlapból készült.*

FAISAL KOMANDOBAT
szeretlek benneteket

*szeretlek benneteket
 hű fiait a csendnek
 szeretném veletek várni
 az alkonyatot
 amely hosszú mint a folyó
 és könnyű mint a nyak ütőerét
 érintő csók*

*a csendhez
 támasztjuk életünk
 s úgy találkozunk
 vele
 ahogy a szív mélyén
 egymással az összefutó erek
 ahogy a tengerben egymással
 a bővizű folyók*

*szeretlek benneteket
 hű fiait a csendnek
 akik e jelre vártok
 amely mint kettőtört
 harmatcsepp
 a kő hátára hull*

*vagy mint a harsány szó
 elakad a részvétre nyíló szájban*

*elzarándokolnék
 a csendhez
 hátizsákomban éhség
 tekintetemben könyörgő tekintetek
 vihar tépázta sziget
 amelyet elkerülnek
 a duzzadó vitorlák
 az én hazám ez
 a verseimé
 messze elóttetek*

*éhséget hozok nektek
 a völgyből a partról
 a csendbe
 életben maradtunk
 kibomlik egy mozdulat
 a csendből*

**Balogh László M. A. – Oláh János
 fordításai**

Affandi: Vak koldus gyermekével

EKA KURNIAWAN

Rúzs

Egy lampionfényű, vörös rúzzsal kikent nő sétált a Veranda bár bejárata felé. Hirtelen öt furgon fékezett le háta mögött. Régebben a bárban az ilyesmire mindig időben értesültek, így az ott dolgozó lányoknak maradt elég idejük eltűnni. Amikor a hivatalnoksereg beözönlött, a lányok között kitört a visítozás, miközben kuncsaftok pattantak fel, s eredtek futásnak. Marnihoz, a vörös rúzsos nőhöz egyszerre öt hivatalnok lépett, aztán megragadták, s kivitték a kocsihoz.

– De én csak egy háztartásbeli vagyok – közölte, miután túljutott az első ijedtségen.

– Ezt majd a férjednek mondd! – vágta rá az egyik hivatalnok.

Nem egy szerencsés éjszaka, gondolta Marni. A hivatalnok a prostitúció elleni új önkormányzati rendelkezésről kezdett neki szónokolni úgy, ahogy egy utcalánynak szokás. Marni beismerte, hogy valaha tényleg prostituált volt, de bizonygatta, hogy ma este nem ezért jött. Ő háztartásbeli. Igaz, még nincs gyermeke, de van férje. A hivatalnokok figyelemre sem méltatták. Szerintük az utcalányok mindig azt mondják, hogy van férjük és háztartásbeliek.

Marnit a bárban dogozó lányokkal együtt bevitték a rendőrségre, hogy még az éjjel kihallgathassák. Kérlete a többieket, mondják meg kihallgatóiknak, hogy nem közülük való. Csakhogy három éve nem járt a bárban, így a lányokat, akik sűrűn cserélődtek, már nem ismerte, ahogyan ők sem Marnit, és fogalmuk sem volt, mit kereshetett a Veranda bár bejáratánál éjszaka fél kettőkor.

Marni még hajnal előtt elsírta magát. Egyre csak kérlete fogvatartóit, engedjék szabadon, és azt ismételte, hogy a férje már biztosan észrevette eltűnését, s talán elkezdte keresni. Az egyik hivatalnok, ajkát elbiggyesztve, cinikusan megjegyezte:

– Ha tényleg igaz, hogy van férjed, majd reggel érted jöhet.

– De a férjem nem tudja, hogy itt vagyok!

– Nos, akkor hát az urad tudta nélkül bocsátottad áruba magad!

Hál' istennek hajnal felé a Szociális Osztály egyik alkalmazottja felhívta a férjét, Rohmat Nurjamant. Miután beszélt vele, ez a jólelkű asszony a Szociális Osztályról bejelentette, hogy hazaviszi. A hálától eltelt Marni erre megmosta arcát, kipúderezte magát a bárban dolgozó lányoktól elkért púderral, s kirúzsozta ajkát.

Mikor hazaért, s kísérője elment, Marni megpillantotta kofferét a heverőn, belehajigált holmijaival. Rohmat Nurjaman a szobaajtóban állt, megvetően mérte végig, tekintete megállapodott kirúzsozott ajkán, s csak annyit mondott:

– Jobb lesz, ha most elválunk.

Marni meg akarta magyarázni a helyzetet, de elakadt a szava. Rohmat Nurjaman láthatóan nem is várt magyarázatot.

*

Rohmat Nurjaman ki nem állhatta, hogy felesége rúzsozza magát, de attól félt, ha egyenesen megtiltaná, s meg is indokolná, fájdalmat okozna neki, és a bárbeli közös múltjukra sem akarta emlékeztetni. Marni biztosan nem örülne, ha egyszer csak odafordulna hozzá, s azt mondaná: Ezzel a rúzzsal a szádon épp úgy nézel ki, mint valami utcalány!

Néhány évvel ezelőtt egy félhomályos helyen ismerkedtek össze. Régen volt, s megállapodtak, hogy fátylat borítanak a múltra. Akkoriban Rohmat Nurjaman három haverjával az éjszakákat a Daan Mogot utca dangdut-zenés bárjaiban töltötte. Ezek egyikében, a Verandában ismerkedett meg Marnival.

Marni eleinte úgy találkozgatott vele, mint szolgáltató a kliensével. Azok a lányok, akik ilyesféle helyeken dolgoznak, mindig arra törekszenek, nehogy ügyfeleiket más lányok elorozzák, s hogy többlet-bevételhez juthassanak a bártulajdonos által fizetett járandóságon felül. A lányok között gyakran beszédtéma, ha valamelyiküknek sikerül magához csábítania társa ügyfelét. Ilyen általában az új lányokkal vagy pedig olyan kuncsaft esetében szokott előfordulni, aki már régóta nem tette be lábát a bárba.

A kuncsaftoknak, közöttük Rohmat Nurjamannak is tetszett a lányok ilyesféle ragaszkodása, versengése. Így valahányszor betér a bárba, mindig tud nőt szerezni magának. Kellemetlen ugyanis nőpartner nélkül felmenni a színpadra, együtt énekelni a zenészekkel, vagy az asztalnál egy üveg sör mellett magányosan üldögélni.

Marni mindig itt várta Rohmatot, legtöbbször ő volt a kísérője. A kapcsolat aztán komolyra fordult, akár az ópiumfüggőség. Egyik nap, a bályasztó, unalmas déli órákban Rohmat Nurjaman váratlanul azon kapta magát, hogy már el is küldött egy sms-t a lánynak: „Mit csinálsz most? Ma este ne kösd le magad, megyek!” Aztán egyik reggel Marnitól üzenetet kapott: „Drágám, jössz majd este? Vágyom utánad!”

Nem sokkal ezután Rohmat Nurjaman úgy döntött, megkéri Marni kezét, és elviszi a Veranda bárból. Meg

is esküdtek Banyumas, Marni szülőhelyének környékén, majd visszatértek Jakartába, és a város mellett egy kedves kis házat béreltek.

A házasságuk azonban félelmeket szabadított fel. Az esküvőt követő napokban Rohmat Nurjaman gyakran azt álmodta, hogy felesége a Veranda bár szobáiban kuncsaftokkal bújik ágyba. Tisztában volt vele, hogy Marni múltjában nemritkán megtörtént az ilyesmi. Mikor felébredt, féltékenység gyötörte. Marni is szenvedett, mert azt képzelte, férje továbbra is a Verandába jár, s felcsíp lányokat. Rohmat múltjában szintúgy gyakran megtörtént az ilyesmi.

E féltékenység kisebb civódásokhoz vezetett, amin a szerelem jóvoltából sikerült túltenniük magukat. Tizenhét hónappal házasságkötésük után mindketten megfogadták, hogy nem gondolnak többé a múltra, s eltemetik a féltékenységnek még a gondolatát is. Ezt követően minden megjavult.

Csak Marni ne rúzsozta volna magát.

*

Mardinahtól tanulta el a rúzs használatát, aki akkoriban rangidős volt a lányok között. Mardinah hozta fel őt egy Banyumas környéki kis településről, Cibolangból, amit a térkép sem jelölt. Mardinah sok tizenéves lányt vitt a jakartai szórakozóhelyre, akiket biztosított afelől, hogy nem kell prostituálttá lenniük, elég, ha csak sört szolgálnak fel a kuncsaftoknak.

A kuncsaftok azonban nemcsak inni akartak.

– Maradjatok hát mellettük – mondta Mardinah.

Így aztán odaültek melléjük, velük együtt iddógáltak, falatoztak a felszolgált ételekből, és bekapcsolódtak az évődő beszélgetésbe is. A kuncsaftok keze nem bír békén maradni. Állandó mozgásra hajlamos ujjai eleinte csak a lány kezét érintik, aztán hirtelen elszabadulnak mindenféle más irányba.

Marni is rájött később, hogy ily módon sokkal több pénzt lehet keresni. S ha még ennél is többet akar, oda kell adni a testét. Öt hónap sem telt el, és Marni elvesztette szüzességét, s így telt élete éjszakáról éjszakára, míg Rohmat Nurjaman fel nem tűnt.

Bizonyos tekintetben Rohmat Nurjaman sem volt jobb más kuncsaftoknál, akik le akarták őt fektetni. Sőt, talán még rosszabb is, mert sokszor alig fizetett valamit. Másfelől nagyon különbözött, ami Marninak imponált. A többi férfitől eltérően, akik csak azon igyekeztek, hogy minél előbb felvigyék a bár egyik emeleti szobájába, ahol gyorsan neki lehetett esni, Rohmat Nurjaman jobban szerette, ha elmentek a Verandából.

Leggyakrabban egy motelszobát vettek ki, így Marninak a bevételt nem kellett megosztania a bár tulajdo-

nosával. Itt ráértek, akár másnap déli tizenkettőig is henyélhettek. Ha kedvük támadt, sétálhattak, beülhettek valahová egy kései reggelire. És lassan egymásba szerettek.

Három évvel az esküvőjük után Rohmat Nurjaman egyszer csak azt érezte, hogy zavarja valami. Ez pedig Marni rúzsa volt, amit először a Veranda félhomályában látott meg.

Marni még mindig ugyanazt a rúzszt használta és ugyanúgy, ez pedig ingerelte Rohmatot. Aztán egyszer csak kérdezgetni kezdte Marnit, hogy mit csinált, mialatt ő dolgozott.

Titkolt gyanakvását sem elaltatni, sem bizonyítani nem tudta. Hiába ugrott haza többször is teljesen váratlanul, Marnit mindig otthon találta. Aztán egyik reggel a Szociális Osztályról felhívta egy nő, s akkor úgy érezte, végre megvan a bizonyíték.

*

Marni úgy vélte, nincs más lehetősége, és visszament a Verandába. A bártulajdonos megengedte, hogy újra dolgozzon. Itt aztán nem tudott kitérni a Rohmat Nurjamannal kapcsolatos emlékei elől. Kuncsaftjai társaságában is mindig arra gondolt, milyen sok mindentől is beszélgettek Rohmattal annak idején. Nem értett meg mindent a férfi szavaiból (Rohmat el sem várta tőle), de szívesen hallgatta őt. Emlékszik, egyszer azt mondta Rohmat Nurjaman:

– Sok nő forog körülöttem, némelyikkel szerelmeskedtem is, és sok mindent osztottam meg velük, bár semmit sem értettek belőle.

Marni ezt dicséretnek vette. Élete legboldogabb pillanatának tartotta, amikor Rohmat Nurjaman bejelentette:

– Azt hiszem, beléd szerettem.

Ettől kezdve különös gondot fordított arra, hogy kifesse magát minden találkozás előtt. Mást aligha adhatott, mint elragadtatott mosolyát a rúzs mögül.

Három éve lehettek házások, amikor észrevette, hogy férje megváltozott. Rohmat Nurjaman gyakran kimaradt éjszakára, s ha otthon volt, sem közeledett már felé úgy, mint korábban. Marniban felmerült, hogy esetleg már nem is szép. Lehet, Rohmat azért hűvösebb vele, mert nem lett gyerekük. Vagy talán a Verandában vonzóbb lányra talált? Egy tizenévesre, aki nálánál is vastagabban keni a rúzszt? Marni egyre feldúltabb lett, bár mindent megtett, hogy felülkerekedjen kételyein. Hiába igyekezett. Mikor egyszer éjfél után sem ért még haza férje, úgy döntött, utána indul.

Marni előbb kirúzsozta magát, remélve, hogy ezzel vissza tudja szerezni Rohmat Nurjamant. Majd leintett

egy taxit, s a Verandába vitette magát. Ekkor történt a razzia. Marni úgy érezte, megérdemli a büntetést, amiért férjében kételkedni mert.

Most, hogy ismét a bárban dolgozott, gyakran arról ábrándozott: férje valamelyik éjjel majd betoppan, s mindent újrakezdenek. Elhatározta, hogy fogadalmához hű marad: nem használ rúzszt. Az egyik lány, aki már

tizenkét éve ott dolgozott, egyszer meg is kérdezte tőle, miért nem rúzsozza a száját.

– Kizárólag a férjemnek, aranyom – felelte Marni.

Való igaz: mióta beleszeretett Rohmat Nurjamanba, sohasem rúzsozta ajkát más férfi kedvéért.

Illés Mihály – Bíró Gergely fordítása

TOETI HERATY

Három a szerelmem

*három a szerelmem mint gyermekek
számlálják ujjukon
megnevezem egyenként
az első komoly és szívében
öntudatlan
éveken át vágyva vágyott
évdtem búskomorra téve tarka kedélyét
szánalmat érzett sajnált
burkolván óvtam olvasztottam
sugárzó ölem mélyén de szánva szállt alant
oly csendes lomha lénye
bármikor és bárhol hazugságon csíphet
a másik csupa kellem filozófus türelmes
sohasem támadtam vallását makacs elveit
– könnyen beszél mint szesz pörgette nyelv –
engem mégsem izgatnak sikamlós
szavai valószerűek valahányan
ó ajkát hány csók csomózta
faképnél hagyott s kiért
ah semmi az talán semmi sem történt
mért sütkérezett volna élveteg szájfényemnél
meg kell még neveznem a harmadik delikvenst
bár inkább homály fedné
olajos éjjeken zörrentett ajtópántot
súlyos ideges hangján mennyig
vont függönyt ágyat
élezett pillantása kéjesen összesabdalt
végül messzire inalt kitelt a becsülete
nem sürgetném az időt mégis remegve kérdem
az én három szerelmem találkozhat-e
valaha egy személyben*

W. S. RENDRA

*Jakarta prostituáltjai egyesüljete**Jakarta prostituáltjai**Kiket egyé vetett**A felső és az alsó osztályharc**Félelembe zsúfolódtok**A gúny és a gyalázat elől**Mit bánnotok kell**Meg kell bánnotok**Hozzatok értünk áldozatot**A belobbanó áhítatban**Ó Jakarta prostituáltjai**Serkenj föl kárhozat népe**Öltetek fehér ruhát akár a menyasszonyok**És feltűzött hajjal**Mártsátok lángba arcotokat**Fölfeszített testetek templom**Bájak és kegyek szentélye**Hol elétek borulunk a bűnbocsánatért**Mit bánnotok kell**Meg kell bánnotok**Legyetek szelid áldozataink**Jöjj elő Sarinah**S mondd el nekünk**Hogyan rendelt a miniszter magához**A forradalom műzsájának igézón szónokolt**És nemzetünk nevében indás fűződöt megoldotta**Hogy leigázza bőröd bennszülött dús lankáit**És te is jöjj Dasima**Jöjj s mondd el a népnek**Öledben váltófutást rendeztek mozgalmárok**Népjólétről susogtak**Becéztek forradalmak megváltó tűzvézének**Félig letolt iszamos gatyákban üzekedtek**Lankadó nyögdecéslés szögezett deszkapriccsre**Nélkületek nem indult**Se gyűlés sem értekezlet**Nagyágyúk eldurantak gazfickók ficánkoltak**Beépült méhetekbe génhibás nómenklátúra**Nemet hogyan lihegjen**Ziháló rettegéstek**Porcorongot csikorogtat a szegénység igája**Tárd szét combjaid gőzét**Ha már a gyárkémény beszikkadt**Üzemek zárják össze szemérmes kapuikat**Ki venne állományba ha nem épp a kormány**Vezetők forradalma**Istenek forradalma**Bevételtek a mennyek**Ki törődne a földdel**Ti lettetek lakói az új paradicsomnak**Mit bánnotok kell**Meg kell bánnotok**Hozzatok értünk áldozatot**A belobbanó áhítatban**Ó Jakarta prostituáltjai**A gyalázatnak vége**Ideje sutba dobni súvadjon rozsdásodjon**A szajhák pellengére**A barátaim vagytok**Nem ártalmas bűnbanda**Híreszteljék bár fröcsögve**Kik demagóg szólamokkal falták a húsos keblet**Elpolitizálták a szexet**Testvéreim nővéreim**Szétozlatni titeket nehezebb**Mint felozlatni egy pártot**Munkát kell adniuk nektek önkritikát gyakorolva**Méltóságokkal vissza**Tisztaságokkal vissza**Testvéreim nővéreim**Egyesüljete szajhák**Kisujjon megpörgetve hajtsátok el a fűzöt**Meneteljete szajhák**Vonulva mint a zászlók**Követeljete jussul a horpaszig mocskolt várost**Követeljete férjet tisztas házasságot**Ó Jakarta prostituáltjai**Testvéreim nővéreim**Ne féljete a férfaktól**Kiknek lelke mosdatlan és meztelen**Am erszényeikbe gyulladt heréket potyogtatnak**Ha áraitokat duplájára emelitek**Egyetlen egy hónapig sztrájkoljatok csak**S ők testvéreik parázna asszonyait**vágják gerincre helyettetek***Balogh László M. A. – Falusi Márton
fordította**

MOCHTAR LUBIS

A kuli¹

A veranda és az elülső szoba lámpáit már eloltották. Apa még írogatott dolgozószobájában. Mi, gyerekek pedig a szülők hálószobájában gyűltünk össze, és Anya szokásos esti meséjét hallgattuk. Anya egy emberevő manóról mesélt, aki hol emberi testben, hol tigris képében jelent meg. Arról lehetett felismerni, hogy orra alatt kerek, nedves ajkak éktelenkedtek, és járás közben előreálltak sarkai.

Félelmetes és érdekes mese volt, a takaró alá húzódva élveztük a borzongást.

Hirtelen zaj támadt odakint, s kis idő múlva az éjjeliőr hangjára lettünk figyelmesek, aki Apát szólította:

– Uram, uram, jöjjön ki!

Mindannyian megrémültünk. Anya abbahagyta a mesélést. Apa sietősen kinyitotta dolgozószobája ajtaját, és kisietett a verandára.

– Jaj, lehet, hogy már megint fellángolt a háborúskodás a falusiak között – szörnyülködött Anya, mi pedig követtük őt a verandára.

Akkoriban Apa körzeti vezetőként (demang²) szolgált Kerinciben, és a húszas-harmincas években azon a vidéken meglehetősen középkori állapotok uralkodtak. Az öntözővíz megosztása, a bivalylegelők használata és más problémák miatt az egyik falu gyakran hirdetett harcot a másik ellen. Az ilyen összetűzésekben népszerű fegyverként szolgáltak a tyúktojás nagyságú kövek, melyeket parittyából hajigáltak az ellenség felé. Épp egy héttel korábban Apa Sungai Dewasban járt egy hasonló háborúskodás leállítására miatt, amikor egy nagy kődarab lerepítette fejről a parafakalapot. Szerencsére nem érte komolyabb sérülés, de egy ideig szédült tőle.

A verekedésnek végül a rendőrség levegőbe leadott lövései vetettek véget, és a két falufőnök tárgyalóasztalhoz ült. Amikor meghallották, hogy Apát majdnem eltalálta az egyik kő, a falufőnökök bocsánatért esedeztek, hangsúlyozva, hogy nem volt szándékuk bántani őt. Végül az eltévedt kő miatti megbánás megkönnyítette Apa békejavaslatának elfogadását és a vízmegosztásról való megállapodást.

Az éjjeliőr kilenc óra körül riasztotta Apát. Az udvarban néhány rendőr várakozott, élükön parancsnokukkal, de nem hallottuk, mit mondanak Apának. Minket azonnal beküldtek a házba. Kis idő múlva Apa is jött utánunk, és gyorsan öltözködni kezdett. Felhúzta bőrcsizmáját, felcsatolta pisztolyát, fejére tette parafakalapját, és elsietett.

Hamarosan bejött Anya, és a következőket mondta:

– Na gyerekek, most mindenki ágyba, és alvás! Apának el kellett mennie, mert néhány kuli megszökött.

Másnap reggel Abdullahtól, az éjjeliőrtől hallottuk, hogy öt szerződéses kuli megszökött az ültetvényről, miután megkéselték az egyik holland felügyelőt.

Amikor délben hazajöttünk az iskolából, Apa még nem tért vissza. Naplementéig sem jelent meg, és Anya nyugtalanul ki-kínézt az utcára. Többször is hallottam Anyát Abdullahhal beszélgetni. Abdullah azt mondta, nincs ok aggodalomra. Apa este érkezett meg, amikor minket már ágyba parancsoltak. Hallottam, hogy késő estig beszélget Anyával, majd csend lett a házban. Másnap megtudtuk, hogy minden szökött kuliszt elfogtak, és börtönbe zártak. A börtön a házuk mögött, egy domb tövében húzódott. A gyümölcsös kertből, főleg ha felmáztunk egy nagy jerukfa³ tetejére, rá lehetett látni a börtönépület mögötti nagy térre, ahol az elítéltek naponta felsorakoztak, és ahol a büntetést végrehajtották. A kertből jól hallottuk az elmebajos rabok énekését vagy káromkodását is.

Akkoriban még nem merült fel bennem a kérdés, hogy miért a börtönbe, és miért nem a kórházba viszik az elmebetegeket. Néha jól szórakoztam panaszos, egyre hangosabb éneküket hallgatva, de még érdekesebb volt, amikor káromkodni kezdtek. Ilyen szavakat mi sem ejthettünk ki a szánkon.

Később Anya elmondta, hogy Apának és a rendőrségnek sikerült elfognia a három szerződéses kuliszt, akik rátámadtak a holland felügyelőre. Mert csak hárman rontottak a felügyelőre, nem pedig öten, ahogy először mondták. Az ültetvényhez közeli erdőben kerítették kézre őket, ahol éhesen, dideregve és rémülten húzták meg magukat. Nem tanúsítottak ellenállást, meglátván apámat, azonnal megadták magukat, és azt mondták:

– Sorsunkat méltóságos urunkra bízunk, és igazságért esedezünk.

Anya szerint a holland felügyelőt azért késelték meg, mert állandóan zaklatta feleségüket.

– Ők nem hibásak – mondta Anya, láthatóan mérgeesen, hogy a kuliszt elfogták. – A gonosz felügyelőt kellene elfogni.

– Miért nem őt fogták el? – kérdeztük mi, gyerekek. Anya ránk nézett, és gyengéden megszólalt:

– Mert a hollandok az urak! A hollandok nem lehetnek hibásak.

1 A gyarmati időkben holland ültetvényekhez és más vállalatokhoz szegődő, rabszolgasorban tartott bérmunkásokat nevezték kuliknak.

2 A gyarmati időkben a helyi közigazgatás járási szintjéig helyiek is kaptak vezető beosztást, de melléjük holland tisztviselőket állítottak, akik gyakorlatilag teljhatalommal rendelkeztek.

3 jeruk (ejtsd: dzseruk): mandarinszerű trópusi gyümölcs

– De ő volt a gonosz – erősködtünk tovább.

– Én nem értem ezt az egészet – válaszolt Anya –, de ne faggassátok erről apátokat. Ő már így is dühös, mióta visszajött az ültetvényről.

Apa megjött a hivatalból, megebédelt, majd mindnyájunkat behívott dolgozószobájába. Nagyon komor volt, látszott rajta, hogy valami nyomja lelkét. Miután összegyűltünk, megszólalt:

– Holnap reggel tíz óráig megtiltom, hogy a hátsó kertbe menjetek. Senki sem mehet oda. Nagyon mérges leszek arra, aki megszegi ezt a tilalmat.

– Miért? – kérdeztük.

– Ti csak fogadjátok el apátok parancsát – válaszolt röviden Anya.

Megértettük. Ha Apának ez a véleménye, fölösleges vitatkozni. Nem mertünk újra a tiltás okára kérdezni.

Mindjárt utána megrohan-tuk Anyát kérdéseinkkel, aki végül – hogy lecsendesítsen minket – elmondta: másnap reggel mindhárom kulit megbüntetik.

Takarodó után sokáig nem tudtam elaludni. Félni kezdtem, és csak azon járt az eszem, hogy a kulikat holnap reggel megkorbácsolják a börtön udvarán. Félelmem kíváncsisággal vegyült, látni szerettem volna, hogyan veri az egyik ember a másikat korbáccsal.

Iskolás testvéreim korán reggel elmentek. Nekünk, kisebbeknek Apa és Anya újból megparancsolta, hogy ne menjünk a hátsó kertbe.

Abdullahtól, az őrtől megtudtam, hogy reggel kilenckor kezdődik a korbácsolás. Ahogy közeledett az idő, egyre nyugtalanabb és idegesebb lettem. Öt perccel kilenc előtt nem bírtam tovább, odakiabáltam Anyának, hogy a szomszéd házba megyek játszani, s már ki is szaladtam a házunk előtt vezető főútra, majd egy kerülővel tovább futottam a hátsó kertünkkel határos kórház mögé, felkapaszkodtam a kerítésre, beugrottam a gyümölcsöskertünkbe, és lihegve felmáztam a jerukfára, egészen a tetejére, ahol elhelyezkedtem, és lenézhettem a börtön hátsó udvarába.

A börtönudvart zúzott kő borította. Középen már felállították a három fapadot. Bal oldalt egy kisebb felfegyverzett rendőri egység sorakozott. Utána megpillantottam Apát, amint egy kis csapáson közeledik a hátsó udvar felé, mellette a holland tisztviselő, a helyi rendőrparancsnok és a kórházi orvos. Ezután egy másik csapáson elővezették a három foglyot rövidnadrágban, hátrakötött kézzel, s mellettük a börtönigazgató és két rendőr lépdelt.

Izgultam és félttem, hogy a gyomrom görcsbe fog rándulni. De nem akartam elhagyni a rejtkehelyemet, mindenképpen látni akartam, hogy mi fog történni.

A három kulit a fapadok mögé állították, letérdeltették, majd a börtönigazgató felolvasott egy szöveget, és láttam, amint a holland tisztviselő bólogat. Apa mereven, mozdulatlanul állt. Utána kioldották a kulik kezét, a padra hasaltatták őket, majd kezüket-lábukat odakötözték.

Ezután három börtönőr lépett előre, kétméternyire a padoktól megálltak, kezükben fekete színű korbácsokat tartottak. Hamarosan felhangzott a börtönigazgató utasítása:

– Egy!

Hangja erős és kemény volt. A három börtönőr hátalendítette kezét, a hosszú korbács megtekeredett a levegőben, mint egy áldozatára

lecsapó fekete kígyó, majd éles csattanás hallatszott, amint a korbács húsba vágott. A középső kuli hátravetette a fejét, s szájából olyan üvöltés tört elő, amelyet én embertől még nem hallottam.

Ez az üvöltés teljesen elgyengített, ideges félelem fogott el, és minden erőmmel a fa ágába kapaszkodtam.

– Kettő! – kiáltott újból a börtönigazgató. A korbácsok süvöltő hangon martak a hátakba, és a második ütés után már mindhárman üvöltöttek.

Nem mertem többet odanézni, erősen becsuktam a szemem, de nem tudtam nem hallani a korbács süvítését és a kegyelemért esedező kulik jajgatását. Ki tudja, mennyi ideig szenvedtem el velük az életet és halált a

Lee Man Fong: Balinéz nő

kínpadon. Amikor újból kinyitottam a szemem, a doktort láttam, a foglyokat vizsgálta. Aztán láttam, amint fejével int a holland tisztviselőnek, az pedig a börtönigazgatónak, aki azt kiáltotta:

– Huszonegy!

A korbácsok ismét a levegőbe emelkedtek, és lesújtottak a véres hátakra. Most már nem üvöltöttek a kulik, mindhárman ájultan feküdtek.

Miután a huszonötödik ütéssel is kimérték, a holland tisztviselő intésére a börtönigazgató egy lépést tett hátra, és parancsot adott a három börtönőrnek, akik hátraléptek, összetekerték véres korbácsukat, és bementek a börtönépületbe.

Az orvos újból megvizsgálta a foglyokat. Aztán eloldozták őket a padokról, a holland tisztviselő Apához fordult, és valamit mondott neki.

Ekkor hibáztam. Erőtlenül, lefelé mászva a fáról, az alsó ágra léptem, váratlanul megcsúsztam, és a földre estem. A könyököm sérült meg, és erős fájdalmat éreztem. Az eséstől néhány pillanatig néma maradtam, aztán sírva fakadtam. Abdullah, az őr meglátott a konyhánkból, kiszaladt, felemelt, és bevitt a házba. Anya megvizsgálta fájós könyökömet, és megállapította:

– A könyököd kificamodott! Apád nagyon mérges lesz. Megszegted a parancsát. Minek mentél a kertbe?

Én csak sírdogáltam.

Gyorsan átvittek a kórházba, ahol a vezető orvos helyreigazította könyökömet, bepólyázta az egész karomat, és szigorú pihenést rendelt el a játék teljes mellőzésével.

Félve vártam a találkozást Apával. Miután este megjött a hivatalból, megvacsorázott, és Anyával beszélgetett egy ideig. Biztosan a bűnömről beszélnek, gondoltam magamban.

Nemsokára Apa bejött hozzám, és az ágy szélére ült. Mélyen a szemembe nézett, mire lehajtottam a fejem.

– Mindent láttál? – kérdezte.

– Igen, Apa, mindent láttam – feleltem remegő hangon.

Megfogta a kezem, majd gyengéden, de határozottan mondta:

– Ha nagy leszel, semmiképpen ne menj állami tisztviselőnek! Megértetted?

– Igen, Apa! – válaszoltam. Ezután mintha még mondanivalót akart volna valamit, de hirtelen meggondolta magát. Sietősen aludni parancsolt.

Ettől kezdve, amikor csak alkalom adódott, Apa mindig azt kérte, hogy egyetlen fia se kövesse őt a kormánytisztviselői poszton. Valahányszor így szólt, rám nézett, és megértettem, miről van szó.

Debreceni István – Bíró Gergely fordítása

CHAIRIL ANWAR

Hangulat

*Ha időm lejár
Senki nem sirat meg
Tudom, Te sem*

Hát ne sajnáljatok

*Vadállat vagyok
Akit kivetett a falka*

*Golyó ütötte lyukak bőrömmön
De támadok, de támadok*

*Aztán sajnó sebem
Futva viszem*

Enyhül az égő fájdalom

*Mi történt velem, nem tudom
Élni szeretnék, ezer évig élni*

MANGASI SIHOMBING

Lefejezettek

Aú, aú, aú!
Miféle hang ez? Kutya vonyít?
Dehogy, csak ember jajong.
Törött csont...
Véres sebek...

Reccs, reccs, ropp!
Tető szakad, fal roggyan, ház omlik,
csont roppan, vér ömlik!
A sebesült
földre zuhan.

Pakk, pakk, pukk!
Miféle hang ez?
Lepottyánó kókuszdióé?
Ugyan! Koponya koppan.
Gazdája mellén
Véres kokárda.

Árvák sirató szava szól,
holt anyáért, holt apáért, rokonokért
étlen, szomjan,
részvétlenség foglyaié.

Ember voltál, mivé lettél?
Kegyetlenebb vagy az ebnél.
Ebek, ebek,
örüljetek,
hogy ebek vagytok, s nem emberek.

Debreceni István – Oláh János fordítása

Affandi: Balineéz kakasviadal

Duna

I.

Mondd csak, mit somolyogsz,
Mit locsogsz folyvást?
Nem lehetnél, mondjuk, szomorú,
Netán mogorva?
Már megbocsáss, de rám is mordulhatnál,
Arcul is csaphatnál.

Ugyan...
Hiszen te vigyorogsz rám napestig,
Báván és üresen,
De én nem viszonzok semmit,
Kivált az ilyen grimaszt nem,
Uramnak, teremőmnek se tenném,
Legkevésbé pedig neked,
Az eget kémlelem inkább helyetted is,
A madarak s a fények sugárújtait,
a duzzadó felhőket,
És igen, a híd patkányokat is persze,
Ha meg nem sértlek vele...

Bátyám,
Úgy teszel, mintha nem tudnád;
A madár is, a felhő is én vagyok,
Miként a sok nyüzsgő patkány és béka,
Sőt valahány tücsök is odalenn...

Jó, jó, azért meg ne bántódj!
Meg ne sértődj, cimborá,
De akkor tudnod kell azt is,
Égi s földi egyként engem piszkít,
Engem szennyez szakadatlan,
Még ha személy szerint a vád
Ezúttal nem is téged illet.

II.

Ne csak a szemérről, a mocsokról beszélj,
Éppúgy hömpölyög a vér is szerteszt,
Hegyen és völgyön, erdőn és mezőn,
Jégtáblákon és a sivatag homokján,
Ráfagyva, ráfőve húsunkra, csontunkra,
Szívünkre.

Tudom,
Tudom én, öregem,
Láttam én is halottakat
Fönnakadni az uszadék fákon,
Jőve az árral,
S tovaúszni.

III.

Nyomorúság és
Zokogás tanúja vagyok magam is,
Sajgó, réveteg rokonod,
A részvét hunyorgó parazsa mellől.

Akkor tudod jól,
Immár fékezhetetlen
Ez az átható vérszag,
Évszázadok, évezredek óta
Dől, csak dől lefelé a Kálváriáról,
Elborítva már az őserdőket is,
Amint Krisztus vére visszafolyik
Az Édenig.

Igen, ahol háború, ott vérszomj,
Ott minden és mindenki sorsa
egy és ugyanaz.

Hiába üvölt a vérzuhatag
Kialt egekig a kín,
Riasztóbb a sebek,
a gyász némasága.

IV.

Öreg komám,
Vigasztalódj,
Csapd el magadtól,
Hagyd a bánatot, zokogást,
Énekem, im, az aranykor kapuját
Nyitja meg előtted,
Emlékezetednek ki szabhat ott határt?

Drága testvér,
Nekem már nincs mit feledni,
Álmom is rég az ébrenlét maga,
De zendíts rá, zúgd,
Hátha megvigasztalsz!

Halld hát, és ringasd a
Reménység dalát:

Sarulla,¹ ó Sarulla!
Gyógyír minden napunkra,
Bölcsőbb vagy a bölcséknél,
Kavicsabb a köveknél.

Ahol ádáz vita dúl,
Taníts minket folyamul,
Ám, ha békében találsz,
Híreszteld, amerre jársz!

V.

Dalod megnyugtató, és én
Örömmel ringatom,
Jól ismerem Sarullát,
Aprócska létére is, szemrevaló és
Mondhatom, bájos teremtés,
Magaménak érzem minden cseppjét,
Mintha ükapja lennék, s ő nekem
Távoli unokám.
Sarulla, szép kedvesem,
Örvendj az életnek mindenestől.

Hát a másik nótára emlékszel-e még?
A Jáva-földre, amely
A Solo-i hegyekből foly alá a vízzel,
Egészen az egykor oly gazdag,
és békeesség uralta tájig,
Ott a sűrű óceán felől.

Tréfálsz, pajtás?
Pont azt ne tudnám?
A Solo² folyó is mindünnel éltet,
Mert bizony unokám nekem ő is,
Völgye pedig az értelem ama bölcsője,
Melyben már kétlábra állt és
Főlegyenesedett az Ember.

Tehette, valóan, amíg tehette,
Míg meg nem tudta, mi a gyarmat,
Mi Malukku sorsára jutni.
Vesztét, dehogy, ó dehogy a fűszerek hozták,
Telhetetlen kapzsiság, seft és bírvágy
Hajszolta, lökte szenvedésbe, taposta nyomorba,
Ölték, irtották lakóit számolatlanul,
És nyögött és hörgött Nusantara³
Negyedfélszáz esztendőn keresztül.

Tudom, hogyne tudnám,
Amennyi hős, annyi vér és annyi könny ott,
El-elsirattam ezerszer az emberfiát,
Alig csordogálón, magamat emészte,
De bömbölve is, árvizes fohászok özönében.

Az igazi hősök ifjan
Halnak mindenütt, barátom.
Ha létezik égbekiáltó némaság,
Akkor ez az.
Így tudta a költő is, Chairil Anwar,
Neki is csak huszonhat esztendő jutott,
Mint Petőfi Sándornak,
Talán mert évezredekben mérték népük jogát
A szabad hazához.

Békülj meg és
Nézz bátran körül.
Itt is egy nemzet él
Ezer éve,
Chairil Anwar se mondhatná
Pontosabban:
Szabadon és méltósággal,
Az ősi Ister vidékén,
Magyarországon.

Óvd hát szabadságod, Magyarország,
Őrizd meg minden kísértéstől,
És minden gonosztól.
Béke legyen veled még ezer évig,
Álmaid teljesüléséig.

Debreceni István – Léka Géza
fordítása

-
- 1 Aek Sarulla (Sarulla folyó): észak-szumátrai népdal címe
 - 2 Bengawan Solo (Solo folyó): népszerű közép-jávai dal címe
 - 3 Az indonéz szigetország gyarmatosítás előtti elnevezése

BALOGH LÁSZLÓ M. A.
Indonézia művészete

Az indonézek ősei erre a területre a Dél-Kínai Yunnan tartományból érkeztek, feltehetően két áramlatban: körülbelül Kr. e. 2000-ben és körülbelül Kr. e. 500-ban. Az animizmus jellemezte hiedelemvilágukat, melynek hatása a mai napig érezhető. A hal, a madár az alsó és felső világok jelképei, a kígyók, a gyíkok pedig az ősök megjelenési formái. Az elefánt, a ló, a vízi bivaly az istenek szálítói szimbolizálják, ahogy erre a mai celebesei Toraja vagy a Minangkabau-i kultúrák építészetében, díszítőművészetében találunk példákat.

Az V. századtól a klasszikus kor művészetét meghatározta a hinduizmus és a buddhizmus megjelenése. Ezek a kultúrák és vallások nemcsak ráépültek a már meglévő kultúrákra, hanem kiegészítve őket egészen új formákat, stílusokat alakítottak ki az építészetben, szobrászatban és a díszítőművészetekben is.

A megjelenő új filozófiák, vallások építőmesterei által emelt templomok, a „candi”-k. A szó a „candikagrha” kifejezésből származik, ami Dewi Durga, vagyis Siwa egy másik megjelenési formája. Dewi Durga a harc, a háború, a halál, az elhalálozás jelképe is, tehát a „candi” egy mauzóleum. Egyes feltételezések szerint a „candi”-kban uralkodók, királyok hamvait tartották, mások szerint a „candi” imahely volt, vagy az isteneknek szentelt olyan szobor, amely az ősök iránti tisztelet és kapcsolat fenntartását szolgálta.

A „candi”-k legszebb építészeti emlékei Közép-Jáván maradtak fent, az egyik ilyen a Borobudur templom 842-ből. A nemcsak megmunkálásában, de méreteiben is impozáns templom andezitből épült, ötszáz-négy életnagyságú Buddha szobor díszíti. Érdekessége, hogy egy kisebb dombra épült kéregyszerű teraszos építmény, és ebből adódóan nincs belső tere.

A közép-jávai királyságok vezető pozícióit a X. század után más területek vették át. Nem tudni pontosan, miért, talán a sok belviszály vagy talán egy nagyobb természeti katasztrófa okozhatta a hatalom áttelepülését Kelet-Jávára. Ebben az időben pusztult el a Borobudur templom is, a Merapi vulkán keltette földrengés és tufaszórás következtében.

Kelet-Jáva építészetének nincsenek olyan monumentális emlékei, mint például a Borobudur templom, hiszen itt nem erősödtek meg olyan egybefüggő és gazdaságilag prosperáló királyságok, mint Közép-Jáván. Az egyik legszebb építészeti emlék a Blitar városához közeli egyszerű, karcsú Panataran templom.

Az ezt követő időszak talán legfontosabb eseménye az iszlám vallás térhódítása Közép-Jáván, majd a hindu vallás visszaszorulása Bali szigetére. Az iszlám vallás tiltja az emberábrázolást, ami komoly hatással volt a képző- és díszítőművészetre. A wayang figurák formavilága is lassú változásokon megy át, hiszen ennek a vallásnak a térhódítása hosszabb időn keresztül békésen folyt. Ez tette lehetővé, hogy beépüljön a hétköznapokba, a tradíciókba, de ne mossa el teljesen a régmúlt szokásait, emlékeit.

1511-ben Portugália jelent meg hódítóként, majd befolyását a holland Kelet-Indiai Társaság váltotta fel. Így kerülhettek európai festmények a térségbe.

A XIX. században a modern indonéz képzőművészetet Raden Saleh Syarif Bustaman alapozta meg. A nemesi származása miatt szerencsés művész 1807-ben Terbaya városában született, a közép-jávai Semarang mellett. Tehetségét nagybátyja, a város elöljárója fedezte fel, és a belga származású festőművész, A. A. J. Payen volt a mestere. Payen a Bogorban működő holland gyarmati adminisztráció Központi Tudományos és Művészeti Intézetében dolgozott, illusztrációkat készített és tájképeket festett. A fiatal Raden Saleh 1829-ben Hollandiába utazott a holland gyarmati kormány támogatásával, ahol további művészeti tanulmányokat folytatott két neves festőművész, C. Krusseman és A. Schelfhout irányításával. Raden Saleh 1829-től 1839-ig élt Hollandiában. Az 1840-es években utazásokat tett Olaszországba, Ausztriába és Németországba, majd 1840-től 1845-ig Drezdában lakott, kiállított Münchenben, Lipcsében és Berlinben. Az 1843–44-es éveket Algériában töltötte, majd 1845 és 1848 között Párizsban tartózkodott, ahol életre szóló barátságot kötött a kor romantikus művészeivel, így megismerkedett Eugene Delacroix-val is. Nemesi származása, jó megjelenése és tehetsége miatt hamar befogadták őt a kor vezető művészei és a francia arisztokrácia. 1852-ben és 53-ban szülőföldjén, Indonéziában élt, majd 1863-ban ismét hazalátogatott, és hosszabb időt töltött ott. Kisebb palotát építtetett magának, és az akkori Batáviában saját állatkertet rendeztetett be, hogy az egzotikus állatok szolgáljanak modellként festményeihez.

Raden Saleh művészete csak majd az 1900-as évek elején talált folytatásra Abdullah Surio Subroto (1878–1941) munkásságában, aki orvosi tanulmányok után a Holland Királyi Képzőművészeti Akadémián tanult. A nyugat-jávai Bandung városában élt, naturalista tájképeket festett. Az ő fia volt Basuki Abdullah, a híres festőművész. Neves művész volt a tájképfestő Mas Pringadie (1875–1936?) is, akinek tökéletes rajztudását a The Royal Batavian Society és a Holland Indiai Régészeti Intézet hasznosította.

A XX. században több európai festőművész is útra kelt, hogy olyan világokat, kultúrákat fedezzen fel, amelyekben megelheti az „igazi művészet” bölcsőjét. Az akkor viszonylagos békében élő és stabil gazdasággal rendelkező holland gyarmatok sok, főleg holland, de más európai országból származó művészt is vonzottak. 1903-ban Balin, Denpasar városában megnyílt az első szálloda, és a Kelet-Indiai Társaság járataival emberek sokasága indult meg az „Istenek szigete” felé. Az első művész W. O. J. Nieuwenkamp rajzfűzetével bejárta egész Balit, és rajzain megörökítette a balinéz embereket és szokásaikat. Őt követte a holland Rudolf Bonnet és Arie Smit, az osztrák Roland Strasser, a spanyol Antonio Blanco, a német Walter Spies, valamint a belga Adrien-Jean Le Mayeur de Merpres.

Bali szerencsésebb helyzetben volt, mint Jáva, ahol az iszlám vallás emberábrázolást tiltó megkötései miatt a képzőművészet nem tudott szabadon fejlődni. A „bali stílus”, a wayangok világát idéző kifejezési forma erőteljesen érvényesült az 1873-ban született Gusti Nyoman Lempad művészetében.

Ebben a békés időszakban természetesen a nemzeti öntudat is ébredni kezdett, s 1928-ban Jakartában a nemzeti mozgalom már az „Indonézia egy nemzet, egy nép” jelszavát tűzte zászlajára. 1938. október 23-án Jakartában megalakult a PERSAGI (Persatuan Ahli Gambar Indonesia), az Indonéz Rajzművészek Egyesülete. Megalakulása nem véletlen. Az egyesület céljául tűzte ki, hogy segítse, oktassa a művészeket: hogy azok ne a „*Moi Indie*”, azaz a „*Gyönyörű Indonézia*”-felfogás szellemében csak szép tájképeket és szép női portrékat fessenek, hanem alakítsák ki saját stílusukat és az indonéz kultúrából merítsenek. A PERSAGI, amelyben olyan neves művészek tevékenykedtek, mint S. Sudjojono, Suromo, Kusnadi, Agus Djaja (majd testvére Otto Djaja is), Abdulsalam vagy Ramli, csak a japán bevonulásig, 1942-ig működhetett.

A második világháború kitörésével és azután a japán megszállással újabb nehéz évek vártak az indonéz népre. Az Indonéziában élő külföldi művészek nagy részét deportálták, táborokba zárták vagy hazaszállították Európába. Ekkor vesztette életét Walter Spies is, akit német állampolgársága miatt deportáltak, és az őt több száz társával együtt szállító hajót egy japán tengeralattjáró torpedója elsüllyesztette. A japán megszállók ígéretei – „*Ázsia az ázsiaiaké*”, „...*majd Indonézia megkapja függetlenségét Japántól*” – persze nem teljesültek.

Az 1945. augusztus 17-én kivívott szabadságot, a felszabadulást a második világháború és a japán elnyomás alól nem sokáig élvezhette az Indonéz Köztársaság, mert Hollandia megpróbálta visszaszerezni

gyarmatát. A küzdelem a függetlenségért 1945-től 1949 decemberéig tartott, amikor végre aláírásra került az elszakadást biztosító dokumentum.

Basoeeki Abdullah azok közé a szerencsés kevesek közé tartozott, akiket nem érintett hátrányosan a holland gyarmati rendszer. Nemesi származásának köszönhetően kiváló oktatásban részesült, a hágai Rijks Akademie növendéke volt. Az indonéz elnök, Sukarno hivatalos festője, majd a thaiföldi Bhumibol király udvari festője volt. A fülöp-szigeteki Ferdinand Marcos elnök is többször meghívta portréfestéshez. A kor másik nagy festőegyénisége a Cirebon városában született Affandi. Az autodidakta növendék olyan festőművésszé nőtte ki magát, akire méltán büszke az indonéz művészettörténet. Jakarta városában telepedett le, az ott kialakult művészeti élet egyik vezéregyénisége lett.

Az 1950-es évektől a LEKRA, a Kommunista Párt művészeti tagozata próbálta irányítani a művészeti életet. A párt egyre erősödő szervezetként igyekezett a többi pártot kiszorítani a politikai és társadalmi életből. 1963. augusztus 17-én néhány művész: Wiratmo Sukito, Zaini, Taufik Ismail és mások egy kiáltvánnyal léptek az ország elé, ez volt a Manifes Kebudayaan (Kulturális állásfoglalás), amelyben elítélték a LEKRA provokatív és erőszakos propagandáját. Tényleges változásokat csak az 1965. év hozott, amikor a Kommunista Párt szeptember 30-i puccskísérlete kudarcot vallott, és a pártot törölték az indonéz politikai életből.

Jakartában az 1950-es években alakult meg Indonézia első és önálló képzőművészeti akadémiaja, az ASRI (Akademi Seni Rupa Indonesia = Indonéz Képzőművészeti Akadémia), amelynek tanárai a legnevesebb művészek voltak, mint pl. Hendra Gunawan, R. J. Katamsi, Kusnadi, Sudarso. Olyan kitűnő tehetségeket neveltek, mint amilyen Widayat, Edi Sunarso, G. Sidharta, vagy a ma is ott tanító művésztanárok, mint Edi Sunaryo, Sudarisman, Wardoyo Sugianto. 1984-től az akadémia a Jakartai Indonéz Művészetek Akadémiája nevet viseli (Institut Seni Indonesia Yogyakarta).

A modern vagy kortárs indonéz képzőművészet úgy alakul, mint ahogy minden más ázsiai vagy európai országé. A hetvenes és a nyolcvanas évek olyan művészeket adtak Indonéziának, mint Popo Iskandar, Srihadi Sudarsono Bandungból, vagy Wardoyo, Aming Paryitno Jakartából, Nyoman Gunarsa, Made Wianata Baliról.

Az 1990-es évekre az indonéz képzőművészet a nemzetközi művészeti élet szerves részévé vált, rengeteg a kiállítás, az aukció. Hazai és nemzetközi gyűjtők, aukciós házak licitálnak az alkotásokért, és a legnevesebb alkotóművészek versengenek azért, hogy a Jakartai akadémián taníthassanak.

Balogh László M. A. (1968, Szeged) a Jakartai Indonéz Művészetek Akadémiáján és a Szegedi Tudományegyetemen szerzett diplomát. Képzőművész, az indonéz művészetek egyik legtekintélyesebb hazai szakértője. Számos kiállítást és előadást tart itthon és Indonéziában.

Chairil Anwar (1922–1949) költő, műfordító. Az észak-szumatrai Medánban született. Jakartában kezdett el verseket írni a japán megszállás alatt. A modern indonéz irodalom kiemelkedő alakjaként tartják számon, aki a függetlenségi mozgalomhoz kapcsolódó ún. 1945-ös generáció egyik vezetőjeként szerepet játszott az indonéz költészet megújításában. Nyugtalan, lázadó természete fogékonnyá tette a külső impresszionista hatások iránt.

Debreceni István (1937) nyugalmazott nagykövet. Az indonéz nyelvet és irodalmat a moszkvai Nemzetközi Kapcsolatok Intézetében tanulta, ahol 1962-ben szerzett diplomát. Hivatásos diplomataként főként ázsiai országokban szolgált, többször megfordult Indonéziában, legutóbb 1988 és 1992 között nagykövetként képviselte hazánkat. Hobbija az indonéz irodalom és művészet.

Eka Kurniawan (1975, Tasikmalaya, Nyugat-Jáva Tartomány) eddig öt könyve jelent meg indonéz nyelven: *Pamoedia Ananta Toer dan Sastra Realisme socialis* (Pramoedia Ananata Toer és a szocialista realizmus, tanulmány), *Cantik Itu Luka* (A szépség megsebez, regény), *Lelaki Harimau* (Tigrisember, regény), *Gelak Sedih* (Szánalmas szomorúság, prózagyűjtemény), *Cinta Tak Ada Mati* (A szerelem nem ér véget, prózagyűjtemény). Első regényét (*Cantik Itu Luka*) 2007-ben adták ki japánul Bi Wa Kizu címmel. Öt indonéz író társaságában 2007-ben az Egyesült Államokban járt, hogy az ott élő indonézekről írjanak műveket. A hat szerző elbeszéléseiből összeállított kötetet 2008-ban *L. A. Underlover* címmel adták ki. Könyvillusztrációval és honlapszerkesztéssel is foglalkozik. Feleségével, Ratih Kumala írónővel Jakartában él.

Es Wibowo Magelang városban született, műszaki egyetemen végzett. A Borobudur templommal kapcsolatban számos írása jelent meg. Verset, prózát, esszét ír. Harminc verseskötetet adott ki. Jakartában él és dolgozik.

Faisal Komandob verset, prózát, esszét ír. Jakarta városában él és dolgozik.

Illés Mihály (1947, Gyula) a szegedi József Attila Tudományegyetemen orosz–francia tanári szakon végzett 1965-ben. Az Ulánbátori Egyetemen két évig mongol nyelvet, a Moszkvai Diplomáciai Akadémián ugyancsak két évig indonéz és maláj nyelvet tanult. 1973 és 2009 között diplomata: a Külügyminisztérium Ázsiai és Csendes-óceáni Főosztályán, illetve Magyarország ulánbátori, új-delhi, vientiane-i és jakartai nagykövetségében dolgozott különböző diplomáciai beosztásokban, legutóbb nagykövetként (Ulánbátor: 2004–2006, Jakarta: 2006–2009).

Joko Pinurbo (Jokpin) (1962) az IKIP Sanata Dharma Yogyakarta Főiskola indonéz nyelv és irodalom szakán végzett 1987-ben. Első verseskötete *Celena* (Nadrág) 1999-ben jelent meg. 2001-ben megkapta a Sastra Lontar-díjat, majd a kötet, melyért a díjat kapta, *Trouser Doll* címen 2002-ben angolul is megjelent. *Di Bawah Kibaran Sarung* (2001) című verseskötetéről 2002-ben elnyerte a Nemzeti Oktatási Minisztérium Nyelvi Központjának irodalmi díját. 2005-ben a *Kekasihku* (Szerelmem) című kötetéért ugyancsak díjat kapott (Khatulistiwa Literary Award). Műveit angol és német nyelvre is lefordították.

Komang Ira Puspitaningsih (1986, Denpasar, Bali) versei és prózái több napilapban is megjelentek (Bali Post, Kompas, Koran Tempo, Jurnal Puisi, Paradox Cultural Magazine, Suara Merdeka, Jurnal Sundih, Jurnal Kreativa és Media Indonesia).

Mangasi Sihombing az Indonéz Köztársaság jelenlegi budapesti nagykövete, aki akkreditált nagykövet még Horvátországban, Bosznia-Hercegovinában és Macedóniában is. Az észak-szumatrai Batak-földön született, egyetemi tanulmányait Jakartában végezte, majd külügyi szolgálatba lépett. Hivatali tevékenysége mellett verseket, legendákat és esszéket ír.

Mochtar Lubis (1922, Padang, Nyugat-Szumatra) író, újságíró, esszéista. Jakartában először újságíróként vált ismertté, mint az Indonesia Raya című napilap vezető-szerkesztője.

Taufiq Ismail (1935, Bukittinggi, Nyugat-Szumatra) költő, író, aki nagy hatással volt a Sukarno-éra utáni indonéz irodalomra. A híres 66-os generáció tagja. Tanulmányait a Jakartai Indonéz Egyetemen folytatta. Mielőtt író lett, a bogori Institut Pertanian (Mezőgazdasági Főiskolán) tanított. 1964-ben az egyik irányítója volt a Manifesto Kebudayaan mozgalomnak, ezért a kormány eltiltotta a tanítástól. Versei közül a leghíresebbek: *Malu* (Aku), *Jadi Orang Indonesia* (Szégyellek indonéz embernek lenni), *Benteng* (Erődítmény), *Buku Tamu Musim Perjuangan* (Vendégkönyv a harcok idejéhez), *Saya Hewan* (Állat vagyok), *Puisi-puisi Langit* (Az ég versei). Sok elismerésben részesült (Cultural Visit Award az ausztrál kormánytól, vagy a South East Asia Write Award Thaiföld királyától).

tője. Független, kritikus gondolkodását mutatja, hogy lapját mind a Szukarno-érában, mind a Suharto-korszakban betiltották. A hatvanas évektől jelennek meg novellái és kisregényei, több irodalmi díjban részesült.

Toeti Heraty (1933) költő, aki filozófusként, művészettörténészként és emberjogi harcosként is elismert. A Suharto-érában politikai és feminista nézetei miatt a kormánypárttal szemben ellenzékbe kényszerült.

Ratih Kumala (1980, Jakarta) írónő, négy könyve jelent meg: *Tabula rasa* (regény, 2004), *Genesis* (regény, 2005), *Larutan Senja* (Alkonyati bájital, prózai írások gyűjteménye, 2006), *Kronik Betawi* (Bataviai krónika, regény, 2009). Filmforgatókönyveket is ír: 2007-ben a Jalan Sesama, a Szezám utca indonéz változatát készítette el. Jelenleg az egyik jakartai televízió drámaosztályán szerkesztő.

W. S. Rendra Willibordus Surendra Broto Rendra (1935, Solo, Közép-Jáva) a legnevesebb indonéz irodalmárok között „Burung Merak” (Páva) becenéven emlegetett költő 1967-ben megalapította a Benkel Teatert, a Szerviz Színházat Jakartában és Depok városában. Művei nemcsak Indonéziában népszerűek, hanem külföldön is. Lefordították őket angol, holland, német, japán és hindi nyelvre is.

Es Wibowo Magelang városban született, műszaki egyetemen végzett. A Borobudur templommal kapcsolatban számos írása jelent meg. Verset, prózát, esszét ír. Harminc verseskötetet adott ki. Jakartában él és dolgozik.

Ágh István (1938, Felsőiskák) költő, író, műfordító. A Hetek alkotócsoporthoz tagjaként indult. 1975-től az Új Írás folyóirat munkatársa, jelenleg a Hítel szerkesztője. József Attila- (1969, 1980) és Kossuth-díjas (1992). Legutóbbi kötete: *Kidöntött fánk sutogása* (életrajzi regény, 2008).

Alföldy Jenő (1939, Budapest) irodalomtörténész, kritikus, a Nemzeti Tankönyvkiadó nyd. főszerkesztője; József Attila-díjas. Kecskeméten él. Legutóbb megjelent kötetei: *Templomépítők* (tanulmányok, 2006). *Csanádi Imre költői világa I-II.* (Pályakép, Huszonöt verselemzés, 2009).

Bíró Gergely (1979, Budapest) szerkesztő. A Pázmány Péter Katolikus Egyetem magyar-kommunikáció szakán végzett 2003-ban. Azóta a Magyar Napló belső munkatársa. Budapesten él.

Czákó Gábor (1942, Decs), író, kritikus, képzőművész, a magyar katolikus újságírás megszervezője, a Duna Televízió *Beavatás* című esszéorozatának szerzője. Jogi diplomája megszerzése után szerkesztőként dolgozott a Mozgó Világnál (1978–1983), az Igennél, a Magyar Szemlénél. Békásmegeyeren él. József Attila-díjas. Legutóbbi kötetei: *99 magyar rémmese* (2007) *Beavatás VI. – Isten családja* (2008). 2009 májusában Stephanus-díjat kapott.

Falusi Márton (1983, Budapest) költő. Jelenleg a Hítel folyóirat vsszerkesztője, valamint a Magyar Napló Európai Figyelő és Lapszemle rovatát gondozza. Legutóbbi kötete: *Rádhnyitva ablak, ajtó* (2007). Gérecz Attila-(2004) és Junior Prima-díjas (2008).

Ferdinandy György (1935, Budapest) író. 1964-től a Puerto Ricó-i Egyetem tanára. 1964 és 1970 között a *Szomorú Vasárnap* című lap kiadója. 1976-tól 1985-ig a Szabad Európa Rádió külső munkatársa. A francia írószövetség és a Nemzetközi Magyar Filológiai

Társaság tagja. József Attila- (2000) és MAOE Életműdíjas (2006). Legutóbbi kötete: *Csak egy nap a világ* (2008). Az idei könyvhétre jelenik meg az *Amerikai menekült* című, három 56-os fiatal életútjáról szóló könyve.

Hováth (EÖ) Tamás (1959, Szentgotthárd) író. Éneket tanít a budapesti Szinyei Merse Pál Gimnáziumban, ahol a Németh László Önképzőkör munkáját is segíti. Tanítványaival közösen adja ki a VITA című folyóiratot. Írásai 2000 óta jelennek meg. Legutóbbi kötete: *Vizek fészke* (elbeszélések, 2005).

Iancu Laura (1978, Magyarfalva) költő. PhD-hallgató a Pécsi Tudományegyetemen. 2006-tól a Moldvai Magyarság budapesti szerkesztője. Arany János kutatói ösztöndíjban és Móricz-ösztöndíjban részesült (2006). Legutóbbi verseskötete: *Karmaiból kihullajt* (2007).

Kovács István (1945, Budapest) költő, polonista, történész, a Kilencek költőcsoporthoz tagja. Az MTA Történettudományi Intézetének főmunkatársa. József Attila-díjas. Legutóbbi kötetei: *Az idő torkában* (válogatott versek, 2007), *A barátság anatómiája I.* (Írások a magyar–lengyel kapcsolatokról és a lengyel kultúráról, 2007). „Egy a lengyel a magyarral” (*A szabadságharc ismeretlen lengyel hősei* (történelmi esszék, 2008).

Ködöböcz Gábor (1959, Vásárosnamény) irodalomtörténész, 1983-ban végzett a KLTE magyar-történelem szakán, majd PhD fokozatot szerzett. Jelenleg az Eszterházy Károly Főiskola magyar irodalomtudományi tanszékének docense. Egerben él. Kutatási területe az 1945 utáni magyar irodalom. Művei: *Hagyomány és újítás Kányádi Sándor költészetében* (2002); *Értékvilág és formarend* (2003).

Léka Géza (1957): író, költő. Budapesten él. Legutóbbi verseskötete: *Visszajársz a Hegyre* (2002), prózakötete: *Hegyvidéki beszéd* (2005).

Oláh János (1942, Nagybörki) költő, író. A Kilencek alkotócsoporthoz tagjaként indult az *Elérhetetlen föld* antológiával. Az Új Kézirat Kiadó vezetője, majd 1994-től a Magyar Napló folyóirat főszerkesztője. Greve- (1992) és József Attila-díjas (1994). Fontosabb kötetei: *Kenyérpusztítók* (hang- és színjátékok, 1993), *Vérszerződés* (novellák, 2001), *Por és hamu* (versek, 2002).

Somos Béla (1938, Sándorfalva) évtizedeken át külföldieknek tanított magyar nyelvet, jelenleg a budapesti Katona József Gimnázium magyartanára. Több nyelvkönyvet írt (*Ezer szó magyarul, Magyarországáról magyarul*), tankönyveket (gimnazisták és szakközépiskolások számára), monográfiát (*Magunk keresése címmel Beke Györgyről*). A *Határok fölötti magyar irodalomról* szóló (Sárkány Annával közös) kötetét 2003/2004-ben folytatásokban közölte a Magyar Napló. Kötetei: *Felelni a csöndnek* (versek, 2004), *A csendes európai* (prózák, 2005).

Szakály Sándor (1955, Törökkoppány) hadtörténész, az MTA doktora. Előbb a Hadtörténelmi Intézet és Múzeum főigazgatója, majd a Duna Televízió alelnöke, jelenleg a Semmelweis Egyetem Testnevelési és Sporttudományi Karán egyetemi tanár. Kutatási területe az 1868 és 1945 közötti magyar hadtörténelem, társadalom-, illetve sporttörténet. Legutóbbi kötetei: *Múltunkról – kritikusan?* (2005); *Katonák, csendőrök, ellenállók* (tanulmányok, 2007).

Szokolczay Lajos (1941, Nagykanizsa) irodalomtörténész, kritikus. Kortárs magyar irodalommal, különös tekintettel a határon túli magyar literatúrára, valamint színház- és képzőművészettel foglalkozik. Budapesten él. Kölcey- (1995) és József Attila-díjas (1996). Legutóbbi kötetei: *Erdélyi ősz* (tanulmányok, esszék, 2006), *Kikötő. Ezredvégi napló irodalomról, képzőművészetről, színházról, operáról*. (2006). *Nekünk ilyen sors adatott* (Csoóri Sándorral, 2006), *Ameddig temetetlen holtak lesznek* (Nagy Gáspárral, 2008), *Tollas Tibor válogatott versei* (szerk. 2009).

Szentmártoni János (1975, Budapest) költő, író. 1989 és 1996 között a Stádium Fiatal Írók Körenek tagja, 2000 óta a Magyar Napló szerkesztője. 2006-tól 2009-ig a Könyves Szövetség elnöke.

Gérecz Attila- (1995), Édes Anyanyelvünk- (2004) és József Attila-díjas (2007). Legutóbbi kötete: *Ulysses helikoptere* (2008).

Vasy Géza (1942, Budapest) irodalomtörténész, az ELTE modern magyar irodalomtörténeti tanészékének docenseként tanított. Az 1945 utáni magyar irodalommal foglalkozik. Budapesten él. József

Attila- és Arany János-díjas. A Magyar Írószövetség elnöke. Legutóbbi kötete: *Tíz kortárs költő* (2007).

Végh Attila (1962, Budapest) költő, esszé-író. Tanulmányait a Gödöllői Agrártudományi Egyetemen (1989) végezte. 2004-ben a Debreceni Egyetem filozófia szakán szerzett

diplomát. Nagymaroson él, a Magyar Hírlap munkatársa. Legutóbbi kötete: *Hamuszáj* (versek, 2008).

A NAGY GÁSPÁR ALAPÍTVÁNY FELHÍVÁSA

Az Alapítvány emlékház kialakítását tervezi Nagy Gáspár bérbaltavári szülőházában, amelyben emléket állít *alkotói*, szerkesztői (*HITEL* folyóirat és a *Katolikus Rádió*) és közéleti (*Bethlen Gábor Alapítvány*) munkásságának. Az emlékházat kulturális központként, irodalmi táborok színhelyeként kívánja működtetni. Az Alapítvány őrzi Nagy Gáspár költő, író, folyóirat- és rádiós szerkesztőnek a magyarság hagyományaihoz, a kereszténység örök értékeihez szorosan kötődő életművének szellemiségét. Az Alapítvány célja, hogy az életmű a nemzeti kultúra szerves részévé, annak eleven hagyományává váljon.

Az Alapítvány bankszámlaszáma: **10918001-00000086-00100014**
 Postacím: **Nagy Gáspár Alapítvány**
2092 Budakeszi, Felkeszi u. 17.
 E-mail: **bela.petrik@t-online.hu**
 Honlap: **www.nagygaspar.hu**

NAGY GÁSPÁR

ALAPÍTVÁNY

Az Alapítvány a Nagy Gáspár-i életmű teljesebbé tétele érdekében felkérte leányát, Nagy Rékát, hogy **összegyűjtött leveleit rendezze sajtó alá**. Kérünk ezért minden barátot, ismerőst, hogy a birtokában lévő **Nagy Gáspár által írott levele/ke/t** és a szükségesnek ítélt megjegyzéseit a fenti címre eredetiben vagy másolatban **küldje meg**. Az Alapítvány gondoskodik a levelek archiválásáról, digitalizálásáról, szakszerű feldolgozásáról és kötetbe rendezéséről.

Köszönjük segítségét és **kérjük** támogatását!

Nagy Gáspár Alapítvány

A Magyar Napló Kiadó dedikálói a 80. Ünnepi Könyvhétén (Budapest V., Vörösmarty tér, 119-es pavilon)

JÚNIUS 5., PÉNTEK

15.00-16.00 **Ferdinandy György**
Az amerikai menekült (elbeszélések)
 16.00-17.00 **Berta Zsolt** *Jancsiszög* (regény)
 17.00-18.00 **Kiss Judit Ágnes** *A keresztanya* (regény)

JÚNIUS 6., SZOMBAT

13.00-14.00 **Bányai Tamás**
Mire minden jóra fordul (regény)
 14.00-15.00 **Tompa Z. Mihály**
Az állomásfőnök megkísértése (regény)
 15.00-16.00 **Nagy Gábor**
Ki a konkolyt vetette (regény)
 16.00-17.00 **Kontra Ferenc**
Drávaszögi kereszték (regény)

17.00-18.00 **Cseke Péter**
A magyar szociográfia erdélyi műhelyei (tanulmánykötet)

ÉJSZAKAI DEDIKÁLÁSOK A KÖNYVEK ÉJSZAKÁJÁN

21.00-22.00 **Berta Zsolt**
Jancsiszög (regény)
 22.00-23.00 **Tompa Z. Mihály**
Az állomásfőnök megkísértése (regény)

JÚNIUS 7., VASÁRNAP

11.00-12.00 **Kondor László**
Csak néhány év (regény)
 16.00-17.00 **Ferdinandy György**
Az amerikai menekült (elbeszélések)

DEPARTEMEN PERDAGANGAN
REPUBLIK INDONESIA

See you at...

THE 24th TRADE EXPO INDONESIA
Exhibition • Trade Expo Forum • Product Presentation
Networking Reception • Indonesian Iconic Pavilion

**Indonézia legnagyobb
exportárúkat bemutató éves
kiállítása Jakartaban**

TRADEXPO
Indonesia

October 28 - November 1, 2009
Jakarta International Expo
Kemayoran-Jakarta, Indonesia

For more information, please contact:
Indonesian Trade Promotion Center (ITPC) Budapest
Address: 1051 Budapest
Bajcsy Zsilinszky ut 12, no. 205
Phone: (36 1) 3176382
Fax: (36 1) 2660572

Organized By:
National Agency
For Export Development
NAFED
www.nafed.go.id

www.tradexpoindonesia.com

ITPC
INDONESIAN TRADE PROMOTION CENTER

**YOUR BEST
BUSINESS LINK FOR
DOING BUSINESS IN
INDONESIA**

Address:
Bajcsy Zsilinszky út 12.
2nd floor, room 205
1051 Budapest, HUNGARY

Phone / Fax:
+ 36-1-317 6382
+ 36-1-266 0572
Email: inatrade@itpc-bud.hu

Related websites:
www.nafed.go.id
www.nafedve.com
www.indonesia.hu

*látogassa meg
a gyönyörű
Indonéziát*

*visit
beautiful
Indonesia*

Alt Energo
Invest
Szolnok

www.altenergo.hu

ALT-ENERGO INVEST KFT

- CH FÚRÁSI KŐZETMINTÁK CT VIZSGÁLATA
- KŐZETMINTÁK TÁROLÁSA, ANALIZÁLÁSA
- GEOTERMIKUS ENERGIA HASZNOSÍTÁS
- PROJEKT MENEDZSELÉS

www.altenergo.hu

Kulturális hírek, események

A budakeszi Nagy Gáspár Városi Könyvtár júniusi programjából

Június 11., csütörtök, 18 óra

Mesterhármás címmel **Mester Györgyi** három novelláskötetének a bemutatója. A szerzővel Mantz László irodalmár beszélget. A könyvek ismertetői és a szerző önéletrajza megtalálható a www.ngvk.hu honlapon. (Cím: Budakeszi, Fő u. 108.)

Az érdi Csuka Zoltán Városi Könyvtár júniusi programjából

Június 3., szerda, 17 óra

Zsille Gábor Bella István-díjas költő *Amit kerestünk* című, a Duna-part könyvek sorozatban megjelent verseskötetének bemutatója. Köszöntőt mond: Büki Attila költő, a Duna-part folyóirat főszerkesztője és T. Mészáros András, Érd Megyei Jogú Város polgármestere. A kötetet bemutatja és a költővel beszélget Vasy Géza irodalomtörténész, a

Magyar Írószövetség elnöke. Közreműködik Ács József költő. A rendezvény háziasszonya Bazsóné Megyes Klára, a Csuka Zoltán Városi Könyvtár igazgatója, a Duna-part folyóirat felelős kiadója. (Cím: Érd, Hivatalnok u. 14., tel.: (23) 365-470, www.csukalib.hu)

A Pest Megyei Múzeumok Igazgatósága intézményeinek tárlatai

A kora bronzkori leletekből összeállított *Stonehenge-től a Csepel-szigetig* című régészeti tárlat 2009. június 12-ig látogatható a Szentendrei Képtárban (Szentendre, Fő tér 2–5.).

A *Lombard reneszánsz – Képek a bergamoi Accademia Carrara gyűjteményéből* című kiállítás 2009. augusztus 31-ig tekinthető meg a Ferenczy Múzeumban (Szentendre, Fő tér 6.).

További információk a kiállításokról: www.pmmi.hu

Az Austeria Könyvesbolt júniusi programjából

Június 11., csütörtök, 19 óra

A kortárs költők verseit megzenésítő *Göncölszeker* együttes koncertje. (Cím: Budapest VII., Nagydiófa u. 30–32.)

Szavazzon a hónap versére!

Honlapunk **VERSEK** rovatába minden hónap közepén fölkerül néhány vers név nélkül, melyekre Olvasóink szavazhatnak egy hónapon keresztül. A legtöbb szavazatot kapó verset megjelentetjük a Magyar Naplóban!

A júliusi lapszámhoz **2009. június 22-ig** lehet szavazni.

A legutóbbi versszavazás győztese **Somos Béla Nagysomkút** című verse, amely lapszámunkban olvasható. A Szerzőnek ezúton is gratulálunk!

www.magyarnaplo.hu

FIGYELMÉBE AJÁNLJUK SOMOGYI GYŐZŐ RENDKÍVÜLI ALKOTÁSÁT,
AMELY AZ ÍROTT SZÓ ALAPÍTVÁNY TÁMOGATÁSÁVAL JELENT MEG!

SOMOGYI GYŐZŐ A NAGY TÉRKÉP

A Kárpát-medence madártávlattól (térképalbum)

30 oldal műnyomó-papíron, A/2, kézi félbőr-kötésben

A neves képzőművész közel tízéves (1978–1985) munkájának gyümölcse ez a reprezentatív album. Somogyi Győző a hetvenes években bejárta szinte az egész Kárpát-medencét és útjai során készítette vázlatait a fontosabb épületekről, várakról, templomokról. Így állt össze a nagy mű, amelyen a magyar kultúra és történelem nevezetes szinterei láthatók a Drávától Moldva csángók lakta vidékéig. A könyvészetileg is magas szintű, kézzel kötött kiadvány nemcsak grafikai különlegesség és történelmi, művelődéstörténeti segédanyag, hanem a régi térképészeti technikák és hagyományok művészi megelevenítése is egyben.

Az album ára: 29.990 Ft

Kedvezményes áron megvásárolható az Írott Szó Alapítvány székhelyén (1092 Bp., Ferenc krt. 14. Tel.: (1) 413-6672) Falra felvihető duplaív-kollekció is kapható!

